

VARAMU

N1 NÄÄRIKUU 1939

VARAMU NR. 1 • SISUKORD

Juhan Sütiste: Sonett, Töö algus, Viimne telegramm, Kurvale sõbrale. Luuletused	1
Johannes Ruven: Eksitus. Novell	5
Valmar Adams: Raamatu süünd, Vana-aasta, Lemb astroloogilises aspektis. Luuletused	29
Julius Genss: Otto Friedrich Theodor Moelleri elust ja loomingust. Artikkel	33
Riho Päts: Lühijooni Rudolf Tobiase elust ja loomingust. Artikkel	49
Jüri Nuut: Eksaktteaduste kriisist. Artikkel	58
Immanuel Pau: Pearl S. Buck. Artikkel	65
Karl Ast-Rumor: Muljeid Pekingi teekonnalt. Reisikirjeldus	69

RINGVAADE:

K. Keevesk: Välispoliitiline ringvaade	81
A. Adson: Hooaja esimene pool Tallinna teatreis	88
E. Hiir: „Vanemuise“ teater sügishooajal	94
E. Viirsalu-Nivanka: Kiri Helsingist	96

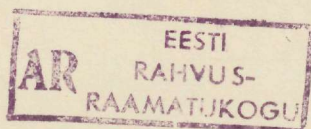
ARVUSTUS:

E. Tilleman: Rudolf Sirge: Häbi südames	97
H. Raudsepp: E. Tammlaan: Raudne kodu	100
H. Visnapuu: „Meie“ eestlased	102
A. Suik: Erni Hiir: Palgest palgesse	104
A. Leinjärv: Eesti Vabariigi President Konstantin Päts . . .	106
VARIA	109

Reproduktsioonid (17 lk.)

O. F. Moeller: 0/1, 16/17, 32/33, 40/41, 48/49 lehekülgede vahel

O. F. Moller: Apostel Johannes Patmosel. Õli.

VARAMU

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI

1939 AJAKIRI NÄÄRIKUU N1

JUHAN SÜTISTE

Sonett

ui armukeeru esimeses tormis
maast jalad lahti sipleb luulelend,
siis selles naiselikus kõlavormis
meil iga värskel riimur avab end.

Too laad sind päris alasti ei kisu,
kui ära peidad krobendamad vead,
ning ehkki värstil pole mingit sisu —
luukere püsti hoiab riimis read.

Ja sile pind, mis valitseb sonetti
— ma tunnen hästi lihvimise tööd —
mull' meenutab vaid baari külma letti,

kust mööda minnes vastu hilisööd
sa maitsed uhkelt ulatatud kala
ja mõtled: jäägu viimaseks see pala.

Töö algus

Novembri ähmasuses vaevalt jalgel
vaim püsis. Olid tüdind, tuim ja hall.
Sust läbi viirastusid lõpu alged
ning kadu lehkas vana linnavall.
Siis ühel ööl kõik loodi helevalgeks
ja müüridele maha langes talv —
su järsku vabastas kui tinarõhust
too kõik, mis jälle liigub maal ja õhus.

Suits püsti sirgub. Üleval on rahu
ja härmatises hiilgab kask ning tamm.
Alt mööda mömised kui oleks pahur
jääkirmetises akendega tramm,
look viskab tuld ja nagu kauge kahur
lööb roopail hooti mürtsu rattaramm.
Saam lendab kurinate kõlinaga,
loom puristab, mees külmast aurab taga.

Ja meri üles aurab laias haardes,
must sadam valgeks muutub nagu vaht,
vee hingus silmist paotab lähissaared
ning lendavasse uttu mattub laht.
Siis äkki ilmub jumal teab kust kaarest
sünk laevakere nagu liikuv rahn.
Ta ligineb ning kasvab tasakesi,
kai ääres liikuma lööb soikund vesi.

Ning õhtuti, kui kumab linna hõõgus,
maast katusteni kirendab neon,
sa oled erk ja inimlikku rõõmu
hääst talipäevast koju kaasa tood.
Töö jookseb jälle kiirendatud sõõmul,
on igal mõttel oma närv ja toon,
ja kujutlusi kannab vastne palang —
nüüd ole mees ja kõik nad vormi vala.

Viimane telegramm

Vettind paber aknalt hõikab,
silma löikab:
— Päästku end, kes päästa suudab
sellel talvel, sellel kuul!...
Tapamasin jälle huugab,
segi paiskab,
inimese ära raiskab
tinakuul ja võllapuu.
Kahurite katsesarved,
kaarnaparved,
võimurite mustad sellid,
kannahoop ja okastraat,
trummipõra, tuhk ja trellid,
rauast rajad —
see on inimliku aja
tänapane maailmakaart.

Nõnda läbi saju astud,
käedki taskus,
kaabult kaela valgub vihma,
virilduma kisub kulm.
Mõnda küürutõmbund pihta
teedel silmad,
nõretava koerailma
latern nurgalt torkab tuld:
— Päästku end, kes päästa suudab!
Nagu Juudas
vari taha kaob su kõrvalt,
pole õhku, pole tuult.
Mõte ise ennast mõrvab,
uulits mustab,
laulik, oma tänast tuska
värsista või — pea suu.

Kurvale kaaslasele

Sind nägin jälle üle hulga aja —
aeg oli sinust raskelt üle käind.
Sa seisid kurvana ning noruspäi,
kuid ühtki lohutust su pilk ei vajand.

Ma mõistsin: kõigil tuleb naerda-nutta,
kord olla õrn, kord südametult karm,
ükskõik, kas veri rahutu või arg —
meist keegi lõplikult ei vaju mutta.

Me nagu näitelaval käime ringi
kord printsirüüs, kord valgust kardab kuub,
klaun väike naerab, õhkab traagik suur
ja taevas keegi meist ei muutu ingliks.

Meid võib küll põlata ja jätta tuule
suurilma tühipaljas vaimukest,
kuid see, mis oled annud südamest —
on sinu arm ning teesklematu luule.

Eksitus

1

ärtsikuu pilvises taevas rebeneb hall kangas ja päike hakkab valgustama kitsal tänaval asetseva maja ülemist korda. Heledad, silmipimestavad kiired tungivad tuppa, kus pultide ja laudade taga istub kontoriametnikke, küürutamas kuivade numbrite, tolmunud dokumentide ja ametliku kirjavahetuse kohal.

Muidu siin toas on kõva töötegemist, kirjutusmasina klöbinat, sulgede rabinat ja arvelaudade plaksumist, ent täna on teisiti. Täname rahvas on rõõmus, täna rahval ei ole suurt tõolusti, täna ta teeb teisi arvestusi kui ametlikke.

Täna on nimelt palgapäev ja see päev ei ole hall, üksluine ja sarnane teistele. Siin võib mõnigi ametnik saadud palga südamerahuga tasku panna, ent teine käib ringi mureliku näoga. Temal on orderid — järelmaksu orderid. Nüüd need neelavad palga.

— Neetud orderid, vannub Järv Teeveer. Maksa aga neid! Endale jäävad pennid. Millega sa hing mõistad elada?

— Eks käige sõpradega vähem restos, siis ei ole tarvis riideid orderi peale võtta. Vaadake, kuidas preili Tuul omaga läbi saab, — ja siis ettevaatlikult ringi vaadates tasemini, — ning oma palgast tulevast meest koolitab, tähendab onduleeritud peaga tüdruk.

— Mh! vastab mees ja ta silmad otsivad preili Tuult, kes nagu mõned teisedki on tegevuses raamatuagendiga, kes igal palgapäeval, mapp korralikult raamatuid täis, kohale ilmub, oma kultuuri välja jagab ja rahad sisse kasseerib.

— Teil on entsüklopeediad ja „Eesti rahva ajalugu“, sõnab ta preili Tuulele, sorib mapi ja ulatab nõutud raamatud uue sooviga.

— Ehk soovite veel midagi?

— Ei.

Karen Tuul maksab raha, tuleb oma laua juure ja silmitseb ilmse rõõmuga raamatuid. Õigupoolest ei osta ta raamatuid enesele, vaid kellelegi, kellele ta tahab nendega rõõmu teha. Mehele viib ta need, kellest teised kaasametnikud-naised pahaselt kõnelevad.

— Ei tea, mis ta peaks sest härjast nuumama! Niikuinii jätab tema ükskord maha.

Karen Tuulele mõjub see nagu külm dušš. Ja sellepärast muutub ta alati külmaks ja kinniseks, kui jutt sinnapoole hakkab minema. Ent täna on ka tema rahutu. Peep, kes muidu päeva tagant teda külastas, pole näidanud hulk aega oma nägu. Karen paneb raamatud parajasti pakki, kui vastaslauda ilmub kaasametniku punetav kogu, vajub raskelt toolile. Mees haarab kätega peast ja tardub mõtteisse.

Muidu on preili Tuul alati küsitelnud ja osavõtlik olnud, ent täna on ka tema enesesse süvenenud ja tuim. Et laua taga istuv koltunud ja punase näoga mees kaastundmust vajab, siis lausub ta:

— Kas teate, preili, kus ma käisin?

Karen tõstab silmad.

— Noh?

— Jürissoni juures.

— Mispärast? küsib preili Tuul.

Kaaslane teeb imestunud näo.

— Kas te siis ei tea?

— Ahah. Nüüd preilil tuleb meele. Tema kaaslane siin laua taga on muidu tragi ja tubli tööjõud, kui ainult ei oleks seda „aga“. See „aga“, mis avaldub töölt sageli puudumises, näib saavat mehele saatuslikuks.

— Noh, mis ta ütles?

— Käskis valmis kirjutada lahkumispalve ja tema kätte anda. Kui veel kord juhtub, siis annab sellele käigu. Ta ohkab kibedalt. Hea, et see seekord siiski veel nii läks. Arvasin, et annab kohe jalaga.

Preili Tuul ei vasta. Ta teab, et selle mehe töö siin varsti on läbi. Ta jalgealune on juba ammu tuline. Peetud on siin teda ainult teiste palvel, kes talle on annud oma žiirosid. Ent nüüd ei mõju ka see enam. Pealegi kui siin on nooremaid, kes tahavad tema kohta.

Kaastööline jätkab:

— Ei tea. Tartus nad pidavat ravima joomahaigust. Kui võtaks õige puhkust ja läheks. Mis te arvate?

Preili Tuul noogutab peaga. Ta süda on hakanud valutama. Hinges on ebamäärane raskus, mis rõhub ja rõhub, ning ei tea, kust sellele abi otsida.

Kell läheneb kolmele. Automaatselt hakkab kantselei kihama nagu mesilastaru. Asjad kokku ja igaühel on oma tee. Tuul võtab oma raamatud ja ruttab riiete juure. Ent trepist alla minnes ta saab seltsilise. 40-aastane tugev mees näib teda ootavat. Karenile tõuseb pahameele-puna näkku. Mis see

mees tast ometi kiusab. Teab ju, et tema armastus kuulub teisele, ja sellega on lõpp.

— No teil on täna tublisti kultuuri kaasas, lausub mees. Kellele te selle ometi viite ja kingite? Ega siis te ometi ise... jätkab ta kahtlustava muigega.

— Poistele viin, sähvab Karen. Teate küll, missugused need mehed praegusel ajal on. Pead neid meelitama ja järele jooksuma nagu mingisugusele magusroale.

— Sa jumal, lööbib mees vastu. Kui keegi minu eest ka nii hoolitseks. — Aga meil on ometi hulk maad ühist teed. Laske ma kannan teie pakki. On ebaviisakas, kui daam on nii koormatud ja mehevolask härrana kõrval patseerib.

Karen tahaks ütelda, miks ta siis patseerib, ent ei ole sobiv minna oma ülemusega riidu. Paar tänavat ja siis saab tast niikuinii lahti.

Ent mees on täna pealetükkiv. Ta ei mõtlegi anda pakki Karenile kohal, kus nende teed peaksid minema lahku. Tal olevat aega, mispärast ei peaks ta preilit saatma.

Karen neelab alla pahameele ebameeldivast seltsist ja kiirendab sammu. Ent naaber läheb kordkorralt intiimsemaks. Ta hakkab pärima, kuidas edenevat siis preili tulevase õpingud, eks ole ikka raske peost suhu elades õppida. Preili küll aitavat ja see on ilus, aga kas preili ka ei kartvat, et... siin seltsilise lõust muutub kangesti kaastundlikuks, et kui ta mehe on aidanud sihile, siis... siis võib ka niisugune asi juhtuda, et abiellutakse teisega. Mehed on ju sead! Nagu tema praegu. Ta näeb ja saab aru küll, et preili on pahane ja tahab saada tast lahti, aga tema, mis võib tema parata, et Karen Tuul talle meeldib. Kahju, et ta on hiljaks jäänud ja see teine... ette jõudnud. Või ei ole veel hilja...

Karen Tuul tahab vastata midagi teravat, ent õnneks ei ole see vajaline. Teinepool tänavat näeb ta endale vastu tulevat öde ja see päästab olukorra. Vastamata mehe küsimusele, ta sõnab:

— Nüüd peate andma mu pakid. Öde ootab.

Ilmse pettumusega antakse talle pakk, hoitakse aga see-eest Kareni kätt tugevas, pehmes ja lihavas peos ning sõnatakse:

— Preili, miks te põgenete minu eest? Ega ma pole nii hull ja mürgine, kui arvate. Ja hiljem: — Mul on kaks piletit teatrisse, kas preili Tuul ei tahaks olla seltsiks.

— Mul ei ole aega, vastab Karen. Öde ootab.

Ta tõmbab oma käe vastikust peost ning ruttab öde poole, kes on jäänud rahulikult ootama teinepool tänavat.

Marie on Karenist kolm aastat vanem, ent välimus annab aastaid neljakümne ümber. Ta on kehvasti riides, näos on juba algava vanaduse jäljed. Põsed, kunagi punased ja õhetavad, on haiglaselt hallid. Kunagisest edevast

ja korralikust tüdrukust on saanud väsinud ja tüdinud majaema. Täna näeb Karen ta näos punast verist triipu, nagu oleks kass teda kriimustanud.

— Kust sa selle said? küsib Karen, kuigi teab seda õe ütle mata. Ning õde ei vasta sellele. Ta on ilmsesti huvitatud mingist muust. Ta silmitseb Kareni saatjat, kes edasi longib, aeg-ajalt üle õla tagasi vaatab ja naeratab.

Karen näeb, et Mariegi sama teeb, ning ta sõnab pahaselt:

— Mis sa vahid sest vastikust Niinest. Vana ... peagu lipsaksid üle ta huulte sündsusetud sõnad, ent viimasel hetkel suudab ta end koguda ja lausub:

— Võimatu inimene, ei anna rahu.

— Paistab väga huvitav olevat, on diametraalselt vastupidine õe otsus. Mulle ta meeldib. On nii mehine.

— Mehine!? naerab Karen kibestunult. Väga mehine. Sõi teises jaoskonnas asjaajaja oma igavese susimisega välja. Nüüd hangeldab juhataja-abi kallal. Kes teab, millega see lõpeb. Igatahes mitte hästi.

— Tähendab, jõuab kaugemale. Mõistab end elus läbi lüüa. Ei jää teiste tallata.

Karen kiirendab samme. Õe jutt on vastik ning ta vastaks talle teravusega, ent täna on tal õde tarvis. Sellepärast neelab ta alla õe targutused. Ainus, mis ta sõnab, on palve:

— Marie, ole ometi mõistlik ja ära jutusta nii häälekalt. Inimesed muutuvad tähelepanelikuks.

Nüüd õde vaikib äkki nagu sukk. Vaikides ronivad nad trepist üles ja astuvad Kareni tuppa. Karen paneb palitu ära ja jääb õele üksisilmi otsa vaatama.

— Noh, käisid sa? küsib ta kannatamatult.

Õe lai nägu venib naerule. Näib, nagu pakuks talle piinamine naudingut, sest ta ei vasta nüüdki midagi kindlat.

Kareni näole tekib ägeduspuna, ent hetk hiljem saab ta sellest võitu ja lööb käega. Õde on lihtselt vastik ja tobe.

Ent Marie mõistab ta minnalaskmise käelööki teisiti. Nüüd ta alles avab suu ja sõnab: — Täiesti õige, löö käega. Ega temast sulle niikuinii meest ei saa. Mina võtaksin sinu asemel Niine.

— Ah, jätta ometi, kui võid, vastab Karen. Mis sa kuulsid-nägid?

Õde kehitab õlgu.

— Mis seal kuulda? Oma silmadega nägin. Läksid kahekesi teineteise vastu surutult. Ma läksin neile vastu ja Peep oleks pidanud mind nägema, aga armastus teeb pimedaks. Oleksin võinud talle otsa joosta, ta poleks ka siis mind näinud. Ja nagu leides, et sellest valust on õele vähe, ta lisab: — Muide, see tüdruk on väga ilus, nii et ei ole imestada, et Peep nii pime on. Ja pealeselle ta on noor, nii 18-, 19-aastane. Muide, nad olid kahekesi väga ilus paar — seda ei saa ma mitte jätta ütle mata.

Ta seisab laua juures ja piilub õde altkulmu.

Karen on istunud. Ta vaade on surnud, silmad elutud. Ükski muskel ei liigu ta näos. On tunne, nagu oleks ta tardunud kivikujuks. Üksisilmi silmitseb ta lage. See näib kõikuvat ta silme ees üles-alla. Üks kärbes piriseb keset seda kõikuvat ümbrust Kareni kõrva juures, teine teeb oma tiirud ta näo ees. Ja Karen tunneb end äkki vanana ja viletsana. Viril naeratus jookseb üle ta näo ja kustub nagu paisatud kivist tekkinud veevirvendus.

Marie ei rutta teda lohutama. Ta tahaks seda teha, aga ei saa. Egoism, mis elab iga inimese loomuses, elab ka Marie. Ta ei ole vaenlane õele, ei, seda ei tohi ega saa keegi ütelda. Kui Karenil oleks häda ja temal võimalus, ta abistaks teda. Ent nüüd. Nüüd laseb ta Karenil kannatada. Sest temal on oma arusaamine asjadest. Ta ei suuda seda kuidagi taluda, et Karen aitab, toidab ja koolitab enesele seda suurt „matsi“. Nimelt „matsi“. Niisugune on Marie arvamus Peebust. Ja see arvamus on tal tekkinud sest ajast, kui see võõras mühakas ahmis endale suutäied, mis õde tõi seni tema lastele. Pealeselle naiselik maitsete erinevus, omamoodi arusaamine, ja Marie tunneb õe kannatusest peagu headmeelt.

Karen tõuseb viimaks. Meeleldi tahaks ta nüüd olla üks. Ta avab käekoti, võtab sealt kahekroonise, ulatab õele ja sõnab: — Osta midagi lastele. Täna oli palgapäev. — Ma tahaksin pisut ükski olla.

Imelik, et raha eest isegi kaastundmust saab osta. Marie, kes seni oli nii kalk, kes jälgis jäigalt õe kannatusi, muutus äkki. Kuigi ta sisemiselt nurises, et Karen hirmus vähe on annud, astus ta siiski õe juure ja sõnas:

— Ära seda asja nii südamesse võta. Ega minagi tea, kuidas see asi on. Ehk on mõni sugulane. Või lihtselt tuju, mis varsti möödub.

Ent Karen lükkab ta eemale.

— Ole hea, hakka nüüd minema.

Marie ei lase seda enam korrata. Mingi ühine joon on temas ja Karenis siiski. Seda ta teab. Kui teda tabanuks midagi seesugust, ta tahaks ka üksindust.

Lahkudes ta lisab:

— Kui sul peaks olema midagi tarvis, siis...

— Hea küll, hea küll, vastab Karen.

Karen on ükski.

Nutma ta ei hakka, kuigi ta seda heameelega tahaks teha. Ent pisarad ei tule. Midagi ängistab ja pigistab kurku, midagi rõhub rinnus ja midagi sumiseb peas. Mõistmata midagi ette võtta, ta läheb suleb akna, tuleb siis laua juure, tõstab hajameelselt raamatuid ja istub siis diivanile, võtab pea käte vahele ja katsub mõtelda. Ent see ei õnnestu. Peas taob üksainus kibe ja valus mõte: hüljatud, hüljatud. Kõik, mis ta on üles ehitanud, on varisenud kokku.

Äkki, nagu jõudnud mingile otsusele, ta pakkis raamatud paberisse, pesi

end, korraldas, riietus ja väljus, raamatud kaenlas. Tahtis ise kõnelda mehega. Kui lõpp, siis lõpp, ent see on siiski parem kui niisugune selgusetus. Ja kiiresti sammus ta edasi mööda märga tänavat.

Pea jõudis ta kohale. Peep elas tagamajas, kolmandal korral ärklitoas. Tema aken avanes õue poole ja ühe kardina siilu kõrvalt nägi Karen Peepu alla vaatavat. Ühe hetke suutis Karen tabada ta pilku, siis oli kaju akna raamistusest kadunud. Ent selle hetke jooksul oli Karen küllalt näinud. Talle näis, et teda nähes mehe näoilme oli muutunud äkki tõsisemaks, et näo üle oli joosnud pahameele ilme ja et ta lõpuks ükskõiksenä, nagu poleks silmanudki Karenit, akna alt kõrvale oli pöörnud.

See seik, mis muidu oleks Kareni võib-olla täiesti ükskõikseks jätnud, viis ta praegu tasakaalust välja. Trepistikuni jõudnud, pidi ta hetkeks tõmbama hinge, puhkama ja end koguma. Tema süda oli hakanud meeletult taguma ja ikka ta ees tantsivast mehe näoilmeist ta luges välja üht ja sedasama, mida oli tunnud juba ammu: et tema ja mehe vahele oli tekkinud kuristik, et sealtpoolt teda ei oodanud muu kui halastamatu eemaletõukamine.

Silmapilk hiljem see hädarohu aimus kadus. Ehk on need kõik mu hirmust ülespiitsutatud teadvuse viirastuslikud nägemused. Võib-olla ta ei silmanudki mind. Olen ise kõiges süüdi.

Äkki avati ülal uks, kindlasti tema. Kas kavatseb ta teist treppi kaudu lahkuda? mõtles ta pea valutades.

Ent seda ei juhtunud. Sammud, jah, need olid tema sammud, lähenesid trepi käsipuudele ja siis oli vaikus. Nüüd vaatas ta alla. Ent Karen seisis trepialusel tühimikus ning ei olnud nähtav. Siis läks vile lahti ja mees eemaldus. Näis, nagu oleksid mineja sammud olnud kerged ja vile rõõmus.

Ent teda seal all tühimikus ängistas. Oleks tahtnud hüüda, ent juba virutati uks kinni. Ja tema jõud kadus. Ei, täna ei saa temast poisi juure minejat. Pole lihtsalt jõudu. Jäägu teiseks korraks see arutamine.

Seadiski sammud minekule, aga nüüd tuli keegi ülalt. Tuli, heitis talle umbuskliku pilgu nagu vargale, seisatas, küsis kahetsevalt:

— Kas otsite kedagi?

See oli saatus. Ei olnud pääsu. Karen kogus end ja vastas:

— Kus siin elab Peep Rannus.

— Rannus, vastati kiiremal, ega ta siin all ei ela. Elab kolmandal korral.

— Täna!

Karen tõusis. Võõras silmitses ta minekut ja ootas.

Karenile oli see kõik raske. Kõik ta elav uljus oli kadunud, andes aset väsimusele, loidusele ja hirmule. Pikkamisi astus ta mehe ukse taha, viivitas, ent all näis võõras naine ootavat. Karen koputas. Hetk hiljem kuuldus ukse tagant kärmeid samme ning siis avati uks. Karen seisis vastakuti lühikese, tüsedadlalise, lorkis juustega mehega, kelle riietuseks oli öösärk ja lühikesevõitu püksid.

— Ahaa, vaat keda ma näen, sõnas mees bravuuriga. Astu sisse.

Karen astus tuppa. Nagu harilikult aitas Peep tal mantli seljast, riputas naela otsa ja juhatas Karenile istme. Siis sammus joonestuslaua juure, toetus küünarnukkidega sellele ja jäi ootama.

Mitte väga kaua aega tagasi mees ei olnud Kareni vastu nii ükskõikne. Siis, kui naine tuli, ta lendles selle ümber nagu liblikas. Puudutas teda, narris ja noris ning kallistas. Nüüd nähes, et Karen vaikis nagu temagi, hakkas tal piinlik, ta ringutas end, ohkas ja pomises:

— Sa ei tea, kui väsinud ma olen. Neetud töö tapab ära. Olen tüdinud.

Ronis oma istmelt alla, silitas korraks Kareni pead, nägi raamatuid, haaras nende järele, lehitses ja lausus äkki sõnu, milliseid Karen kunagi enne ei olnud kuulnud:

— Ikka veel raamatuid. Mis sa oma rahast niimoodi raiskad. Nagu teeniksid tuhandeid. Kuhu sa nad kõik paned?

— Kingin sulle, vastas Karen pikkamisi, talle üksisilmi otsa vaadates.

Selle pilgu all hakkas Peebul paha. Ta tundis vaistlikult, et naine teab. Ja see tegi pahuraks. Oli lootnud vähemalt lõpptööni säilitada saladust. Nüüd see oli siiski tulnud välja. Läks laua juure ja sõnas:

— Ega ma sest ilukirjandusest midagi pea. Mul rohkem tehnika ... oma eriala, tead küll. Eriti veel nüüd, lõpptöö käsil olles. Siis ei taha neile romaanelegi mõtelda — aina segavad.

— Hiljem loed, vastas Karen, kes hakkas toibuma. Kui ei loe sina, eks siis loe mina. Eks need ole meie ühised raamatud.

Mees noogutas jaatavalt, ent parandas kohe:

— Mis nad nüüd minu. Peaksidki nad enda poole viima. Sinu raamatud ja ... ja mul hakkab ruum jääma väikeseks.

Peep ei oleks pruukinud nii pealetükkiv olla. Karen taipas kohe ta mõtteid ja kavatsusi. Kui ta lähenes joonestuslauale, kui ta ilmselt huvitus mehe tööst ja mehele käe õlale pani, andis see paari üldise sõnaga seletust ja libises siis naise käe alt, nagu oleks see olnud mõne vastiku looma puudutus, mida peab vältima. Kuigi ta sammus kohe laua juure ja hakkas enesele kraed kaela panema, tundis Karen vaistlikult, et mees teda enam ei kannata. Ja Karen tajus seda kibedusega. Kuigi ta seda siia tulles kõik aeg kartis, elas selle kartuse kõrval siiski pisut lootust. Nüüd see lootus näis täiesti luhtuvat ja tõi enesega kaasa ka Kareni kokkuvarisemise. Ta vajus diivanile ja puhkes nutma.

Mees silmitses teda hetke ehmunult ja küsis siis eemalt:

— Mis on, mis on? Oled sa haige?

Ent kui Karen ei vastanud, tuli ta viimaks vastutahtmist tema juure ja kordas küsimust.

— Mis sul viga? Kõnele siis ometi!

Åga kui Karen äkki vastuse asemel ta käe haaras, seda tugevasti hoidis, nagu hoiaks ta oma eluonne peos, ja mehele pilguga täis armastust otsa vaatas, teda enda poole tõmbas ja sosistas: — Peep, sa ei jäta ometi mind? tegi Peep seda, mida te enne ei olnud kunagi teinud. Vabastus järsu liigutusega Kareni embusest ja pomises:

— Jumala eest, sa oled hulluks läinud. Sa hakkad sentimentaalitsema!

Karen, tundes mehes kogu aeg teesklust ja kometit, pühkis silmad ja sõnas:

— Mis sinna parata, kuid sina, Peep, sa ei ole endine.

See lause ajas mehe marru. Ta hakkas mööda tuba edasi-tagasi käima.

— Seda ma arvasin, seda ma arvasin, pahvatas ta vihaselt, visates uhe raamatu, mis tal parajasti käes oli, lauale. Leidsid paraja aja oma stseenide jaoks. Jumal . . . ta istus tudinult toolile.

Karen tõusis, läks ta juure, ja kui Peep tahtis tõusta, naeris ta korraga põlgavalt ja sõnas:

— Peep, oleme päris avameelsed. Sa varjad minu eest midagi?

— Mina! Mis on mul sinu eest varjata, ja silmates Karenit enesele lähenevat, ta tõusis toolilt ja astus pahaselt akna juure.

Karen jäi keset tuba seisma, silmitses meest, kes seisis seljaga tema poole, ja jatkas:

— Åga sa ei ole niisugune nagu enne. Miks sa minu eest pogened?

— Pogenen? mees põrdus äkki, ruttas joonestuslaua juure, tõstis uht ja teist joonist ja seletas:

— Vaata siia! Sa arvad, et see töö kõik nagu iseenesest läheb. Vale! Åga see ei ole siin kantseleis istumine. Joote teed, ajate lõbusaid jutte ja saate kahekunnendal oma palga. Mina pean tõõtama ööd ja päevad. Sul ei ole aimu, mis tähendab lõpptöö. Higi, vaeva, unetuid ööd ja lõpmatut tööd. Ja nüüd tuled sa niisuguste lapsikustega. Tõepoolest, ma ei taha uildse uhtki inimest näha. Ta viskas joonised ägedalt lauale.

— Sa vaidad siis, et sinu hoolimatus minu vastu on tingitud vaid tõöst, õigupoolest uletõõtamisest?

Peep vaikis, nagu mõteldes, kas teha nüüd lõpp või lükata asja lõplik selgitamine edasi. Nähtavasti ei jatkunud tal julgust või tahtis ta Karenile halastada, sest ta uitles:

— Åga muidugi. Mida sina siis mõtled. Arvad, et mul jatkub mõne tüdruku jaoks aega.

— Åga kes on siis see preili, kellega sa tihti nii armastusvaarselt ringi jalutad?

See tabas. Peep punastus. Ta oli seni lootnud, et naine ainult aimab, ilma et tal olnuks mingeid tõsiseid fakte. Nüüd see oli siiski sündinud, ta oli tabatud. Åga et ta oli juba kord salanud, siis kavatses ta seda teha edasi. Ta ei teadnud ainult, kuidas seda teha. Kas oli Karen isiklikult luuranud ja

näinud või oli talle keegi seda edasi jutustanud. Ja uskudes viimast, ta vastas:

— Oma teada olen ma ainult paar korda sõpradega väljas käinud. Sa peaksid oma luurajatele paremat palka maksma, siis ei pruugiks nad sulle nii palju valetada.

— Sa siis eitad seda? küsis Karen.

Peep kehitas õlgu.

— Mul on tööd. Ole hea, jätta oma pärimised mõneks teiseks korraks. Ja ta istus joonestuslaua taha.

Karen tahtis edasi pärida, ent nähes meest nii tigidana ja süngena toolil, ta tõusis hilju, pani oma palitu selga ja lootis, et Peep tuleb ja aitab, ent seda ei sündinud mitte.

Ta viitis aega kinnastamisega, ent mees oli kummardunud ühe joonise kohale ja arvestas lükatil. Karen tundis südames kibedat torget, ent äkki sai uhkus tas võitu, ta sammus tasa ukse juure ja kui ta selle avas, tõstis Peep äkki pea ja sõnas:

— Noh, head õhtut sa ei ütlegi. Ja tõustes, kavatsusega Kareni poole tulla, ta jätkas: — Sa ei ole ometi pahane?

Karen vastas vaikselt:

— Ei. Head õhtut.

Ning tasa ja ettevaatlikult sulges ta enda järel ukse.

2

Kui Karen hiljem sellele õhtule mõtles, tundis ta headmeelt. Oli rõõmus, et vaatamata eneses põlevale valule ja vihale oli ta siiski suutnud end taltsutada ega polnud laskunud niisugusesse ägedusse, mis oleks kutsunud välja otsese konflikti.

Nüüd talle tegi see endavõitmine headmeelt. See oli väike seik, ent sellest jätkus küllalt, et tunda end õnnelikuna. Kui ta sel õhtul Peebu juurest lahkus, trepist alla astus ja üle õue jooksis, kuulis ta seljataga mehe häält.

— Karen, Karen, tule tagasi.

Kuigi ta seda hüüet oli kuulnud ja eneses rõõmuvärinat tundnud, oli ta siiski mehe sinnapaika jätnud ja omateed läinud.

See hüüe oli annud ta lootusele uut toitu. Ta uskus, et see aastaid kestnud side, mis neid mõlemaid sidus, siiski nii kerge polnud käristada, isegi seesugusel külma mõistusega mehel, nagu oli Peep.

Selle põhjal ta hakkas lootma, et Peep teda kindlasti varsti külastab, ent ometi ei juhtunud seda. Päevad kadusid, aga keda ei tulnud, see oli Peep.

Ja mida rohkem aega möödus, seda rahutumaks ta muutus. Algul oli ta enesele ülesandeks teinud Peepu jälgida, teda tabada ja siis lõpp teha. Hiljem oli ta sellest kui endaalandusest loobunud ning nüüd, kus mees kangekaelselt enesest elumärki ei annud, meenus tal uuesti see kavatsus, kuigi ta selle vastu püüdis võidelda.

Ent enne selle kavatsuse teostumist sündis ime. Ühel õhtul, kui ta murelikuna ja masendatuna kodus istus, tuli Peep. Tuli, nagu oli harilikult tulnud. Suure nalja ja hea meeleoluga. Oli kiusanud Karenit, narritanud ja olnud nagu ennegi, nii et Karenis haihtusid kõik kahtlused ja ta sai tagasi oma elurõõmu, mis tal mõni aeg oli kadunud ja mis juba kõigile silma hakkas tor-kama. Nüüd see oli möödas.

— Tea, mis temaga on, arvas preili Tuisk, kes eriti oli huvitatud igaühe hinge ja rahakoti seisukorrast. Kas on ta uue peigmehe leidnud või... Oli teine siin igapäev morni näoga, igale küsimusele vastas pooleldi haukudes, nüüd on nagu ümber tehtud.

— Küllap teidki tehakse ükskord ümber, sõnas keegi, ent preili Tuisk krimpsutas seepeale huuli ja ütles nii haavunult „Mina“!, et ütleja oli sunnitud jätkama:

— Jah, teid ei saagi küll enam ümber teha. Olete nagu tükk marmorit, mille õpipoisid on ära vusserdanud.

Preili Tuisk hammustas huult, seisis hulk aega tardunult, jäi nagu mõt- lema. Viskas siis pea püsti ja lausus:

— Isand Kiik, teie vaimurikkused sobivad enam kraadedele kui...

Rohkem ta ei ütelnud. Keeras krapsti ringi ja läks. Karen tuli paberitega Kiige juure ning see lausus humoorikalt:

— Preili, peaksite kaasametnikke enam informeerima oma kodusest elust, muidu on seda sunnitud tegema preili Tuisk, teie kullast kaasõde.

Karen raputas pead ja lõõpis vastu.

— Mitu last preili Tuisk mul ära ristis. Kas ta tahab saada mõne ristiemaks.

Nad korraldasid paberid, aga kui Karen minema hakkas, pidas Kiik teda veel hetke kinni ja sõnas:

— Olge siiski preili Tuisuga ettevaatlik. Üldse, siin ei tea, keda sa võid usaldada ja keda mitte. Ja jatkas siis: — Meil tuleb vist koondamine ja preili Tuisk on enda eest väljas, teie arvel muidugi.

See oli uudis. Karen ei olnud aimanud niisugust pööret. Ta oli küll teadlik sellest, et nende osakond kuulus koondamisele, ent osa ametnikke pidi viidama üle. Vanemad pidid jääma. Ka tema kuulus selle asutuse raudvara hulka. Oli juba 18-aastase tüdrukuna siia tulnud ja oma paremad aastad siia matnud. Preili Tuisk oli uustulnuk. Temal oli siin seljatagune, kus — seda ei teadnud keegi. Ning nüüd, kui peaks tulema koondamine,

küllap siis see tundmatu seljatagune jälle astub välja. Mida muud tähendas see Kiilge hoiatus.

Ta tuli oma laua juure, istus ja tahtis hakata tööle. Ent töö ei edenenu. Ta hakkas mõtlema neile aastatele, mis ta oli raisanud mehe peale, ja äkki viha haaras teda. Põsed värvusid punaseks ja käed hakkasid värisema. Kas ta nüüd pidi kõige selle tänutäheks minema tänavale? Kas mees käis jälle ta juures niisama lipitsemas? Miks ei kõnelnud ta kunagi abiellumisest? Miks ei määranud nende vahekorra kindlaks ja selgeks. Mida rohkem ta mõtles, seda tigemamaks ta muutus. Oli see aga mees! Kas ta üldse väärts seda vaeva ja muret, mis ta tema pärast oli näinud. Alati ta hädaldas, oigas, virises. Õppimine oli talle raske. Ta ei tahtnud seda. Ent ta ei tahtnud ka jätta. — Mis must siis saab? ohkas ta. Poolharitlane. Kuhu nihuke läheb. Ei saa head kohta.

— Siis aja vähemaga läbi, oli ütelnud talle Karen.

Ka sellega ei olnud ta nõus.

Siis virele kogu eluaeg, oli ta vastanud.

— Parema viirele siis juba nüüd. Ehk saab kuidagi.

Oli saanud siis kuidagi, läbi häda. Kareni abiga. Ning nüüd oli läinud uhkeks. Nüüd äkki ei olnud Karen talle enam hea. Nüüd tundis isu teiste järele. Juba ammu hakkas tegema märkusi: — Küll sa paistad ikka vana ja kortsus. Mis ma sinuga peale hakkam.

Ta ohkas. Oli süvenenud nii oma mõttesse ega polnud pannud tähele naabrit, kes oli ilmunud laua taha, istunud ja rahutuna toolil keerelnud. Nüüd viimaks oli leidnud paraja hetke. Näole ilmus kibe naer, üksikud kollased hambatüükad paljastusid, kui mees sõnas:

— Täitsa õigus, preili. Elu paneb ohkama.

Karen tõstis pilgu. Ahaa, seal ta oli, see kolleeg. Oli jälle ilmunud nähtavale pärast paaripäevalist puudumist. Oli tulnud, näol magamata ööde jäljed, palavikus silmad rahutult vilksatamas üle naabrite. Pliiats käes värisemas. Juba ta teadis oma saatust. See oli tehtud tagaselja, siis kui tema oli istunud kõrtsis ja lasknud maitsta endal hea, siis kui tema polnud mõtelnud millelegi. Siis see oli tehtud.

Nüüd kähistas naerda.

— Noh, kas teate ka uudist?

Karen aimas, ent raputas eitavalt pead.

— Saate varsti uue kaasametniku.

— Kuidas nii? Teie ju olete.

— Mina, mina saan puhkuse, pikaajalise puhkuse. Arvavad, et mul on palju raha, tahan ehk sõita suvitama Nizzasse. No ja nemad võimaldavad seda mulle. Kenad mehed, mis?

Kähistas mõttetult naerda, ent nähes, et Karen ei naera kaasa, muutus tõsiseks.

— Jah, otsas on siin mu lood. Pane aga pill kotti ja mine.

Ning viivu pärast:

— Eks ma ole ise ka pisut süüdi. Olin hooletu. Aga ega ma seda ka ei arvanud, et ollakse nii karm. Mis te arvate, preili Tuul, kas neil oli õigus minuga nii toimida. Olge õige avameelne, ärge hoolige minust, vaid ütlege tõtt.

Tõtt ei saa Karen talle ütelda. Ometi on ta pisut avameelsem. Ta näeratab ja sõnab:

— Noh, teie nüüd just ise ka ingel ei ole, ent lahti lasta — see on minu arvates ikka liig. Kauaaegne ametnik nagu teie... ei, ei...

Ah, need sõnad on nagu palsam Sanglepale. Nägu lööb äkki hiilgama, õitsema. Ta kargab toolilt, tuleb Karenile juure, võtab käe, raputab ja ütleb:

— Jumala eest, preili, minul on olnud alati teie ees suur lugupidamine ja ma olen kurbusega jälginud teie saatuse kujunemist, ärge ajage tagasi, mina olen teie eluga üsna tublisti kursis. Võib-olla tean rohkem kui teie ja ehk saan ma teile kunagi abiks olla. Teie avameelsus üllatab ja rõõmustab mind. Vaadake, ma olen sedasama teistelt küsinud ja igaüks neist on täis tulist viha ja vannub, et minule on tehtud ülekohtu, ja kui ma neile ütlen, et eks mina ka, siis vihastub igaüks ja ütleb: — Ah, mis see, niimoodi ei toimita. Aga teie olete teisest puust. Te ütlete avalikult, et mina olen ka süüdi ja nii tõesti kui mina siin seisan, ma tunnistan teile, et olen ja et minule ei ole ülekohtu tehtud. Nii langenud ma ei ole, et ei suuda anda tõele au.

Ja uhke žestiga läheb ta laua juure. Ent kohe järgneb sellele uhkusele kokkuvarisemine. Näojooned teravnevad, laud liiguvad rahutult ja siis on laua taga kulunud ja mahakäänud rauk, kes sosistab:

— See kõik on ju õigus, neil ka, aga mis hakkab ma peale oma perega. Ja Maret pidi minema tänava gümnaasiumi. Oh...

Ta käed värisevad. Löödud mees tunneb äkki oma viletsust ja mannetust. Ta heidab oma pilgu Karenile ja ütleb:

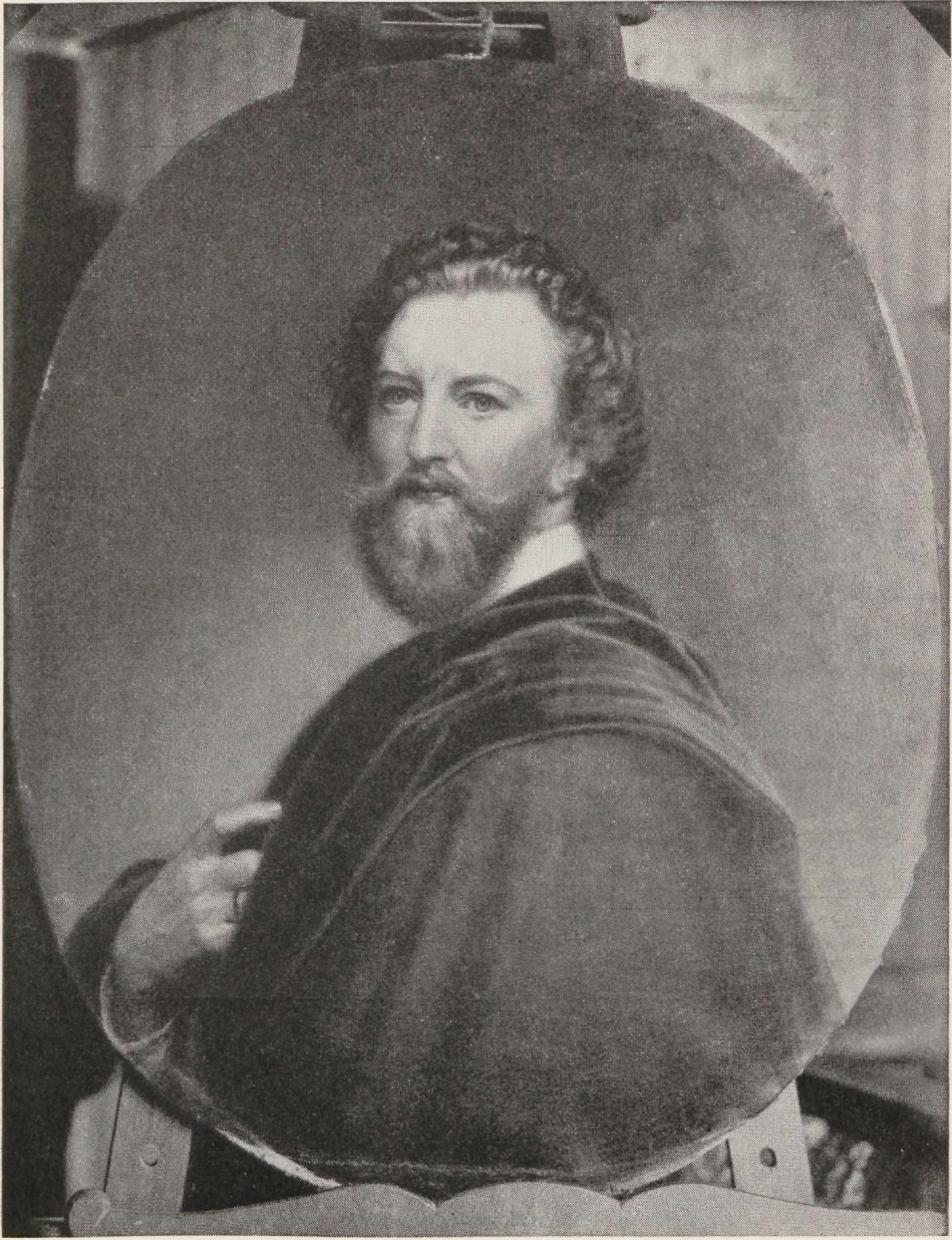
— Nad oleksid võinud minuga siiski veel kannatada. Ma oleksin end parandanud, uskuge, ma oleksin seda teinud... aga nad jõudsid minust ette.

Karen vaikib. Ta ei mõista midagi ütelda. Ehk mis aitaks tema ütlemine. Need oleksid asjatud sõnad. Otsused tehakse mujal.

Ta peab jälle paberitega minema ja kui ta tuleb tagasi, on Sanglepp kadunud. Karenile oleks tarvis tema paberite hulgast üht dokumenti, ent sahtel on lukkus. Ja nii peab ta ootama. Ent seda ei lasta kaua teha. Pea tuleb Jürisson, külma ja noomiva häälega pärib ta paberite saatust. Karen tahaks päästa Sangleppa, ent ta ei leia õiget mõtet. Ja nii peab ta ütleva, et Sanglepp on ära.

— Kus? küsib Jürisson.

— Kahjuks ei tea ma seda ütelda.

O. F. Moeller

Autoportree. Õli

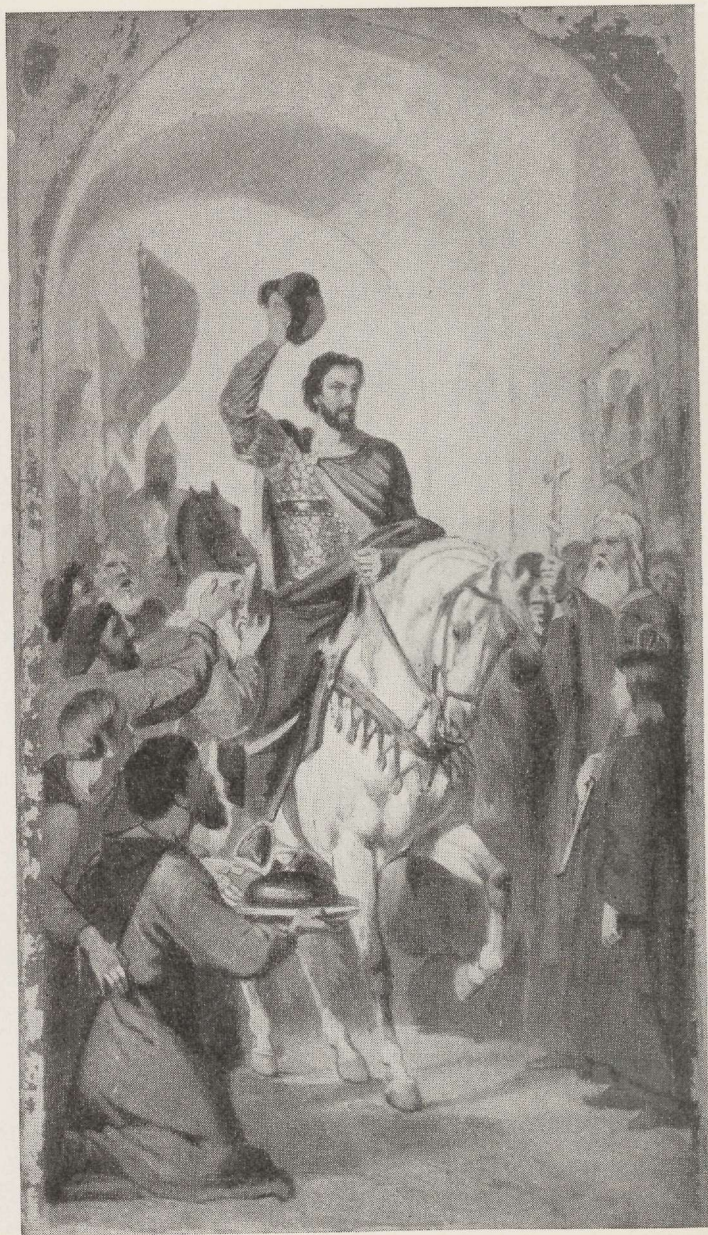
O. F. Moeller

P. A. Tšaadajevi portree. Õli.

O. F. Moeller

Moosese ema. Ōli

O. F. Moeller

*Kavand kompositsioonile
„Aleksander Nevski“*

— Kas ta kaua ära on?

— Mitte väga. Võib-olla läks ametiasjus. Tuleb varsti.

— Tean ma juba tema ametiasju. Mõnes baaris võite teda kohata. Nii ei lähe, talle on niikuinii üles üteldud. Kui ta uuesti ilmub, võtke ta asjad üle. See viimane kuu võib ta siin ka niisugust tööd teha, mida teevad muidu käskjalg ja jooksupoiss.

Ülemus lahkus vihaseks ja Karen jäab süngete mõtetega üksi. Nüüd läheb Sanglepp, siis mõni teine ja küllap viimaks on järg tema käes. Jah, uued tuuled puhuvad siin sest ajast, kui Jürisson on osakonna-juhataja.

Kareni mure üha suurenes. Teda nagu tappis see teadmatuse, ootamatuste ja ohtude võrk, mis nagu udu ta ümber üha enam tihenes. Ei rõõmistanud teda seegi, et Peep jälle lõbusamat ja lahkemat nägu näitas. Talle näis, nagu oleks see kõik üks suur teesklus, sest seda, mida ta ootas, ei tulnud — Peep ei kõnelnud nüüdki nende abielust ja tema, noh, tema laskis endale ennem hallid juuksed kasvada, kui ise oleks hakanud meest kosima.

Kord tahtis ta siiski kaudselt mehe suhtumist endale teada saada ja, kuigi ta ise ei teadnudki veel, kas teda vallandatakse või mitte, ütles ta Peebile:

— Kas tead ka uudist? Mind kavatsetakse vallandada.

Peep ehmus ja see ehmumine oli siiras, seda tundis Karen. Peep jäi üksisilmi Karenit vahtima, virutas siis rusikaga lauale ja hüüdis:

— Mis kurat see siis tähendab?

See oli haruldane osavõtt. Varem polnud Peep kunagi nii tugevat huvi tundnud Kareni teenistuse vastu. Ta päris kogu asjade käiku, huvitus töökoha juhtidest, vandus neid ja oli ilmselt mures Kareni saatuse pärast. Lõpuks ta laskus niikaugemale, et hakkas Karenit süüdistama saamatuses, sest ei võivat olla normaalne, et tema, kes oma pool eluaega on sinna matnud, saab korraga hundipassi.

Kui Karen teatas, et see pole veel täiesti kindel, muutus Peep rahulikumaks.

— Noh, mis sa siis oigad, ütles kergendatult.

Karen ei suutnud taibata selle rahutuse põhjust. Miks tundis mees hirmu ta vallandamisest. Kui tal oli teine, siis poleks see teda nii väga huvitanud. Sest Peep polnud just väga hoolitsev ega oma südametunnistuse puhtuse eest hoolt kandev. Jäi järele lõpuks ainult üks oletus, kõige meeldivam Karenile, et Peep, ihnus ja kokkuhoidlik, ei näe rahaahnuse tõttu heameelega tema ametist lahkumist.

Mehe kahtlemist nii tõlgitsedes Karen tundis eneses kindluse kasvamist ja et ka ametiasutuses jutud vallandamisest kustuvad, andus ta innuga oma tööle.

Selle elu monotoonsuse rikkujaks sai seekordki Kareni naaber, Sanglepp.

Tema oli nüüd täiesti lindprii. Kindlat tööd talle enam ei antud. Tegi üht ja teist. Ja ega ta sellest ise suurt ei hoolinudki. Kadus vahetevahel töö juurest ja kui jälle ilmus, oli tunda alkoholi lõhna.

Ainult paar nädalat enne vallandamise tähtaega ta äkki muutus. Ilmus korralikult tööle ja andus sellele suure innuga, oli vaikne ja enesesse süvenenud. Kui ta nüüd ära läks, siis küsis luba, ja varsti selgus, et Sanglepa muutuse põhjused peitusid ta koduses elus. Ta mõlemad lapsed olid sarlakis ja nende elud kõikusid elu ja surma vahel. Kuigi ta perekonnal arstiabi oli prii, oli haigusega seoses ometi niipalju kulusid, et jooksupoiss, kes käis paaril ametnikul pandimajas protsente maksmas, teda seal pantijate sabas oli näinud.

Ning näis, et see kodune tragöödia oli kutsunud esile Sanglepas sise-murrangu. Oli näha, et ta end töö juures pingutas ja tasapisi hakkas lootust hellitama, et ehk halastatakse talle, arvestades tema rasket seisukorda.

Ta ise oli selles suunas Jürissoni juures samme astunud. Need olid vist siiski jäänud mõjuta ja nüüd ta pöördus Kareni poole. Sissejuhatuseks kõneles oma laste tervisest, manas siis iseennast, ütles, et võiks alata uuesti mõistlikuma eluga, aga laotas samas käsi ja sõnas: — Mis sa teed? Ja kui Karen midagi ei vastanud, ta jätkas:

— Mis ma ikka keerutan. Mul on teile palve. Teil on teatav mõju Niinele. Kui kostaksite minu eest tema juures. Tema võib mõjustada Jürissoni. Nad võiksid mind ju ajutise ametnikuna edasi pidada ja vaadata, kas muutun korralikumaks. Kreidiite selle jaoks olevat, ütles mulle Kiik.

Karenile oli niisugune ettepanek üllatus. Minna Niine juure... Ei, seda ta ei tahtnud. Niin ei annud talle niikuinii rahu ja sellega ta vaid annaks võimaluse Niinel pealetükkivaks muutuda.

Ja kuna Sanglepp talle ahne ja põneva pilguga otsa vahtis, sõnas Karen: — Ei, ei, seda ma ei saa. Ja mis see minu kõnelemine aitab. Oleksin ma mingi ülemus, siis...

Sanglepal jooksis üle piinatud näo ahastuslik naeratus. Ta näpud, lehitsedes Kareni pabereid, hakkasid värisema. Ta tahtis midagi vastata, ent pöördus siis ja läks laua taha.

Karenil oli halb. Tema oleks meeleldi kõnelnud Sanglepa eest. Tundis teda ju lõpmatu hulk aastaid. Oli tema all praktikandina töötanud ja teadis, et Sanglepp polnud oma loomuse poolest halb. Ent minna tema pärast Niine juure, seda ta ei saanud.

Näis, et ka Sanglepp oma saatusega oli leppinud. Ta ei kõnelnud enam sellest. Vastupidi, ta hakkas huvituma Kareni elust. Ja Peebust. Ja lausus viimaks nagu naljatades:

— Võiksite oma armsamat siiski enam silmas pidada. Muidu võtavad teised üle.

Kareni näkku valgus puna. Teda valdas äkki mingi meeletu hirm. Ta oli lootnud vähemalt, et keegi siin ei aima, missugune on tema vahekord Peebuga. Ja nüüd tuli Sanglepp. Võttis aega, enne kui ta ennast kogus ja vastas:

— Noh, need mehed on ju nii. Eks nad vahel... ja ta ei lõpetanud ärevuse tõttu lauset.

Ent näis, nagu oleks Sanglepp tahtnud talle selle eest kätte maksa, et ta ei läinud tema pärast Niine juure. Ta ütles:

— No nii väga harva see ei ole. Mina teie asemel nõuaksin poisilt aru. Olete lõpuks ju teie teda peagu koolitanud ja muidugi on teil tema suhtes teatavad lootused. Kui aga istutakse nii sageli teise juures, siis mina... mina teie asemel teeksin talle põrgut.

Ta vaikis ja Karen ei vastanud. Piin ja valu, mis ta südames elas, kasvas äkki lõpmatu suureks ja tahtis teda enda alla matta. Tähendab, ta toitits end asjata usu ja lootusega arvates, et see on Peebul vaid mööduv seiklus. Ei, teda taheti suruda kõrvale ja seda oli tehtud nii avalikult, et Sangleppki sellest teadis jutustada. Kust teadis ta seda? Või teadsid seda kõik, välja arvatud tema. Ja äkki lõi temas põlema mingi metsik viha. Mis oli teistel tegemist tema asjadega. Ta tahtis ütelda mehele midagi häbisvat. Ent samal hetkel tas oli ärganud naise uudishimu ja nüüd oli tema see, kes astus Sanglepa laua juure ja küsis:

— Kust te seda kõik teate? Mis lõbu pakub teile teiste asjades tuhnida?

— Mina, jumal hoidku mind selle eest. Mul on endal nii palju häda ja valu, et mul ei jatku aega teiste jaoks. Aga kui see sulle peagu tuppa tuuakse, siis hakkab kahju inimesest, kellega oled töötanud pool eluaga ühe laua taga, ja siis lausud sõna, mida hiljem kahetsed. Ja kui Karen vaikis, ta küsis:

— Kas te siis midagi ei ole märganud?

Karen ei vastanud. Tema pea valutas, silme ees tiirlesid ringid ja ta oli nii nõrk, et kartis enese kokku varisevat. Tema oleks tahtnud äkki karjuda, karjuda nagu loom, keda viiakse sisse tapamaja uksest, ta oleks tahtnud olla surmud. Ja et viia see valu täiuseni, ta küsis:

— Kas teie tunnete seda...

Ta tahtis ütelda: naist, ent sõna ei libisenud suust. See jäi nagu rindu, ähvardas teda lämmatada nagu luu, mis on sattunud kurku.

— Ei, vastas Sanglepp. Ei tunne. Olen ainult näinud. Ta on üks mu naise kaugelt sugulasi. Jõuka majaperemehe tütar. Vaikis viivu ja jatkas:

— Te teate, missuguses olukorras ma olin. Naine käis nende juures laenamas. On tema tuttavad. Ja nägi. Ning jutustas, et nad kavatsevat abielluda. See on kõik, mis ma tean.

— Aitäh, sosistas Karen ja vajus laua taha. Oleks päris hea olnud siin laua kohal lõmitada, mitte midagi mõelda, olla nagu tükk libedat proto-

plasmad. Aga siin ei saa seda teha. Sest kohe kiinduvad kõikide pilgud sinusse, küsimusi lendab õhus: mis on lahti? Kas preili on haige? Ning kui sa siis jälle toibud, on teistel juttu ja jumal teab mis telepaatia see on, aga varsti on keegi nagu õhust kinni võtnud, et ta on ju maha jäetud. Ja siis sosistab üks teisele, varsti on terve tuba seda täis ja siis neid pilke, ohkamisi ja maailma-elu ja meeste vandumist.

Ei, seda ei saa siin teha. Siin ole sa kasvõi valust hullunud, naerata ja tee oma töö. Ehk vaiki. Aga ka vaikumise puhul aimatakse midagi ja sellepärast on kõige parem siit kaduda. Ja seda Karen teebki. Muidugi tuleb pöörduda Niine juure, aga täna on Karenil ükskõik, kelle juure ta pöördub. Täiesti ükskõik.

— Kas olete haige? küsis Niin ja oli nii täis peenetundelist takti, et ei paistnudki nii väga vastikuna.

— Ei, pean minema, mispärast, seda ma ei tahaks ütelda.

— No ja, mis seal siis ikka. Ma ei tohi teid keelata. Teised sõeluvad siin ilmastilma, teie peagu mitte kunagi.

Ja Karen ongi väljas. Väljas on suvi, sügissuvi. Langeb juba kollaseid lehti ja ehkki on kesksuve kombel palav, midagi puudub. Ja midagi on juure tulnud. Ja selles juuretulus on midagi närtsivat, midagi kurba ja nukrat.

Noh, see kõik ei puuduta Karenit. Iga asi omal ajal. Nii on juba asjade käik. Täna on tal tegemist enesega. Et ta mitte mõne rumalusega hakkama ei saaks. Et ta mitte revolvri ei võtaks ja selle lojuse maha ei põmmutaks. Jumal hoidku selle eest. Kuigi käed kihelevad ja see kõige õigem tee oleks.

Või abielluda tahab ta! Niikaugale on ta jõudnud. Ta on tõesti haruldane. Ei keegi mõistnuks niimoodi salatseda, varjata ja siis äkki seljatagant nuga selga virutada, nii et ohver enam ei toibuks, et ta ei suudaks ennast kaitsta. Tubli mees! Haruldane eksemplar selles vastassoo määratsevas lojustekarjas.

Jah. Ainus tee: võtta revolver ja maha lasta. Ning siis teine enesele ja siis kõigele on lõpp. Aga mis siis, kui jätkub julgust teise mahapõmmutamiseks, aga enese jaoks mitte. Noh, siis tuleb kriminaalpolitsei, prokurör, ülekuulamised ja vangla. Sest kohus ei arvesta seda, et su elu pandi nahka. Siin talitatakse paragrahvide järgi. Ja see virutab nagu auruhaamer. Hoop — ja jumal sinuga.

Karen Tuul tuleb koju, viskub diivanile ning nutab. Uinub vahel, näeb hirmsaid unenägusid, ärkab siis uuesti ja veendub, et tõelisus on veel õudsem, ja vajub jälle surmale sarnlevasse unne ega taha sellest tõusta enam.

Nõnda veerevad päevad, mööduvad ööd. Karen Tuul on haige. Palavik sööb füüsilist kesta, mahajätuse tunne hingelist. Ning kõik tuleb endal kanda. Midagi ei saa veeretada teiste turjale. Öde käib paar korda, on vähesõnaline ja ettevaatlik. Toimetab pisut ja kaob siis ning jälle on Karen

Tuul üksi. Üksi oma valu ja hädaga. Ja siis tulevad niisugused hetked, millal ta soovib endale surma. Ehk millal ta kardab ja arvab, et läheb hulluks.

Ent inimene ei lähe nii kergesti hulluks. Nii ka Karen Tuul. On raskesti haige, vähkreb palavikus, ent siis hakkab jälle toibuma. Ärkab, istub voodiveerele ja meenutab, kas see kõik ei ole mitte uni, mis ta on näinud palavikus. Ent samas taipab kohe, et kõik on siiski tõelisus, ja ta puhkeb valusasti nutma.

Ja, midagi on murdunud ta elus. Raamatus on keeratud teine lehekülg. Ta on olnud hulk aega haige, aga see, keda ta ootas ja kes on kõiges süüdi, ei näidanud oma nägu. Ah, seda imelikku elu, millega inimene peab harjuma.

Karen Tuul on nüüd tervem. Tööl ta küll veel ei käi. Selleks on talle antud erakorralist puhkust, kuigi ta seda ise ei tahtnud. Kui ta ühel hommikupoolikul jalutab suures mereäärises pargis ja imetleb sügise kustuvat ilu, silmab ta teineteisesse liibunud paarikest, kes üht kitsast teed mööda märke üles, pargi üksikusse kohta jalutab. Hetkeks ta tardub, veri kaob näost ja ta on ümberkukkumise ohus, ent siis võtab temas võimust viha. Samm sammult jälgib ta meest, kelle ta ise on meheks teinud ja kellelega vahetult ametlikult veel selgeks ei ole tehtud. Ning kui noorpaar ühele pingile istub, poeb ta läheduses asetseva põõsa varju ja kuulatab.

Mida Sanglepp talle kunagi ütles, selles veendub ta nüüd ise ning on hetki, millal ta tahaks põõsa tagant välja karata ning neid mõlemaid läbi peksta. Ent sellega ei saa Karen Tuul kunagi hakkama. Ta kardab avalikku skandaali. Seepärast silmitseb ta noorpaari vihaga, kui see kaob ta silmapiiirilt.

Ta ise läheb siis koju ja ootab õhtut. Riietub siis parimaisse rõivaisse ja läheb. Külma sügistuul keerutab ta ümber, viskab talle naerdes tolmu, prahti ja liiva vastu nägu. Puhub äkilise puhanguna vastu, tahtes nagu takistada teda ta teekonnal. Ent täna on Karen võidumees. Ta samm on energiline, nägu karm ja julge. Tee nagu kaob ta jalge alt.

Viimaks on ta kohal. Sisse, vastab mehehääli. Ja Karen ei lase seda enesele kaks korda ütelda. Tuppa astudes on ta üllatatud. Ta näeb enda ees peenikest härrasmeest, kellel smoking seljas, nägu puhas ja juuksed peas korralikult õlitatud ja silutud.

Härrasmehe nägu tõmbub pisut kipsa, püüdes säilitada siiski rõõmsat ilmet.

— Sa oled enese nii uhkelt üles löönud, sõnab Karen.

Peep naeratab piinlikult. Urgitseb sõrmeküüsi ja sõnab:

— Näe, astusin korpi. Ja täna on seal kinnine koosviibimine.

— Meestele muidugi, sõnab Karen.

— Just nimelt, jaatab mees rõõmsalt. See on omavaheline koosviibimine.

— Vaata, kui ilusad lilled, silmab Karen korruga paberisse peidetud punaseid nelke. Need sa muidugi viid kaasa. Kellele sa need seal kingid? Või jäävad need seal ainult ümbruse ilustuseks.

Mees närib äkki huuli, härrasmees muutub tigidaks. Mõttetult ta pahvatab: — Loomulikult viin ma need sinna. Ma ei saa ometi minna tühjade kätega. Vilistlaste prouadele peab ometi midagi viima, nemad on ju meie tänase pidu korraldajad.

Karen on istunud. Iga ta närv on pingul. Ta tõstab oma pilgu ja äkki näeb Peep, et naisel, kes ta ees istub, on rohelised silmad ja et need on praegu täis viha. Siis tõuseb naine, läheneb mehele ja küsib:

— No millal siis härra kosja läheb?

Peep on tabatud. Aga et ta on sitke maatüüp, siis ei mõtle ta veel alla anda. Ta muutub külmaks, ükskõikseks ja sõnab:

— Sa vist oled haige. Peaksid minema arsti juure. Täna ei ole mul aega sinuga vaielda.

Ta tahab minna, ent naine kargab põiki teele ja hüüab:

— Kuhu sa lähed?

Mees naeratab, kehitab õlgu ja vastab siis pooleldi põlgavalt:

— Ütlesin sulle juba.

— Sigal!

Enne kui ta taipab, kajab läbi toa plaksatus ning mehe pale, võitnud, rasvane ja õhetav, punetab. Esimesel hetkel tõmbuvad ta peod rusikasse, siis saab maamehelik rahulikkus temast võitu ja ta lausub:

— Ma usun, et pärast niisugust käitumist sinu poolt meil enam teineteisele midagi ei ole ütelda.

Haarab oma mantli, ei unusta lilli ja kaob ning üks lendab paukudes kinni. Karen on üksi võõras korteris.

Minutiks haarab teda meeleheide. Ta tahab mehele järele joosta, kõik andeks paluda, kõik heaks teha, et olgu kõik nagu enne. Juba on ta ukse juures, juba see avaneb, ent siis see lükatakse uuesti kinni, Karen tuleb tagasi, vajub toolile ja nutab. Aga et ta on liiga palju nutnud, siis möödub nutt varsti, ta tõuseb pikkamisi, heidab pilgu toas ringi, toas, kus ta on end tunnud kunagi õnnelikuna, ja nüüd teeb ta seda, mida ükski korralik naine ei tee. Ta sülitab. Näib, nagu tahaks ta ennast vabastada millestki mustast, räpasest. Energiliselt ja mehelikult lirtsatab sülg põrandale. Siis ta läheb lambi juure, mis valgustab joonestuslauda, haarab selle ja virutab tuhandeks killuks. Ning sellega on lõpp. Võtab oma käsitasku, lahkub ning lööb ukse nii kõvasti kinni, et kogu maja vibiseb.

aren vaatab end peeglist. Vaatab kaua ja põnevalt. Üksikasjalikult uurib ta näojooni, silme all olevaid kortse, närtsinud näonahka ja naeratab siis korraga võltsilt. „Vanatüdruk,” ütleb ta oma võrdkujule peeglis. Asjatult paned sa endale puudrit ja lõhnaõli, see ei aita. Su mäng on mängitud. Katsu mõelda mil-

lelegi muule, mitte minevikule.

Aga raske on jätta minevikule mõtlemata. Minevik lebab kirja näol laual ja ütleb, et kõik on möödas. Et kõik on olnud üks suur eksitus. Nii ühe kui teise poolt. Parem, et me taipasime oma sobimatust varem, kui see oleks hilja. Muidugi on tema, Peep, peasüüdlane ja tunneb seepärast ka südame-tunnistuse piinu ning tal on raske, väga raske olla, nii et tahaks vahel maa alla vajuda. Aga küllap see kõik möödub. Aeg parandab kõik. Ka Karen unustab ja saab ehk parema kui tema, sest ta on seda väärt. Ta ei unusta mitte hoolt, mis ta on Karenile võlgu, sest kes teab, kas see teine on nii hea kui, aga... Ka tahab ta olla aumees ning teab, et Karenil oli temaga väljaminekuid, ta tahab need kõik tasuda. Muidugi ei saa ta seda teha praegu, vaid aja jooksul. Ta ütleb veel kord kõige eest aitäh. Kõigi nende aastate eest, millal nad koos ehitasid õhulosse ja olid nii õnnelikud.

Karen loeb kirja, tahab siis selle tõmmata puruks, ent viskab lauale ja sõnab:

— Kaabakas, viimane kaabakas!

Läheb akna juure, vaatab välja, ent tööpäeva õhtune tänav on tühi. Ainult paar last ajavad tuhatnelja enesest väiksemat taga ja kihutavad talle järele kivisaju.

— Lapsed, pomiseb Karen, nagu tahtes neid keeldä. Ent seletamatu valu haarab rinnust ja siis ei taha elada ega uskuda, et kõik lootused, unistused perekonnast, lastest on heidetud tuule ja on jäänud järele lootusetu, tuim ja igapäevane elu, mida on raske ja kibe kanda.

Imelik, tal on nüüd ükskõik, kui teda peaks vallandatama. Parem olekski. Ta võtaks oma asjad ja läheks kuhugi kaugemale — ainult ära siit.

Ent ühel päeval tuleb Kiik rõõmsalt.

— Tänaage jumalat! Jäite edasi ametisse. Läks üle noatera, aga härra Niin tegi teie eest tubli töö. Saame lahti sellest neetud plärast, Tuisust.

Kiik on vaimustuses. Ei märkagi, kuidas teisel pool lauda vajub Kareni naabri pea sügavamale. Sellel surmamõistetul on seal valus ja piinlik olla.

Kiik läheb minema ja Karenil on halb selle teise ees. Ent see ei näi olevatki väga murelik. Tuleb Kareni juure, surub kätt ja soovib õnne.

— Hea, et teilgi läks hästi.

Ütleb nii ja läheb paberitega Jürissoni juure. Karen vaatab talle järele, tõmbab siis peoga üle lauba. Mis õigus see on maailmas? mõtleb. Mina, kes

olen üksi, minu eest sõditakse ja võideldakse, ja see, kellel on tööd tingimata tarvis, lastakse minna. Kas maailmas pole tõesti midagi paremat?

Tõuseb äkki oma toolilt ja läheb Niine juure. See võtab ta vastu muheleva näoga.

— Asjatult muretsete, hõiskab juba eemalt. Kandsime teie eest hoolt. Jäate.

Karen tänab. Ütleb siis, et ta tuli koguni teise asja pärast. Tahab kosta Sanglepa eest.

Niine nägu läheb tõsiseks. Raputab pead.

— Tema heaks ei saa ma tõesti midagi teha. Jürisson on raud. Juba preili Tuisu pärast oli sõda...

— Kas ei saaks nii, et mina loobun oma kohast Sanglepa kasuks.

— Teie, ehmub Niin. Ja kuhu te siis minna tahate. Elama peate ju ikkagi.

Karen naeratab.

— Ükskõik kuhu. Olen üksik inimene. Minul on kergem kui Sanglepal, kellel on peale enese veel mitu suud.

Ei, ei, nii see ei lähe, tõrjub Niin. Niisuguse tingimusega ta ei soostu. Muidugi, ta teab, preili Tuulel on põhjusi, miks ta tahaks siit lahkuda, aga kõigest saadakse ju üle. Selleks valu ja mure ongi, et teda võita.

— Ma tahaksin, et te mu isikliku elu rahule jätaksite, ütleb Karen peagu teravalt.

Niin punastab.

— Andestage, pomiseb ta. Ma ei tahtnud teha teile haiget.

Ent sellega ta siiski ei või nõustuda, et preili Tuul läheb minema. See ei ole aus. Teised peavad tema pärast lööma lahinguid ja tema tänab neid nii. Ei, selleks on Karen liiga hea töötõud. Nii kergesti ei või ametiasutus üht head töötõudu lasta minna.

Kareni jätab see külmaks. Aimab, mispärast Niin nõnda kõneleb. Need kõik on sõnad. Häid töötõude on kõik kohad täis. Ja teist korda ei taha ta pettumusi läbi elada.

— Nojah, lausub viimaks Niin. Kui te nii kangekaelne olete, siis ma vaatan — ehk saan Sanglepa teise osakonda viia. Ajutise töötõuna muidugi, sest ta on ise oma karjääri rikkunud. Ning ega Kareni lahkuminegi ei aitaks, koha saaks ikka keegi teine, mitte Sanglepp. Nii et preili võiks olla mõistlik.

Karen tuleb tagasi pisut kergema südamega. Ikkagi õnnestus midagi teha Sanglepa jaoks.

— Sain midagi teha teie heaks, ütleb Karen Sanglepale. Niin lubas vaadata. Siia vist kahjuks ei saa, kuigi olin nõus loobuma oma kohast teie kasuks. Aga teise jaoks, algul ajutisena, hiljem lähete jälle edasi, ega sellepärast tohi heita meelt.

Ent näib, et ta on tulnud hilja. Üle Sanglepa näo jookseb naeratus.

— Aitäh! ütleb. — Olen teile väga tänulik, aga mul ei ole sellest enam midagi, kas lastakse lahti või jään.

Karen vaatab talle imestunult otsa. Sanglepp vastab:

— Poisi matsin paar päeva tagasi. Tüdruku, kes tervenes, võttis naine endaga kaasa ja läks maale vanemate juure. Tahab lahutust. Ja ta vaikib äkki.

Karen ei mõista ütelda ühtki sõna ning tuleb oma kohale.

Sanglepp on vajunud mõtteisse ja räägib endamisi.

— Nüüd . . . nüüd ei taha koju minna. Kõik on nii tühi ja hirmus. Teate, ma kodus palju ei olegi, ikka hulgun linnas kõige rahvarikkamatel tänavatel. On nagu kergem. Ja öösel magan mõne sõbra juures.

Ning pool tundi hiljem Sanglepp oli kadunud ega tulnudki tagasi. Karen koristas laua ja oli üks viimaseid minejaid, sest ta tahtis üksi minna. Ometi ootas teda väljas Niin.

— No, mis ületunde te teete? lõõpis rõõmsalt. Ent nähes Karenit süngena, vaikis. Aga palus luba saata.

Karenile oli see ükskõik. Oli tuim ja osavõtmatu. Oli näinud teise inimese valu ning leidis, et polegi tema elu see kõige koledam.

Niin aga juhtis teda hoopis pikemat teed koju. Ning kõneles elavalt ja kuidagi rutates oma elust. Et on raske ja halb olla üksi, eriti veel siis, kui pead pidama . . .

Samas nägid nad vanemaealist naist kahe lapsega vastu tulevat.

— Näete, seal tulevad minu jõnglased.

Niin astus ruttavate sammudega lastele vastu. Teretas poissi, raputades ta kätt, silitas tüdrukukese pead, tutvustas Karenile.

— Noh, Jaan, sa ei mõistagi tädile tere ütelda. Ja kes vaatab maha, kui antakse kätt. Küll olen mina sinuga hädas.

Ning hakkas siis kohe siunama teenijat, et lapsed olevat mustad ja kasi-matud, ning saatis nad ees minema, sõnades Karenile:

— Näete, niisugune on see lese elu. Riidle, kakle võõraste inimestega, vaheta neid iga kuu, nii et lõpuks tunned end elavat nagu kuskil võõraste-majas, aga mis see kõik aitab. Ikka on midagi puudu. Ikka kannab ise hoolt, et sul õigel ajal oleks võimalus kapist puhas särk saada, ikka jooksevad lapsed mustadena ja räpastena ringi.

Karen vaikib. Ta tunneb, et osa selles jutus on õigus, ent milleks jutustab Niin seda kõike temale.

Nad on jõudnud viimaks Kareni kodu lähedale.

— Nüüd pean minema, sõnab Karen ja vabastab oma käe. Kohe muutub mees. Nägu läheb pisut nukraks, aga ainult hetkeks, siis jookseb naeratus üle ta näo ja ta jätab rohkete sõnadega jumalaga.

„Milline komet,“ mõtleb Karen. Parimad näidendid mängib elu, parimad näitlejad on inimesed ise oma argipäevasuses. Ah, ta on tüdinud sellest kõigest ja tahaks rahu.

Ent rahu talle ei anta. Seal on öde teda ootamas. Viriseb ja kurdab, sajatab oma meest ja palub Kareni käest viimaks laenu. Ainult kaheks nädalaks. Siis vanamees saab palka ja ta toob tagasi. Karen annab ja teab, et seda raha ta enam kunagi ei näe. Ent ta tahab ju rahu, tal pole sest natukesest kahju. Kõik on nii tuim tema ümber ja udune.

Ühel päeval, kui Karen on jõudnud koju ja astub trepist üles, jookseb talle järele majahoidjanna. Jookseb, hingeldab, vehib kätega.

— Preili, hüüab, preili, teid käidi otsimas. Postimees tahtis raha tuua, teid polnud aga kodus. Jättis selle sedeli teile üleandmiseks.

Annab selle üle õhinaga, nagu teinuks Karenile heateo, vahib üksisilmi näkku, nagu oodates pikemat seletust. Karen tänab lühidalt ja astub tuppa.

Riietub lahti ja süda taob rahutult. Alles siis võtab paberi ja silmitseb. Ent seal ei ole midagi iseäralist. Tavaline teade. Teie nimele on tulnud nii ja nii palju raha. Palume tulla järele. Kellelt, kust, sellest mitte sõnagi. Karen heidab teate lauale, ent samal hetkel helistatakse uuesti.

Ta avab. Ah, see on postimees oma kotiga. Jutukas ja lahke inimene. Tal olevat olnud aega ja siis ta astunud teiskordselt sisse. Inimestel on raha alati tarvis. Ja siis otsib ta oma kotist raha ja paneb selle lauale.

— Siia palun allkiri. Nii, nüüd on kõik korras. Ent näib, et ta ei taha veel minna. Kohmitseb, teeb oma paki juures tegemist. Ta nagu ootaks midagi. Karen taipab. Ta võtab kotist kroonise ja pistab mehele pihku.

— Suur tänu, suur tänu, ja nüüd kobitakse õige kiiresti toast. Muide, preilil on kastis kiri, juhitakse tähelepanu.

Karen vaatab saatelehte. Muidugi, saatja on Peep. Ta on nii lahke ja hakkab tasuma oma võlga. Ei tea, kas ta on saanud oma tulevase kaasavara arvel avanssi, mõtleb ta ja on huvitatud äkki kirjast.

Nii ta ongi, see on seletus. Härra vabandab, et ta ei saa praegu kohe kõik tasuda, aga algust tahab ta sellega teha. Ta on arvestanud, et ta võlgneb Karenile vähemalt 500 krooni. Muidugi on ta võlg suurem, aga kõike head ei suuda ta tasuda. Võib-olla lepib Karen sellega.

Karen naeratab pilkavalt. Siis võtab ta kirjapaberit ja saadab omakorda Peebule kirja. Võib-olla viimase oma elus. Peebule. Ütleb, et pole midagi raha eest teinud, ei ole olnud müüdav ega ostetav. Seepärast on Peebu rahasaatmine ekslik.

Tal ei ole enam viha, tal ei ole ka enam valu. On ainult mingi suur tuimus, millest on nii raske ja võimatu üle saada.

Ta on päris rahulik, kui Niin teda tihedamini ja tihedamini saatma hakkab. Lõpuks on ju ükskõik, kes sind saadab. Mehed on kõik ühesugused — petised.

Ent kui Niin hakkab ühel päeval rääkima armastusest, tõstab Karen näo, vaatab Niinele otsa ja pahvatab naerma:

— Kallis härra Niin, ütleb teravalt. Ega te ometi ei taha, et ma saaksin teie armukeseks.

Niin muutub segaseks, see otsekohene vastus üllatab teda.

— Ei, ei, seda mitte, niimoodi ma seda ei mõtelnud.

— Kuidas siis? on Karen jonnakas.

— Arvasin, et mu lastele oleks tarvis ema. Nad on teid vaid korra näinud, aga juba küsivad.

Niin valetab, seda teab Karen oma kogemustest, ent see on hea. See annab talle võimaluse olla omakorda avameelne.

— Nii, ja arvate, et minusugune on selleks siis paras. Eriti nüüd, kus ma olen teise poolt hüljatud.

— Preili Tuul, te olete kole inimene, hüüab Niin. Teiega ei saa üldse enam rääkida.

Ei saa rääkida, mõtleb Karen. Liiga palju on minuga räägitud, liiga palju olen nende rääkimist uskunud. Nüüd enam ei usu.

Ent vaatamata sellele, hakkab ta jälle uskuma. Seks on Niin liiga sihikindel ja oma eesmärgi saavutamiseks energiline. Ning kui ta ühel päeval loeb lehte ja satub perekonnaseisu teadetele, silmab ta seda, mida ta on kogu aeg hirmuga oodanud. Kihlakuulutus.

Ja Karen on sel õhtul jälle haige ning tujust. Midagi närib sees, on see viha, valu või kadetus, ta ei tea. Ent parim rohi selle vastu on väline õhk, palju kõndimist ja väsimus.

Nii ta teebki. Ent kui ta õhtul kodu poole liigub, on ta kibedus ja paha-meel suurem. Täna ei aita miski. Täna on ta saavutanud viimaks ühe asja — selguse. Ning sellest hetkest peale on kõik, mis on seljataga — minevik. Ja on väga valus, et see kõik on jäädavalt möödunud.

Väsinult jalutab ta edasi mööda tänavaid. Ükskõikseks jätab teda kino-reklaami hele valgus, ümberseisev rahvamurd. Nüüd on siis viimane punkt. Ah, kui täna tuleks mõni mees, ta ei küsiks midagi ega hooliks.

Ja on imelik õhtu. On sügis, ent siiski soe. Ja pime. Ning hakkab tibutama peenikest vihma. Ja on niisugune tunne, et sul peaks tingimata olema keegi, kelle seltsis oleks julgem olla, kelle kätt võiksid silitada ja kes omakorda seda sinule teeks.

Enesele arusaamatul kombel Karen on jõudnud maja juure, kus elab Niin. Ta seisatab pisut ja ootab. Kui nüüd tuleks Niin... Võib-olla oleks tema juures päris hea. Tal on kaks last. Need on nii toredad, see tüdruk ja poiss. Karen ootab.

Äkki ta tuksatub. Kuuleb seljatagant tuttavat häält. Rõõmsalt pöörab ta ringi, tahab hüüda, ent sõna ta suus sureb.

Kaks inimest, mees ja naine, mööduvad. Naine on laskunud täie raskusega mehe käsivarrele ning mees omakorda on kummardanud oma naise juure ja nad lähevad tihedalt teineteise vastu surutuna majani. Siis avab mees võtmega paraadukse ja laseb naise sisse. Uks langeb kinni ja vaikus ning rahu on tühjal tänaval.

Karen vahib hulk aega üksisilmi ust, ta huuled liiguvad, viivuks on ta tardunud. Äkki tõmbab ta käega üle lauba, nagu tahaks ennast unest äratada, naeratab pilkavalt ja läheb siis pikkamisi, pea vajunud norgu, omateed.

Raamatu sünd

Lüüriline reportaaž

2. Trükikunst*)

Nüüd pöörame tagasi ajamasinat,
Sest takistust pole fantaasia väel —
Ja vaatama lähme munka kasinat,
Kes kroonikat kirjutab osaval käel.

Kuid kiites sõrmi hoolsaid ja osavaid
Ja kalligraafide imekat tööd
Ei unusta mõistus, et rahvast üks osa vaid
Nägi raamatu tähti tol pilkasel ööl.

Ühe raamatu eest anna kakssada lammast!
Poeedi eest loovuta viinamäed!
Jah, kalliks läks tol ajal tarkusehammas,
Kui tähti veel maalised kunstniku käed.

Aga Mainzi pürjeri leidlikke ajusid
Nagu armastus neidise — valdas idee,
Et tuhanded raamatutarkust vajasisid.
Ja — tüüpideks löikas ta abedee.

Nii võidi piibliltski libedalt laduda,
Sai raamatukunstnikuks ükskõik-kes:
Ühe raamatu asemel valmistab sadu ta,
Kui abiks tal Gutenbergi press.

Olid vägevad paavsti ja kelsri malevad,
Kuid Luther neid palja sõnaga löi,
Sest toetas ju protestantismi Kalevit
Trükipressi ülemaailmne sõit.

Sama hällitrükkija epigooniks
On moodseimgi taibukas monotype.
Tema vaimu käsul ka rotatsioonist
Jookseb ajalehe sõnumivaip.

On rusudeks langenud kaheksa Troojat:
Mis kivist vaid müüritud — varsti on põrm.
Kuid elavad edasi valgusetoojad,
Sest rusikast vägevam kirjutav sõrm.

Kuid isegi vaim oli loomaks ja taimeks.
Tegu hundina jooksis, kasvas ürgmetsas laev,
Mõte õitses ja närtsis ja elustus laineks
Ja tarvetest sündis latern ja kaev.

Kui mõelda, kuis hargneb kõik loodusse tagasi:
Kord saleda kasena kohises tool,
Maapõue maakides masinad magasid,
Kuni sundis neid tööle tahe ja hool!

Kuid kõikidest üllam saatust on kuusikul,
Kui muundand ta mõtteks tüüpide vihm —
Ta levitab teadmist ja jõudu ja muusikat,
Ta — vaimsuse kiivrit kinnitav rihm.

Sest vaim nagu piiritus valgus laiail,
Kui kinni ei püüaks tad kirjatark;
Aga trükingus jõuab ta sinugi majani
Ja — on kõikide päralt tarkusepark.

Nii kiitkem siis loojaid ja vanemaid raamatu
(Kas autor või laduja — tähtsam on kes?)
Vaim sündides on nagu maimuke saamatu,
Ta hiiglaseks kasvatab trükkimispress.

Vana-aasta

Veel mõni tund ja saabub jälle õdang
Ja vana aasta neelab ajahaud.
Ma tänan jumalat, et see ei toonud sõda,
Et sõna sobitas ja mitte raud.

Kuid aasta see, mis rüses ja vandus,
Nii rikas sündmustest — on elamustest kõhn!
Ja meenub aeg, kui armsam mulle andus
Kui kallid õis, — veel haihtub tema lõhn.

Kas aasta uus mus leiab erak-munga?
Külm nagu sark on üksinduse säng.
On maha põlend elutahte tungal
Ja pandud rauda unistuste mäng.

Kuid süda tundlik pimedas veel tuksub
Ja vaevleb krampidesse mõeldud pää:
Kas tõesti armastus on ainult luksus,
Et enam keegi pole mulle hää?

Ma — Robinson, kes üksi võõral saarel.
Mu sõrmis uue aasta sulet pung.
Ma seisan alasti ja minu kallim aare
On kaotet paradiisi tume tung.

Lemb astroloogilises aspektis

Su sündi varjutasid Marss ja Veenus,
Ja see on küllalt tormirikas segu.
Sul võõras sublimeeriv mina teenus,
Lemb-loobuja ja vaimu valge tegu.

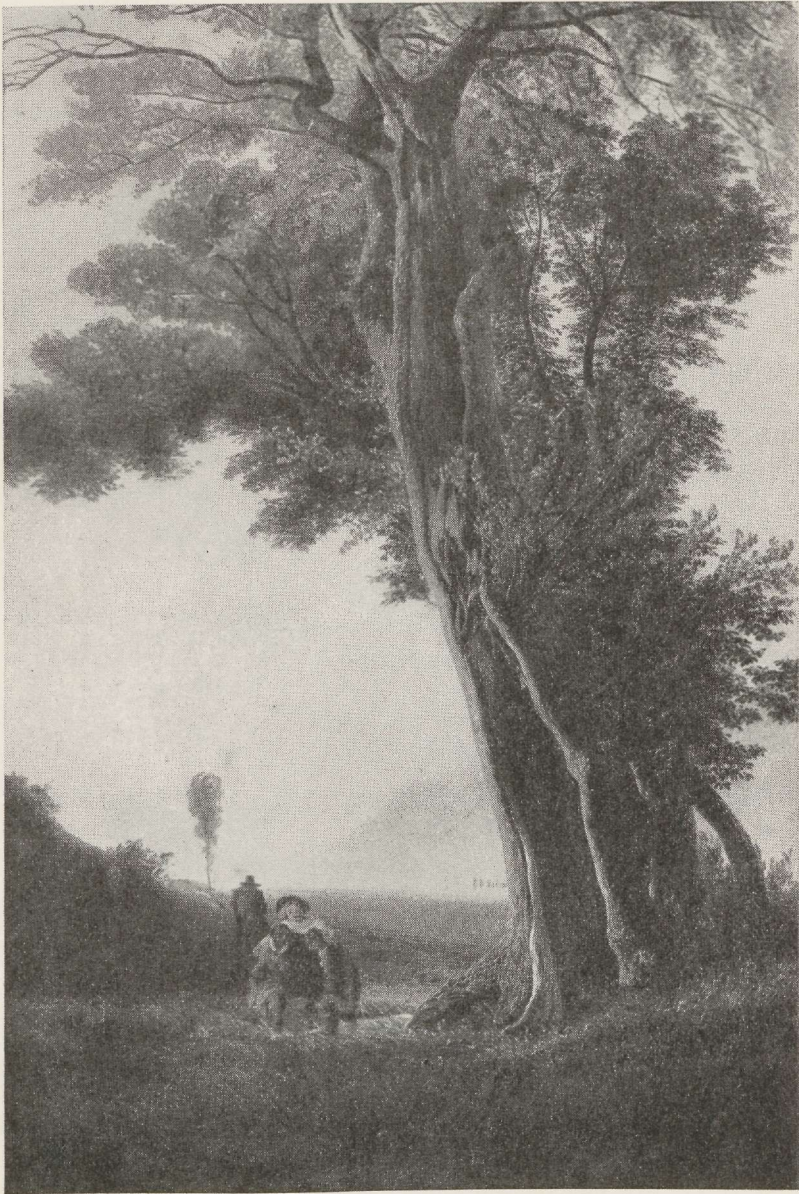
Kui Strindberg sündind mina all Saturni.
Mimoos — mu taim ja tina — mu metall.
Sa oled — läbi elu kerge Nurmi,
Ma — piinlev Angelo ja kainenev Pascal.

Konstellatsioonid tähtede on julmad.
Külm argipäeva salvitatud lõust
Ei rahulda. On tõelised vaid ulmad
Ja maine rahvas on kui võõrast tõust.

Ei ole soodsad lemmele transiidid;
Sus — õrnas — eite riikak ju näen,
Näen vaenu sõpruses, näen siidiusse siidis
Ja mõistuskilbi tunde vastu sean.

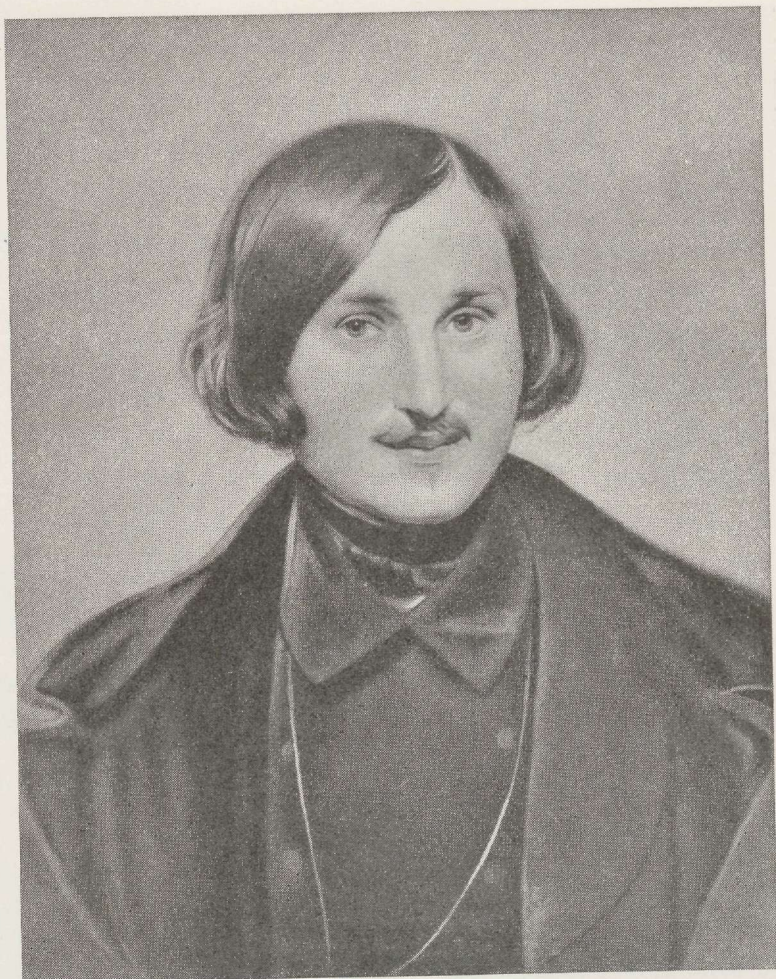
Näen läbi armastuse ettemäärat käike,
Kuis võrsub üksinduse surmaõitsev vars,
Ja tallab aju lemb Su liiga väike:
Opositsioonis Veenusega Marss.

O. F. Moeller

Italia maastik. Õli

O. F. Moeller

N. Gogoli portree. Őli

Ülal: O. F. Moeller
All: O. F. Moeller

Perekonna portree koeraga. õli
Perekonna portree. õli

O. F. Moeller

Kunstniku abikaasa. Õli

Otto Friedrich Theodor Moelleri elust ja loomingust

n säilinud andmed, et üks kunstnik Moelleri esivanemaid, nimelt Paul Möller, on olnud Kuressaares toomhär-raks 1470. kuni 1488. aastani. Kuressaares asetsevas lin-namuseumis hoitakse alal 16. sajandist põlvnev hauaplaat Moelleri perekonna va-piga, mis on antud sinna hoiule kunstnik Moelleri poja poolt. Nimetatud hauaplaat asetses vanasti Pöide kiriku peaportaali kõrval ja toodi kiriku ümberehitamisel Ku-ressaare ühe Moelleri perekonnaliikme poolt. 18. sajandil oli Kuressaares kindluse ja garnisoni ülemaks kindralmajor Carl Wilhelm von Möller.

Otto Friedrich Theodor Moeller sündis 30. mail 1812. aastal Otto Berend v. Moel-ler'i — minister ja admiral, pärit Sõmer-palust — ja tema naise Julia (sünd. Nolcken) pojana. Moelleri lapsepõlv möö-dus peamiselt Tallinnas, kus ta isa oli sõ-jasadama ehitustööde ülevaatajaks. Juba ümbrus määras Moellerile sõjaväelise kar-jääri ja viie-aastaselt kirjutatakse ta mere-väe korpusesse. Õppides ühes Tallinna koo-lis, teeb ta samal ajal kiiresti läbi sõjaväe-teenistuse ja omandab juba 14-aastasena ohvitseri aukraadi. Ta määratakse valve-kindral adjutantiks mereväe peastaabis. Üheksateistkümneme-aastase noormehena tõu-seb ta juba polguülemaks ja võtab osa Poola mässu mahasurumisest. Nagu vää-riline admiralil pojale, omistatakse talle

selles võitluses teeneid ja ta saab autasu kui Ostrolõka lahingu kangelane. Osavõtt selle mässu mahasurumisest mängis üht-aegu tähtsat osa ta elus. Selle sõjakäigu ajal Moeller, kes harrastas juba varem joo-nistamist ja akvarell-maalikunsti, joonistab paberile paiku, üksikuid lahingustseene ja maalib vabal ajal suure pildi „Ostrolõka lahing“. Maalingu kingib ta Nikolai I-sele ja see paigutatakse Peterhofi suure palee-se. Selle maalingu edu virgutab teda tõsi-semalt tegelema maalikunstiga. Noor kaar-diväe ohvitser, varakas ja varustatud kõi-giti hiilgavaks karjääriks ja eluks, palub end määrata erru. Ta astub nüüd kunsti-akadeemiasse, kus ta saab Büllowi õpila-seks. 1834. a. talle annetatakse hõbemedal ta joonistuste eest looduse motiivil ja hil-jem suur hõbedane medal programm-maa-lingu „Herakles ja Alkestis“ eest.

Sel ajal mängis kunstiakadeemias täht-sat osa Karl Brüllow. Kuni tema tulekuni akadeemia professoriks akadeemia õigus-tas vaevalt-vaevalt oma olemasolu. Mis oli Venemaal kunsti alal värsket ja andekat, arenes väljaspool akadeemiat, oli akade-miale võõras ning vastuvõtmatu. Venetsia-nov ja tema kool, samuti Fedotov, kes pa-nid aluse realistlikule voolule vene kunstis, olid liiga tagasihoidlikud ja tähelepanda-matud, et saavutada väärikat tunnustust.

Akadeemias valitses süngem reaktsioon. Traditsioonide kohaselt kunstnikud maalisd vaid programmtöid vana mütoologia ja aja-

loo teemadel. Võtted olid arhailisimaid — domineerisid kipsmodelleeringud. Tolle aja leiutuseks olid kreeka toogadesse mähitud mannekeenid, kes asendasid elavaid modelle. Toogat peeti muide ainsaks vastuvõetavaks riiefuseks, mis vastas antiikaja ilu seadustele. Tulemuseks oli „akademism“, millel puudus täiesti oma isikupärane ilme, mis oli äärmiselt konservatiivne, vanamoeline ja mis peasi — täiesti alluv autoriteetidele.

Pole siis ka ime, et Brüllowi maalingu „Pompeji viimased päevad“ saabumine, pärast seda kui see oli sooritanud võidurikka ringreisi Euroopa pealinnades, saab suurimaks sündmuseks. Selles pildis sulasid ühte romantikute ja range klassitsismi poolrajate ideaalid. Suursaavutusena ta vallutas otsekohe kõikide meeled. Publik, kes seni polnud osutanud mingit huvi akadeemia näitustele, külastab neid nüüd massiliselt. Brüllow saab akadeemia juhtivaks jõuks. Ta meelitas juure uusi õpilasi oma andekate õppemeetoditega, oma täiesti uute kunstivõtetega — anda edasi loodust tõeliselt, elavalt, reljeefselt, nagu seda silm näeb tegelikkuses. Akadeemias hakkab tuksuma uus elu. Akadeemia kuulsust tõstatab veel enam Brüllowi kaasaeglane Bruni, kes tõi Venemaale veel suuremõõtmelisema lõuendi „Vaskmadu“, milles ühinesid bioloogia kool, prantsuse akademism ning Poussini maalikunsti seadused. Viimati nimetatud kunstnik oli populaarsemaid tolleaegses Venes.

Kuigi akadeemias oli tunda uut voolu, ei suudetud esialgu olukorda kuigi tunduvalt muuta. Esijoones oli selles süüdi keisririõu, kus suhtuti kunstile „tellimuslikult“ ja dikteerivalt, ning akadeemia enda programmiline tegevus. Suutis keegi luua midagi „Brüllowi-taolist“, sai ta otsekohe suurte auavalduste osaliseks ning komandeeriti välismaale.

Moeller satub Brüllowi mõju alla, saab viimase lemmikõpilaseks, täiendades ja viimistelles sageli professori maalingute üksikosi. Tänu oma kasvatusale ja põlvnemisele, Moeller oli harjunud pimesi alistuma käskudele. Ta oli ühevõrra vastuvõtlik

nii õukonna kui ka akadeemia mõjudele, sest ka viimane olenes suuresti keisri heasoovlikkusest. On kaunis tõenäoline, et ta kunstnikukarjäär võtnuks sootuks teise suuna, kui ta polnuks materiaalselt nii kindlustatud. Tal polnud vaja hankida stipendiume välismaale, tal polnud ka vajadust maalida igavaid akadeemilisi programmtöid, milliste tunnustamine võimaldaks õpinguid välismaal.

Kuigi pole säilinud reproduktsiooni Moelleri esimesest maalingust „Ostrolõka lahing“, võime hinnata ta esimesi samme maalikunsti ühe teise pildi põhjal, mis on pärit 1837. aastast. See on suur perekonnapilt kunstniku vanemaist ühes lastega. Selles maalingus on vähe akadeemilist, selles tunneme pigemini romantilisi puhanguid ja Kiprenski mõju. Ka on too maaling ainulaadne tolleaegsete enamikus aristokraatset tüüpi portreede seas, eriti Brüllowi „magusate“ portreede kõrval. Kujutatavad isikud on hästi välja töötatud, nägudes on väljendusrikas ekspressiivsus ja tõenäoliselt ka sarnasust. Kontsentreerivaks kompositsiooniliseks võtteks selles maalingus on silmad ja näod, mis jälgivad kaht öde klaveri taga. Figuurid on välja töötatud pimedusest loomulikus valguses. Ainult üksikute figuuride juures on märgata tardu- must. See pilt toob kunstnikule kuldmedali ja õiguse kandideerida akadeemiku nimele. Pärast seda ei jää Moeller enam kauaks akadeemiasse ning lahkub sealt 1838. aastal, et sõita tolle aja vene kunstnike töötatud maale — Itaaliasse. Ta sõidab sinna täiesti omal algatusel ja omal arvel, ilma et tal oleks kohustusi akadeemia vastu.

Moelleri kui kunstniku sümπατία kuulub tol ajal tõenäoliselt romantikule, kelle pilte tal on võimalus näha küllaldaselt teel Rooma. Esimene maaling („Rooma viljalõikaja“), mille ta saadab Roomast Peterburi, ei ärata seal kuigi suurt tähelepanu. Kuid 1840. a. akadeemia näitusele saadetud pilt, „Suudlus“, vallutab otsekohe kõikide meeled. Ja seda mitte ainult kunstnike ringkonnas — maaling saab ühtaegu populaarseimaks kunstiteoseks kogu Venemaal. Akadeemia nõukogu kirjutab sel pu-

hul oma ajakirjas: „Moeller, valides oma maalingu jaoks nii suurepärase ja üht-aegu raske teema, on suutnud seda kujutada nii suursuguselt, nii tagasihoidlikult ja kaunilt, et pilt, tõmmates enesele vaatleja tähelepanu, ei riiva vähimalgi määral vaatleja peenetundelisust, vaid suurendab seda pigemini. Ometi võinuks pisingi ettevaatamatus kompositsioonis või väljenduslikus küljes, vaatamata kaunile ja täiuslikule väljatöötusele, mõjuda vastupidiselt.

Noorus, ilu ja esimene armastus, puhas ja süütu kiring on väljendatud suurepäraselt. Peade joonistuslik külg, eriti tütarlapse pea puhul, ei jäta midagi soovida. Pole tunda mingit maneerlikkust ega rutiini stiilis, kõik on loomulik ja armas. Valgust on tarvitatud äärmise mõõdukusega, vähimigi liialdus sel alal oleks rikkunud üldist kooskõla ja täpsust. Maaling on tehniliselt viimisteldud viimse peenuseni, mõjumata siiski kuivalt. Võib tunnendada, et maaling on alustatud ning lõpetatud hoolika armastusega ja andumusega, sügavalt lähimõeldud aine põhjalikum väljatöötamine on niivõrd varjatud, et vaatlejale tundub, nagu oleks teos tekkinud kunstniku pintsli tõmbeist spontaanselt.“

Seoses maalinguga „Suudlus“ peame puudutama ka veidi kunstniku eraelu. Saabunud Rooma ja alustanud õpinguid, Moeller leidis endale haruldaselt ilusa ja sümpaatse modelli. Moeller armub oma modelli, kes ei jää tema vastu ka külmaks. Sellest vahetusest leidub jälgi kunstniku kirjavahetuses Gogoliga, Ivanoviga ja tol ajal Roomas elanud kunstnike autobiograafias.

Toome allpool peatüki Moelleri kaas-aeglase, graafik Jordani elulookirjeldusest, kes lõpetas tol ajal oma gravüüri ühest Raffaeli maalingust. „Samal ajal saabus Rooma O. F. Moeller, kunstiakadeemik, stipendiaat, noor, ilus, aadlisesusse kuuluv hiilgavate annetega kunstnik, kel polnud puudu rahast ja kes sellele vaatamata oli äärmiselt püüdlük. Ta maaling „Suudlus“ pani temast kõnelema kogu Rooma...“

Pärast üht äärmiselt ebameeldivat juhtumit sündis Moelleris järsk murrang. Mitte kaugel minu korterist elas küürakas

vanaeit, kel oli kolm tütarit ning kelledest keskmine oli äärmiselt sümpaatne. Ema tahtis hankida endale tütarde kaudu elamisvõimalusi. Keskmine tütar, väga kaunis välimuselt, oli kunstnikele modelliks. Noor Moeller, kes oli ülitundeline ja healoosuline, maalis nimetatud tüdruku järele pildi „Kihlasõrmus“, mis 1875. a. alates asetseb Peterhofis. Ühel päeval kadus aga Moeller ühes tüdrukuga. Kõiki huvitas, mis oli saanud kunstnikust. Saime teada, et küüraka naise perekond oli saanud kunstniku oma võimusesse, kõik elasid tema kulul ja keskmise tütre seisukorra tõttu oli Moeller isegi sunnitud abielluma tüdrukuga. Sõbrad püüdsid teda kõigiti vabastada neist köidikuist ja kohustusist, mis neil ka õnnestus. Moeller pääsis suurema summa tasumisega. Tüdruk sünnitas poja, kelle heaks tuli uuesti maksa teatav summa. Selle järel sündis Moelleris täielik muutus: ta pakkus ulualust ühele Baltikumist pärit olevale kunstnikule, kes põdes seenemürgituse tagajärjel ning surigi sellesse halgusse Moelleri käte vahel. Viimane oli sõbra äkilisest surmast äärmiselt vapustatud ja tuli meid isiklikult matusele kutsuma.

Pühapäeva hommikul sõitsime kõik Monte Testaciolo, kuhu saabus ka õpetaja, kes sooritas matusetalituse. Moeller oli väga kurb ja erutatud. Kuna ma tundsin ta kunstniku-iseloomu ja teadsin, et teda võib lohutada ja viia vaimustusse mingi maali-line vaade või kohtamine mõne kaunitariga, tegin talle ettepaneku sõita Albanosse, et unustada seal kurbus kaotatud sõbra pärast. Ta vastas aga mulle: „Mulle meeldisid sõnad, mis ütles õpetaja mu sõbra hual, lähen parem kirikusse ja palun veel ta eest,“ — mispeale meie teised hakkasime minema kodu poole.

Kahe päeva pärast kohtasin Moellerit tänaval. Ta jutustas mulle, kui rahul ta oli, et oli külastanud kirikut ja tutvunud seal preestriga, kelle juures ta joonud eelmisel õhtul teed ning saanud temaga suureks sõbraks. Pastor Pabst oli tõesti tark ja haritud õpetaja, ta oli olnud kodukooli-õpetajaks ühe hertsogi perekonnas ning oli

asunud Rooma oma nõrga tervise tõttu. Moellerist sai talle innukas sõber. Pabst oli ühtlasi suurepärase jutlustaja. Vahepeal oli saabunud Saksamaalt Rooma keegi rikas lesk, kellega Pabst otsustas abielluda. Moeller oli ta pulmade peakorraldajaks, külaliste hulgas viibisin ka mina. Mulle tundus, et kogu pulmaeine oli muide Moelleri kingitus.

Siinkohal võiks märkida, et Moeller, tehes läbi suure hingelise kannatusprotsessi, tegi läbi ka tuntava murrangu oma kunstis. Kadus nimelt kirgas koloriit ja erudus ta maalinguis, mida võime märgata ta järgnevais töis. Neis on tunda kuivust ja koloriidi puudumist.“

Ja teisel: „Pean mõnma, et tollal sai kunstnik kurva teate. Tiitarlaps, kellest kõnelesin varem, olles harjunud targa ja heasüdamliku kunstniku seltskonnaga, muutus oma kurja ja tigeada ema juures pöduraks, haigestus ning suri. Sest oli võimatu mitte armastada Moellerit.

...Moeller oli kõrget kasvu ja omas hea välimuse. Teisel käel oli tal aga suur käsn, mille tõttu see käsi oli alati kinnastatud.“

Kunstnik A. Ivanovi kirjavahetuses leidub mitmes kohas kajastusi Moelleri armastusest. Esitame siinkohal ühe neist, mis leidub kirjas Gogolile sügisel 1843. a.

„Mis on Moelleriga? On ta Teiega Düsseldorfis? On juba nädal sellest, kui Amalia suri. Õpetaja ütles enne ta surnukirstu väljakandmist majast etteheitvalt küürakale (Amalia emale), teistele eitedele ja omaksele kõigi võõraste juuresolekul, et ema on süüdi oma tütre surmas. Ja kuigi tütar seda enam ei tunneta, ometi loodab ta, et see saab olema näitlikuks eeskujuks teistele emadele, et neil ei maksa hangeldada tütardega. Nüüd, Nikolai Vassiljevitš, tuleb teha lõpp sellele äärmiselt ebameeldivale loole ning mõelda järele, kuidas teha seda teatavaks Moellerile. Kui teda pole Teiega, siis tuleb talle sellest kirjutada, kuigi ma ei tea, kus ta praegu asub.

Mulle näib, et Moeller võib juba nüüd sõita Rooma, sest küürakaga on nüüd kergetulla toime. Ja Moellerile tuleks kasuks

olla praegu inimeste seas, kes on talle usuvad ja on valmis jagama temaga muret.“

„Suudlus“, maalitud armastatud naise järele, pealegi tugeva ja vahenditu tunde mõjul, on pilt, mis on loodud kogu kunstilise temperamendiga. See pidi meeldima kõigile oma värskuse, ainestiku ja iluga. Maalingu omandab Nikolai I oma isikliku kollektsiooni jaoks. Maalingut kopeeritakse korduvalt ja nii tutvub kogu Venemaa selle pildiga. Populaarseimaks neist reproduktsioonidest osutus litograafia, mis on valmistatud Žitnevi poolt. Pildi populaarsusest kõneleb veel järgmine tõik. Oma järgmise Peterburis-oleku ajal kutsuti Moeller Nikolai I juure lõunale. Pärast lõunasööki serveeriti magusrooga ja Moeller nägi oma hämmastuseks, et kogu serviis, mis oli pärit keiserlikust portselanivabrikust, kandis värvilist reproduktsiooni tema pildist „Suudlus“.

Kunstiakadeemia arhiivi dokumentidest nähtub, et 1840. a. kevadel Moeller nõutab endale pensioni või toetusraha, mida said muide kõik vene kunstnikud. Talle keelduti algul seda andmast. Maaling „Suudlus“ tõi talle aga ise kaheaastase pensioni õueministeeriumilt. Siinkohal peame mõnma, et Moeller sai iga kuu kodust 500 rubla, mille tõttu tema olukord, võrreldes teiste vene kunstnikega, oli enam kui hiilgav. Pealeselle kirjutas ema poja 33 a. sünnipäeva puhul viimase nimele Peterburis asetseva suurema kinnisvara tulud. Iga sõidu puhul Itaaliast Venemaale andis ema talle veel 1000 rubla lisaks.

Samal aastal, kasutades modelliks Amaliat, kunstnik lõpetab veel mõned pildid. Puškini ballaadi „Kõrveelanik“ ainell maalib ta „Näkineiu“. Viimast kujutab kunstnik üksikuna keset laineid ja pilliroogu — öö hõbedases hämaruses. A. Ivanovi kirjast Gogolile teame, et Moeller, olles algul näiliselt mitte rahul „Näkineiu“ga, oli valmis seda hävitama. Ta oli isegi pahan Gogolile, et see enneaegselt oli kiitnud ta pilti Peterburis, mida ta hiljem poleks äragi tunnud. Brüllowi kaasabil esitas kunstnik „Näkineiu“ kunstiakadeemiale, kellele ta võlgnes tänu akadeemiku tiitli

eest, mis talle küll määrati juba maalingu „Suudlus“ eest.

Teine pilt, mille ta samal ajal saatis akadeemia näitusele, oli maaling „Mõrsja“, mis kujutas noort naist mõtisklevana kihlasõrmuse kohal. Ka selle töö omandas Nikolai I oma kogu jaoks.

Need kaks maalingut üksi kindlustasid kunstnikule ühe esikohtadest tolleaegses kunsti-maailmas. Nii Moelleri maalingute ainesik kui ka tema meisterlik kujutamisoskus tekitas vaimustust. Näitustele ilmuvad nüüd korrapäraselt Moelleri tööd. Juba järgmisele akadeemia näitusele saadab ta pildi „Tütarlaps palumas haige ema eest“, mille samuti omandab Nikolai I ja palgutab ühes teiste Moelleri maalingutega Aleksandri paleesse Tsarskoje Selos (nüüdes Deitskoje Selos).

Samal ajal maalib Moeller Gogoli portree. Elades Roomas, tutvus Moeller Gogoliga ja kunstnike Ivanovi ning Jordaniga. Nende sagedasist kohtumisist kirjutab Jordan oma mälestusis järgmist: „Meie kolm, Ivanov, Moeller ja mina, istusime igal õhtul Gogoli pool ja tundsimme igavust, eriti mina. Sageli kõnelesin talle: oleme ju peagu nagu käsitöölised, kes on töötanud kogu päeva. Koguneme õhtul Teie juure, et kuulda midagi lõbusat või lohutatavat, Teie aga vaikite ja soovite, et lõbustaksime Teid. Mõtlete, et Teil ei maksa raisata meile oma sõnu, mida leiame trükiskil; kuid Teie raamatud on äärmiselt kallid...“

Gogoli portree kohta kirjutab P. V. Anzenkov järgmist: „Meile tuntud kunstnik, kes äsja lõpetas oma maalingu „Näkingiu“, maalis samal ajal ka Gogoli portreed. Kord leidsin ta ateljees istumas N. V. Arvatavasti need seansid takistasidki Gogolit võtmast osa meie jalutuskäikudest. Näidates mulle oma portreed, tähendas N. V.: „Mind maalida on võrdlemisi raske; mul on päeva kestel mitu nägu ja mitu täiesti erinevat ilmet.“ Sama kinnitas mulle ka Moeller. Portree on tuntud: see on meisterteos. Sarkastiline naeratus pildil on meie arvates Gogoli poolt leiutatud vaid neiks seanssideks. See on kunstlik ega ole ta näo-

le põrmugi iseloomustav („Biblioteka dlja ištenija“ 1857 nr. 11).

N. V. Bergi märkmikus leiame järgmise märkuse selle pildi kohta: „Moelleri poolt maalitud portreest on kuulda, et selle on Gogol tellinud Väike-Venesse saatmiseks, sest seda on korduvalt palunud Gogoli perekond, eriti aga kirjaniku ema. Gogol tahtis pildil nähtavasti näida võimalikult ilusana, selleks ta riietus kuube, mida ta seljas polnud nähtud kunagi varem ega ka hiljem; ta pani vestile kummalise klaaspärleist keti ja istus *en face*, võib-olla seepärast, et varjata tulevaste põlvete eest oma suurt nina, mis muide polnudki eriti pikk („Russkaja Starina“ 1872, t. V, lk. 118).

Gogol ise pidas Moelleri portreed väga sarnaseks ja ta mainib seda oma „testamendis“ 1845. a. Kuliši poolt väljaantud Gogoli „Kogutud teoste“ jaoks valmistatud gravüüri Moelleri maalingust Jordan. Jordan kirjutab sel puhul, et tema juure ilmunud P. Kuliš Moelleri poolt valmistatud originaalportreega, mis oli äärmiselt sarnane ja hästi maalitud, ning ta otsustanud valmistada sellest gravüüri joonistus-tehnikas. Selle üle avaldasid paljud imestust.

Selle portree omandas Leningradi Vene Kunstimuseum 750 rubla eest, nagu mainitakse muuseumi kataloogis nr. 1903 all. Portree variante leidub ka Tretjakovi galeriis, kusjuures üks neist on maalitud veel enam *en face* ja kuulus enne V. P. Kotšubei kogusse Kiievis.

1842. a. asub Moeller Peterburi. Nüüd on ta kõikide poolt tunnustatud kuulus vene kunstnik. Tema teosed on väga populaarsed, ta nihkub portretistide esirinda. Ta maalib Nikolai I portree ja perekonnapildi, mis kujutab kunstniku õdesid. Viimati-mainitud maaling oli akadeemia näitusel 1843. a. ja sel oli suur edu. Sel pildil oli küll enam salongimaalingule omane representatiivne iseloom ja see on näiliselt ka nõrgem samal ajal maalitud kirjanike Tšaadajevi ja Polonski ning kunstnik Bruni portreist, missugused kuuluvad epohhi parimate maalingute hulka. Kogu selle perioodi kestel areneb Moelleri loo-

ming normaalselt, kunstnik läheb iseteadvalt oma teed ja maalib vaid seda, mis teda huvitab ja köidab. Kummatigi tuli ka temal võidelda ümbritseva miljöoga ja alistuda nii mõnelegi ideele ning arusaamisele, mis iseloomustasid kaasaega. Toileagsete traditsioonide kohaselt pidi iga Roomast saabuv kunstnik oma küpsuse tunnistuseks tooma sealt kaasa suurema ja tõsisema süžeeaga pildi. A. Ivanov, kes oli mitu aastat töötanud Roomas hiiglasuure lõuendi „Kristuse ilmumine“ kallal ja kel oli ühtlasi ka märgatavat mõju oma nooremale sõbrale, suhtus halvustavalt žanrmaalinguile, nagu seda oli Moelleri „Suudlus“. Kirjud „tableaux de genre“ olid Ivanovi silmis vaid kergeks ajaviiteks ning võõrad tõelise kunsti kõrgeile sihtidele. Niisugused pildid, nagu neid maalis Moeller ja mis olid läinud tol ajal moodi, olid Ivanovi arvates hukutatavaks tõsisetele kunstile. Kunstiteoste vääriilisiks võis Ivanovi arvates pidada vaid ajaloolise sisuga maalinguid.

Moelleri edaspidises arengus mängis tähelepanavat osa ka tutvumine tol ajal Saksamaal valitseva natsareenliku kunstivooluga, mille juht Overbeck, olles läinud katoliku usku, valis oma alatiseks eluase meks Rooma.

Natsareenlased, nagu neid nimetati, vastandina romantikuile, kes armastasid elu, liikumist ja tunnete keerulisust, taotlesid enam selgust ja lihtsust. Mõte ja mõistus asendasid senise fantaasia- ja tundeüllase romantismi. Piltide alal domineerib joonistus. Värv ja koloriit nihkub tagaplaanile. Viimased võiksid nii kunstniku kui ka vaatleja tähelepanu juhtida kõrvale süžeeist. „Moraalne“ Overbeck ei maalinud alasti naist kunagi elava modelli järele, samuti kasutas ta võimalikult harva meesmodelli. See omapäraselt tunnetatud usuiline puhtus surmas kunstnikus igasuguse looduse ja tõelisuse armastuse ja Overbecki maalingud tunduvad selletõttu kunstlikena, neis puudub elu, nad on kui tardunud plastika.

Vaatamata sellele mõjustasid natsareenlased suuresti tolle aja kunstnikke.

Kui nüüd võtta arvesse ümbritseva miljöövaimu, akadeemia ja selle juhtide nõudeid, sõprust Ivanoviga, Overbecki mõju ja kunstniku enese alateadvuslikku tunnetust, et ka tema on suuteline looma „kõrgemat“ kunsti, siis mõistame neid jõude, mis sundisid Moellerit katsele luua midagi suurt ja õilsat. Moeller, kes oli saanud usulise kasvatusena ja oli tollal pealegi tihedais sõprusidemeis pastor Pabstiga, kellega ta vestles pikki tunde pärast Amalia surma, kaivatsehki katsetada piibli teemadega.

Suurema maalingu esimesed kavatsused kuuluvad 1841. a., millal kunstnik pöördub K. Brüllowi poole. Toome siinkohal K. Brüllowi kirja Moellerile 26. VII 1841. a. „Austatavaim sõber Fedor Antonovitš, võtke vastu minu napisõnaline tänuavaldus Teie armsa kirja eest, mis pakkus mulle nii palju meelelahutust ja pani ühtlasi tõsiselt mõtlema ainekõrguse leidmisele Teie pildi jaoks. „Kristuse haudasängitamine“, millest kõnelete oma kirjas, on kahjuks liiga sarnane minu visandile, mida on näinud juba paljud. Tahtmata hakkaksid nad otsima Teie pildis lubamatut, kuigi juhuslikku sarnasust kompositsioonis. See oleks küllaldaseks põhjuseks, et peaksite valima endale uue aine, kui Te pole veel alustanud tööga. Kui aga olete tööga kaugel, siis arvan, leidub ka võimalus igasuguste juttude kõrvaldamiseks (millistest pole muide kunagi puudu), mida ei tahaks kuulda see, kes soovib Teile kõigest südamest täielikku õnne ja kuulsust, mis Teid ootab. Teie olete suuteline looma iseseisvalt, kedagi imiteerimata. Teie ei ole nälgijane egoist, kes kujutleb, et ta agara püüdmisega saavutab ihaldatud õnne. Teie olete creda hingega inimene. Pidage meeles sõnu, mida meile sageli korratakse: „maalikunstnik valgustab oma pead oma südamega“. Koguge kõik jõud ja järgige väsimatult iga õnnelikku mõtet, mida Teil pole vaja taga ajada; kujutelge esialgu maalingu peanõudeid, s. o. draamat, valgustust, alastiõlekut ja kohanemist 19. sajandi nõuetega, s. o. aine uudust. Soovitaksingi Teile võib-olla mõnda teemat, kui ma ei teaks, et Teie isiklik andekus arendab

märksa suurema armastusega oma mõtet, hellitades teda kui õru ema oma armastuse esimest vilja. Sellepärast palun Teid *calda mente* (tulisel): relvastuge tugevusega ja haarake sajandite sündmustikust just see on oluline ja vajalik tundeeluga inimese toiduks! See on raske, kuid *võimalik*. Kas Peeter Suur, Venemaa reformaaator, kasutas vähe kõikide aegade suuremate geeniuste väarikat sulge ja pintsliit? Suudlen Teid vennalikult, *Per sempre vostro vero amico Carlo Brullof*,“ („Russkaja Starina“ 1879, kd. 26, lk. 726—727).

Peale Brüllowi pöördub Moeller samas asjas ka Gogoli poole, mis nähtub Ivanovi kirjast Gogolile 1841. a. detsembris, kus Ivanov teatab Gogolile: „Moeller tänab Teid kirjakese eest; ta ootab veel Teilt heakskiitmist valitud teema kohta, mille kallal ta nüüd lakkamatult töötab.“

Sellest ajast alates Moeller otsib teemat oma maalingute ja peatub lõpuks järgmisel motiivil: apostel Johannes jutustamas Patmose saarel ristiusku bakhantidele.

Legend pajatab, et Rooma keiser Domitianus saatis apostel Johannese Patmose saarele, kus ta leidis ulualust kuskil koopas, mis olevat asetsenud kahe kilomeetri kaugusel sadamast. Johannes puhkas kord puu varjus, kui talle ilmus nägemus otsustavast võitlusest Antikristusega, mis lõppes võiduga saatana üle. Johannes nägi saarel sageli orgiaid, mis korraldati Bakchose auks, ja ta alustas võitlust nende vastu, kuulutades Kristuse õpetust. Nende kahe maailma võitlust pidigi kujutama pilt. Moeller nähtavasti otsis otsustavat motiivi kompositsioonile, mida tõestab rida säilinud visandeid. Enne töö lõplikku teostamist kavatseb ta aga sõita Patmose saarele. Niihästi pilt kui ka reis Patmosele on sellest peale kunstniku sõprade vestluses sagedaseks teemaks. Nii Ivanov, teatades kirjas Gogolile Moelleri kavatsetavast sõidust Patmose saarele, kirjutab talle, et ta on pidanud oma kohuseks meeletuleta Moellerile Overbecki sõnu, kui viimane kavatsetas reisida Süüriasse samade sihtidega:

„Kui Teie kompositsioon on juba otsustatud, siis sõit võib seda vaid rikkuda, kui omate aga ainult algidee, siis võib reis sellele midagi lisada.“

Enne ärasõitu maalib Moeller veel väikese pildi oma hõimlasest Julinkast ratsa eesli seljas, keda ajab taga päevitunud Napoli poisike. Pildi tagaplaanil on näha Vesuuv ja laht. Teatades koju oma kavatsetavast reisis, lepib ta emaga kokku raha järelesaatmises ja kirjutab, et ravimine doktor Zimmermanni juures on annud häid tulemusi ja ta ei tundvat enam mingisuguseid valusid (jutt on kunstniku haigest käest). Pealeselle hangib ta Napoli Vene saatkonna sekretäriilt Ustinovilt soovituskirja viimase kolleegile Fock'ile Ateenas ja asub aprillikuu algul teele. Reisi mine oli tol ajal seotud raskustega ja riskiga. Noor Kreeka kuningriik oli tol ajal alles lapsekingades. Moeller peatub Maltas, sõidab sealt Patmose saarele Scala sadamasse. Moeller kasutab intensiivselt oma peatusaega saarel, mida tõestavad rohkel arvul säilinud joonistused ja skitsid õlis, kujutades saare elanikke igasuguses eas. Kunstnikul ei käinud aga käsi lõpuni hästi, tagasisõidul röövisid bandiidid osa Moelleri pagasist, muu hulgas ka ühe joonistuste-albumi, mis kurvastas kunstnikku enim.

Saabunud Itaaliasse, Moeller leidis Firenzes ees kirjad Ivanovilt ja Gogolilt, kes soovitasid talle veel mitte sõita Rooma, kuna „talle tuntud asi“ ei olevat veel lõppenud — viidates siin ta suhetele Amaliaga. Sõbrad osutasid talle tuliseimat osavõttu, et päästa teda oma armastatu perekonnast „küüsis“. Siinkohal meenutaksime veel, et Moeller hoolitses nii oma modelli kui ka selle poja eest kuni Amalia surmani. Ta andis oma pojale hea kasvatus ja hariduse, kuid see suri noorelt tiisikusse nagu emagi.

Samal ajal saab Moeller kirja oma emalt, kes teatab, et pension, mida maksis talle õueministeerium, on katkestatud.

Elades Firenzes, Moeller alustab eeltööd oma suure maalingu jaoks. Ta omandab J. Ferrario teose „Il costume antico e mo-

derna“ (1823—1831), J. Potters'i raamatu „Griechische Archäologie“, Kreutzer'i kuuekõitlise teose „Symbolik“ ja M. Lanci „La sacra scrittura illustrata con monumenti...“ 1827. a.

Veneetsiast tellib Moeller ühe sõbra kaudu kaks mannekeeni. See läheb talle maksma 500 rubla. Teine sõber, kunstnik Fritz, hangib Moellerile Münchenist vastavalt kunstniku soovile riideproove, milledest osa peab langema raskeis, teine osa kergeis voltides. Lõpuks saab ta sõpradelt teate, et võib rahulikult naasta Rooma. Ta esimeseks mureks on uue ateljee otsimine, sest et celmine, mis asetses Quattro Fontanil 137, osutub liiga väikeseks. Ta üürib uued ruumid Via Ponteficil 55, kuid ka see ateljee on liiga väike ta kolossaalse lõuendi jaoks. Lõpuks leiab ta ruumid hertsog d'Altamps'i lossis 300 seudi eest aastas, ehitab need ruumi ümber vastavalt oma maitsele ja jääb sinna lõplikult peatuma.

Ühtaegu tööga oma suure lõuendi kallal ta püüab lõpetada, nagu loeme Ivanovi kirjast Tšižovile 1845. a., kaht teist maalingu, millede visandid olid valminud juba varem. Need on „Laps, kes palub oma ema eest“ (Tallinna Kunstimuseumis) ja „Tatjana“, mis on maalitud Puškini romaani „Jevgeni Onegin“ aineil. Samal ajal maalib ta ema soovil viimasele kinkimiseks oma autoportree. Samasuguse portree endast kingib ta proua Žerebtsovale viimase Roomast lahkumisel. Viimane, saabunud Peterburi, kuuleb Moelleri emalt, et poja poolt saadetud autoportree on läinud teel kaduma, ja proua Žerebtsova kingib oma pildi kunstniku emale (J. Genssi kogus).

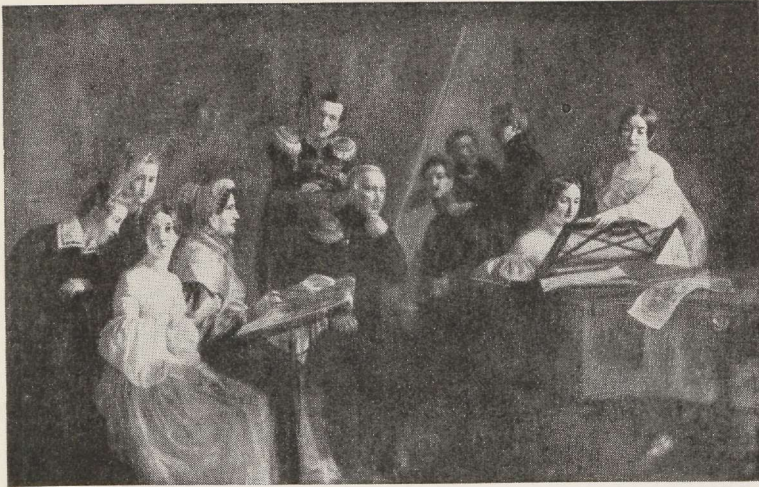
Viimati-mainitud piltide maalimisel oli modelliks Annunziata Blasi, kellest Moeller maalis samal aastal ka portree, nagu nähtub kunstnik Eppingeri kirjadest Moellerile.

Samal aastal maalib Moeller oma Peterburis-oleku ajal rea portreid, nende seas ka suure perekonna-portree koeraga (kolonel Buxhoevdeni kogus Muratsi mõisas).

Maalingu „Apostel Johannes“ kavand hakkab võtma juba kindlaid vorme ja Moellerit huvitab veel vaid formaadi küsimus. Sõprade arvamused lähevad pildi

suuruse suhtes lahku. Ühes oma kirjas Gogolile kirjutab A. Ivanov: „Soovitasin Moellerile saata oma maalingu visandid Brüllowile kui oma kunsti patroonile. Ta saatis ka. Brüllow käib talle peale, et ta maaliks inimesi elusuuruses. Mõne päeva eest viis Moeller visandi ka Overbeckile, mille kohta see ütles: „Vaadake, et Tele armastus Bakehose peo vastu ei ületaks Johannese kuulutussõnu, milledele mõistagi tuleb ohverdada kõik muu. Brüllow kiitis ühtlasi maalingu keskmist gruppi, kuid soovitas ümber töötada küljefiguurid: „Need on väga hämarad, neid peab maalima selgemalt ja lihtsemalt, et vaatleja ei satuks segadusse neid üksteise vastu surutud figuure eraldades.“ Overbeck teab, et teema on raske kahel erineval põhjusel; ta soovib maalida inimesi mitte elusuuruses. Jatkuvat poolest suurusest, ütleb ta, et väljendada näoilmet, kuna suuremate mõtude puhul peaks kunstnik tarvitama juba dekoratiivseid võtteid. Peenem väljatöötus suurte mõtude puhul ei viivat kuhugi, sest olevat vaja suuremat vahemaad, et kõike suuta haarata silmaga; muide, kui raske olevat valgustada suurt pilti! Moeller ise kõneleb, et puuduvad eeskujud suurteks maalinguteks õlivärvis. Suurim neist olevat „Issanda muutmine“, mis on kaks korda väiksem Moelleri kavatseltavast tööst. Mina vaikin. Minu arvamine ühtub Overbecki omaga. Mis puutub maalingu kompositsioonilisse külge, siis toetan täiel määral Overbecki. Moeller ütleb aga: „Asjata süüdistatakse Overbecki, et ta on mittekatoliiklastele mõistmatu: ta on meiega seotud kui kunstnik ja kunst peab meil olema üks; miks peaks meid lahutama religioon?“ Vastasin talle, et katoliiklased vaatavad luteriusulistele kui nende usust lahkunule, kes aja jooksul nende juure uuesti tagasi tulevad, ja meis, õigeusulisis, arvavad nad nägevat oma vaenlasi, — meil on raske elada nendega.“

Selles kirjas leidub Ivanovile nii iseloomustav lause: „mina vaikin“ ja sellele järgnevat arutlust „usust“, mis valgustab teatavat määral A. Ivanovi ja Moelleri suhteid. Ivanov oli sattunud sel ajajärgul slavofii-

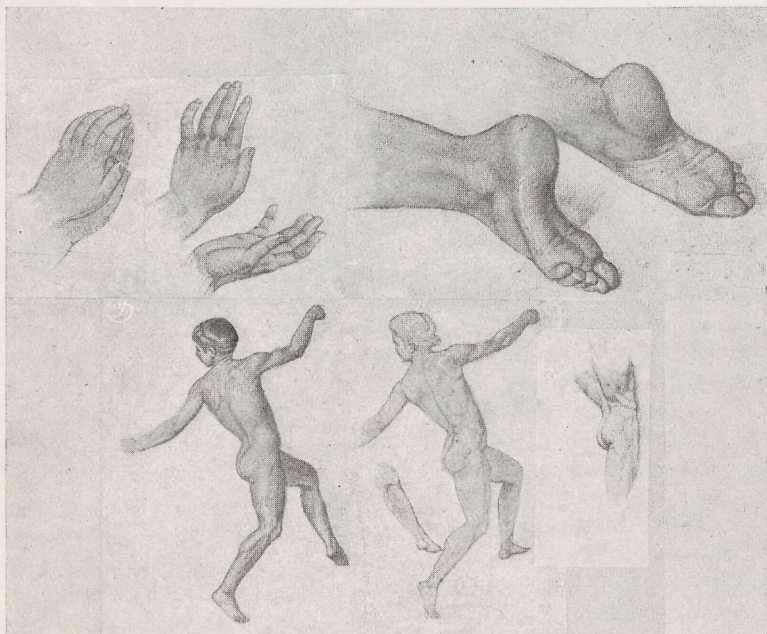
Ülal: O. F. Moeller
All: O. F. Moeller

Perekonna portree. Õli
Suudlus. Õli

O. F. Moeller

Poja portree. Õli

O. F. Moeller

*Etüüdid kompositsioonile
„Johannes Patmosel“. Joonised*

O. F. Moeller

*Etüüdid kompositsioonile
„Johannes Patmosel“. Joonised*

lide mõju alla, eriti mõjustas teda Tšizov, milletõttu ta hakkas jagama kunstnikke kahte leeri: „meie omad“ ja „mitte meie omad“. Ühes oma kirjas Ivanov nimetab Brüllowit ja Brunit uustulnukaiks, luteriusulist Moellerit ta ei loe „omade“ hulka. Teises kirjas („Iskusstvo“ 1938, V) kirjutab Ivanov: „Moeller sobib minuga kui kunstnikuga ja ootab minult otsekohesaid nõuandeid oma kunstile. Teie mõtet („mitte meie omadest“) vihkab ta, sest arvab mind sellest nakatatud olevat, mida tõestavad talle minu vaikimine ja mõned tühised märkused ta visandite kohta. Moeller toetab kõigiti minu pildi lõpetamist, — pange tähele, seda teeb ta vene kunsti heaks. Ent aidata teda kui kunstnikku — siira nõuandega — tähendab minu arvates viisata suure kiviga meie perekonna pihta, milline niikuinii hingitseb vaevalt-vaevalt... Parem juba siis suikugu talent (Moelleri oma!) mullas.“ See ei seganud aga Ivanovit põrmugi alatasa kasutamast Moelleri abi ja teeneid, kes kunagi ei keeldunud aitamast. Toome veel ühe iseloomustava koha Ivanovi kirjast Tšizovile: „Moeller on siin juba kaks nädalat kahe venna ja vennanaisega — nad on armastusväärased ja kenad, kuid miks piüüavad nad kõigest väest esineda venelastena?... Nägin Moelleri maalitud visandit — see on nõrk; on tunda Brüllowi õpilast. Brüllow ei ole rahul ta töödega ja kõneleb, et neis on vähe üllatavat. Moeller aga jätab kõik nii, nagu on, ja ma kardan.“

Moeller saatis tol korral Brüllowile mõned variandid oma visandest järgmise kaaskirjaga:

„Austatuim Karl Pavlovitš? Teie alatine heatahtlikkus ja headus minu vastu, mille osaliseks olen saanud sellest hetkest alates, millal tutvusin Teiega, annavad mulle lootust, et Teie ei keeldu mulle andmast nõu mu ettevõtteis, mis on mulle väga tähtsad, kuid mis teiste arvates ületavad mu võimed. — Ei tea, kas mäletate, et kõnelesin Teile juba enne oma ärasõitu Peterburist, et kavatsen maalida pilti apostel Johannesest, kes kuulutab ristiusku bakhantidele; tahan nüüd teostada selle kavatsuse,

kuid mitte enne kui saan Teilt selleks loa ja otsuse minu kompositsiooni kohta, millest lisan käesolevale kirjale vastava visandi. Ma ei pea ka liialduseks lisada väljavõtet oma teema tekstist, mille võtsin raamatust „Vita Sanctorum“ lk. 31—33.

Visandis, mille saatsin Teile, tahan kujutada bakhanaali. Taustal on inimesed, kes on ametis viinamarjade korjamisega ja mahla väljapigistamisega neist; teised aga tantsivad Priapose ümber. Siis tormab pooljoobnud pidutsejate salk ühes satüüride ja faunidega tamburiinide, pasunate ja flöötide muusika saatel Bakchose templisse viima andeid, mis nad asetavad kuju jalale, mille ees toimub ohverdamine. Pildi keskel seisab apostel Johannes, paremal temast üks ta õpilasi, kes hoiab käes Pühakirja; pahemal põlvitab naine, kes hoiab poega põlvedel ja võtab vastu ristiusku. Pühak peatab üheainsa liigutusega terve rongkäigu. Veel on pildil noored kinefoolid, kes pilluvad lilli ja andeid; poeet, kes on laskunud mõtteisse; näitlejad, kel on ees maskid, ja noormees, kes tõukab eemale kruusi viinaga, toetudes jalaga maskile. Kõik need tegelased tunnevad näiliselt juba pühaku kõne mõju, piüüdes samal ajal innukalt veenda preestrit, kes vaidleb temaga pühaku ees põlvitava mõrsja pärast, kes on täiesti võlutud viimase kõnест. Neidis kisub ühe käega peast pärja, tõrjudes teisega eemale oma peigmeest, kes palub teda tulla kaasa templisse, et ühiselt viia ebajumalale ohvreid. (See oli kombeks, tavaliselt bakhanaalide ajal, ühtlasi veidi enne noorukite abiellumist, kes sel puhul andsid jumalale teatavaid töotusi.) Vasemal sellest rühmast seisab templi trepiastmel noor früüglane, kes on täies pidutsemise tubinas. Kuid olles heidutatud vanuri äkilisist sõnadest, kisub ta enese lahti bakhantide embusist ja tõukab eemale suure kruusi, täis viina, mille ulatab talle üks bakhantidest. Kõrgemal seisab rühm ägestunud ohverdajaid-preestrid, kes piüüavad nugaodega ja nõõridega tungida kallale pühakule; nende keskel seisavad bakhandid, kes hoiavad käes madusid.

Visandest, mis saadan Teile, on minu

esimeseks mõtteks visand nr. 1, mida olen arendanud ja ümber töötanud visandis nr. 2, millele tahan ka põhjendada üldjoontes, kavatsedes muuta ainult noormeest früügia mütsis bakhantidega nii, nagu on näha visandis nr. 3. Nüüd palun Teid, mu austatud õpetaja ja heategija, pöörata veidi tähelepanu mu nõrgale tööle ja anda selleks juhtnõure vaid mõningais ridades, millistes püüaksite mulle teha teatavaks oma tähelepanekud. Ärge hoiduge väljendamast oma tõelist arvamust. Mina aga omalt poolt võin Teid veenda, et olen Teile tänulik iga pisimagi näpunäite eest ja austan neid. Aitaksite mind suuresti, kui võtaksite vaevaks otsustada minule nii raske ja tähtsa küsimuse, kas peaksin inimesed maalima elusuuruses või poolsuuruses. See on küsimus, mis teeb mulle tõelisi raskusi. Võiks ütleda paljugi ühe ja teise kavatsuse kasuks. Kuid pole kahtlust, et elusuurusel maalingul oleks vastuvaidlematuid voorusi; selles asjas heidutavad mind aga mu enese aeglus ja raskused, mis tekiavad tööst, mis näib ületavat mu võimed. Jääb veel üks palve: ärge näidake kellelegi mu visandeid, need on joonistatud nõrgalt. Kui ma poleks veendunud Teie heatahtlikkuses, ma ei söändaks neid Teile saata. Sest osa neist pole isegi minu valmistatud. Kui Teile ei vaja neid enam, palun lähetaage nad mu vanemaile. Nägemiseni, austatud Karl Pavlovitš! Andku taevas Teile tervist ja kõike head maa peal. Olge rõõmus ja tegutsemisvõimeline ja ärge unustage vastamast oma õpilasele, kes andub Teile kogu hingega ja on Teile väga tänulik. T. Moeller.“

Kunstnik ei saanud sellele kirjale kaua vastust ja tuletab end pärast veel korduvalt meele. Alles kunstnik Ramzanovi vahetalitusei saab ta tagasi oma visandid ja vastuse oma kirjale. 1847. a., millal Moeller asub oma d'Altemps'i ateljeesse, alustab ta tööd.

Vaadeldes selle maalingu säilinud visandeid, näeme, kui visalt võttis teos selle ilme, mis kunstnik andis talle lõplikus vormis. Juba algusest peale kavatses autor võtta maalingu keskseks kujuks apostel

Johannese, kelle ümber ühel pool koguneksid ta õpilased, teisel pool Bakchose kummardajad, preestrid jne. Vaadeldes meie ees lamavaid visandeid, näeme, kuidas Moeller on aeg-ajalt vähendanud küljegruppe, mis kujutavad bakhanaali. Esialgseis visandis kesksed figuurid võtsid oma alla veidi üle poole pildi lausest, aegamööda aga bakhanaalist osavõtjad nihkuvad teisele plaanile, kuna eespool seisvad figuurid omandavad ikka enam selgust.

Apostel Johannes ise on esimesis visandis habemeta; tõstes käe, pöördub ta vasemal seisva rühma poole. Järgmises visandis Johannes on habemega, tõstab üles mõlemad käed ja on võtnud juba lõpliku asendi, tarvitades kogu oma energiat selleks, et veenda paganaid. Esimesel visandil on kõik figuurid paisatud laiali, üksikud grupid pole välja toodud ega oma seda väljendusrikkust, mida näeme maalingul hiljem. Võib-olla ka see, et Overbeck soovitas Moelleril mitte pöörata väga suurt tähelepanu bakhantidele, mõjustas kunstnikku kokku tõmbama neid kõrvalise tähtsusega grupe, mille tagajärjel kaob alasti figuuride rühmitus maalingu esiplaanil. Samuti koondab kunstnik viinast joo bunud tantsisklevate Bakchose peost osavõtjate stseene, nihutades need tagaplaanile. Mõningad kõrvalgrupid paigutatakse ümber ja nihkuvad esikohale, nagu näiteks põlvitav kristlanna pojaga, samuti grupp kolmest noorest naisest.

Noormehe figuur, mis oli algul keskseks kujuks pildi paremal poolel, kaob täiesti. Tema asemele astub rühm, mis asetseb esimeses 7 visandis pildi vasemal poolel. See grupp ei õnnestunud Moelleril nähtavasti esialgu, sest ta paigutas kuuel korral ümber üksikuid figure selles grupis. Kaheksandas visandis alles ilmub uuesti esile teisel visandil leiduv vööni paljastatud bakhant, kes on näoli maas apostli ees; ilmub samuti imekaunis bakhant, kes ulatab apostlile viinapokaali. Samas visandis muutub tagaplaanil kogu maalingu kompositsioon, tempel ohverdajatega paigutatakse paremale, kuhu on pöördud ka apostli pilk. Bakhanaal tantsivate figuuridega kandub

pahempoolsele foonile. Vasemal asetsevale rühmitusele lisatakse veel usklik jünger, kes seisab allalastud ristic kätega.

Võrreldes visandeid omavahel, näeme, kuidas maaling aeg-ajalt võidab dramaatilisuses ja liikuvuses. Tuleb vaid kahetseda, et bakhanaali stseene on piiratud, sest need õnnestunuksid Moelleril enam kui usklike rühmitused.

Kujutades oma maalingu tegelasi, kunstnik on lähtunud nähtavasti kahest seiskohast, mida võime otsustada visandite järgi. Moeller otsis harva vajalikke vorme antiikaja skulptuurist ja maalikunstist, ta pigemini otsis individuaalseid, eredaid, iseloomustavaid jooni elavais inimesis, muutes neid vastavalt oma sihtidele. Umbes 150 säilinud visandit üksikuist maalingu figuuridest evivad kõik kunstniku pealkirju temale poseerinud modellide isikute ja aadresside kohta. Maalingus ei ole ühtki väljamõeldud figuuri, kõikide kohta on säilinud joonistused elavate modellide järele.

Sama võib ütelda drapeeringuist, millistest on samuti säilinud rida visandeid ja joonistusi. On näha, et ostetud mannekeenid olid tõhusaks töö edustajaks.

Pidades nõu paljudega ning arvestades mitmete autoriteetsete isikute arvamusi, läks Moeller siiski oma teed. Kui „moraalne“ Overbeck hoiatas kunstnikku, et ta ei pööraks liiga suurt tähelepanu bakhantidele, et vaimustus Bakchose pidustuste vastu ei ületaks Johannese sõnade tähtsust, oli Overbeckil teataval määral õigus. Parim aga, mis paistab silma Moelleri teoses, on bakhandid maalingu paremas nurgas. Eriti hea on naisfiguur, kes sirutab apostlile käe klaasist viinapokaaliga, näitab oma kauneid hambaid ja meelitab naeruga apostlit võtma osa bakhanaalist. Selle figuuri maalib Moeller ühe Roomas tuntud vabade elukommetega naise järele, kes toodi igapäev vanglast mõneks tunniks Moelleri ateljeesse. Eriti temas on tunda täisverellist elu.

Olles määranud täiesti kindlaks kompositsiooni, Moeller maalib lõpliku värvilise visandi õlis (J. Genssi kogus), milles määrab kindlaks maalingu värvid, koloriidi ja tooni. Ta asub töö teostamisele, kujutades

inimesi enam kui elusuuruses, võttes maalingu formaadiks pikkuses 63×92 versokki.

Pilt valmib lõpuks 1855. aastal. Pärast näitusi Berliinis ja Londonis saabub maaling „Apostel Johannes“ Peterburi. Pildil on äärmiselt suur edu. Olles mitte hellitatud criti suurest külaliste arvust oma näitustel, kunstiakadeemia märgib, et näitusel müüdi 3387 piletit à 25 kop.! Nikolai I omandab Moelleri maalingu 10.000 rubla eest ja annab selle üle kunstiakadeemiale, kust la lõpuks satub Vene Kunstmuuseumi Leningradis (end. Aleksander III Muuseum). Selle maalingu eest saab Moeller vanemas eas professori tiitli.

V. Stassov, kelle sõna kunstikriitikuna maksis tol ajal õige palju, kirjutab ajakirjas „Russki Vestnik“ järgmist:

„...Teie kindlasti teate juba Peterburi ajalehtedest, et kunstiakadeemia esitas näitusel Moelleri maalingu „Apostel Johannes“, mis valmis äsja ja mille kunstnik tõi kaasa Roomast. Kuid võib-olla Te ei tea, et pärast näitust pilt saadetakse Teile Moskvasse... Tõttan jagama Teiega seda uudist, ja kuna kogu Peterburi jookseb murruna vaatama seda geniaalset vene kunstiteost, luban endale ütelda mõne sõna selle pildi kohta, mis sündis minu silmade all Roomas ja mida ma selletõttu tunnen kaunis ammu ja hästi. Publikul polnud selle maalingu kohta hetkekski kaht arvamust. Igaüks, kel avanes võimalus näha seda esimest korda, aetas ta viivitamata esikohale meie parimate kunstiteoste hulgas. Kõik nimetasid seda suurteoseks. Ja ikka sagedamini kostab võrdlus, kas teate kellega? Brüllowiga — maalinguga „Pompeji viimised päevad“. See näitab, missuguse poolehoidu on maaling võitnud meie avalikus arvamises. See tema uus maaling, mis evib kõiki haruldase talendi tunnuseid ja mis on maalitud võimsa seesmise jõuga, on tunnustatud parimaks juba selletõttu, et teda võrreldakse „Pompeji viimsete päevadega“.

Ilu ja sügav vaimne ning hingeline väljendusrikkus on Moelleri ande tähtsamaks omadusiks. Need kaks omadust iseloomus-

tavad kõike, mis ta on loonud seni. Tema käesoleva maalingu teema on valitud äärmiselt õnnestunult.

Te näete pildi olulisemate üksikasjade loetlemisest, kuivõrd Moeller on süvenenud oma loomingu teemasse ja millise täiuslikkuse ni ta on välja töötanud üksikasjad. Tema maaling erineb kõigi kaasaeglaste töist oma piiritu ilu, tõe ja hingestatud väljendusrikkusega, teisel puudub igasugune efektitaotlus või väiklus, mis iseloomustab meie aja kunsti...“

Kaks aastat hiljem avaldatakse ajakirjas „Svetopisj“ 1858. a. nr. 3 T. Moelleri terve elulugu, millest toome vaid selle koha, mis kirjeldab maalingut „Apostel Johannes“: „Kuuldused olid mitmesugused, nagu seda juhtub iga seesuguse uue teose puhul, mis erineb igapäevase elu avaldusist. Isegi ühes ja samas seltskonnas võib kuulda hinnanguid *pro* ja *contra*. Ühed tõstsid oma suures valmistuses Moelleri pildi akadeemik Ivanovi loomingu tasemele, arvustades ainult pildi suurust ja figuuride rohkust; teised tegid meie akadeemikule etteheiteid Overbecki jäljendamises, kes (omavahel üteldud) sai muide alles siis kuulsaks, kui taganes protestantismist, ja sedagi tänu teda pooldavate munkade alatisile kiiduavaldusile. Väiklased arvustajad süüdistasid Moellerit kuivuses ning liiga suures „skulptuursuses“ juuste kujutamisel, eriti selle mehe peas, kes püüab hoida tagasi üht bakhantidest. Te hakse isegi märkusi maalimisviisi teatava akvarellilisuse kohta, mis avalduvat pildi liiga heledas koloriidis. Ja ometi pidid ka kõik vastased üksmeelselt tunnustama, et Moelleri maaling oma lähimõeldud teema ja kompositsiooni täiuslikkuse tõttu kuulus esirinda kõikide maalikunsti koolide produktiooni hulgas. See arvamuste lahkuminek vajab ka trükitud arvustust... Kõik need artiklid, kui välja arvata mõningad erinevused, olid ühel nõul vähemalt selles, et Moelleri maaling jätab hinge mingisuguse üleva tunde ja et tema koloriit, mis mõningate kriitikute arvates, kes olid harjunud vanameistrite maalingute tumeda koloriidiga, on ometi täiesti loomulik ja täie-

likus kooskõlas tõelisuse tingimustega. Siinjuures ei tule unustada, et kunstnik, loobudes ammu tallatud maalikunsti teist, omas usku vaid elavasse, olemasolevasse loodusse ja asetab oma „Apostel Johannese“ modellid lahtise taeva alla poolpäeva täielikus valguses; seesuguse taeva alla, mille õhupeegeldus ja koloriit, olles kooskõlas Patmose saare kliima ajaloolise tõelisusega, on kaugelt teissugune kui meile põhjamaalastele tajumatu ja läbipaistev õhk isegi Napolis...“

Järgnevail aastail, nagu me teame, algas akadeemia õpilaste seas opositsioon akadeemia vananenud traditsioonide vastu. Tulevad uued ajad. Realismi esindajad maalikunstis saavad üldise tähelepanu osaliseks, võidavad aja jooksul poolehoidu ja Stassov saab nende innustunud kaitsjaks.

Kakskümmend aastat hiljem Stassov kirjutab oma artiklis vene kunsti üle Moellerist:

„„Kõrge“ Nikolai-aegse kunstikooli viimse võsuna esines viiekümnendate aastate keskpaiku maalikunstnik Moeller. Viimase saatus tundus mulle sageli veel haledamana ta eelkäijast ja õpetajast. Võtke näiteks Bruni, Bassin, Markov. Need kunstnikud tunduvad olevat sündinudki piiratud andelistena, milleni neid on muide ka dresseerinud kool ja välismaa. Peale kõrgete, ainult tõeliselt-klassiliste ja akadeemiliste teemade ei sõandanud nad oma tervel eluajal puudutada midagi muud. Isegi nende elavate inimeste järele maalitud portreed olid võõrad. Nad olid veendunud, et ükski neist isikuist, keda nad maalisid, ei tulnudki mõttele süüdistada neid mittesarnasuses originaalile. Neile ei tulnudki mõttestesse maalida mõnda ainet otsekohe loodusest. Seda peeti kunsti seisukohalt alandavaks, millele ei maksnud raisata aega. Moelleriga oli lugu teisiti. Juba algusest peale võis arvata, et tema natuur oli rikkam, tõelisem, mitmekesisem. Tema tunnetas naise ja lapse loomuse kaunidust ja ilu, ta polnud kuiv, sünge ega piiratud. Ta algas otsekohe elavast tõelisusest, hüljates vana ja ebareaalset. Tema maaling „Suudlus“, mis kujutas noorust tema üll-

ses, armastuse ja luulelikkuse aega, võlus otsekohe terve Venemaa; Moelleri „Tatjana“ ja „Näkingeiu“ olid elu, tunnete ja tundelikkuse kajastajad. Kuid mis sai temast hiljem? Ta elas mõned aastad Itaalias keset nn. „kõrgeimat kunsti“ ja see „kõrgus“ kunstis viiski ta segadusse, hävitades selle, mis oli temas suurt ja paljutootavat. See võttis talt ta isikupärase ilme, surmates temas kõik tõelisuse eod; sellele lisandus veel „pieteet“, mida propageeris Roomas Overbeck, — ja Moeller hävis lootusetult. Mõistagi polnud ta ise ka kuigi suur ja ulatuslik anne, kuidugi poleks ta ka ise loonud midagi eriti tähelepandavat, kuid polnuks saksa doktriinse kooli kahjustavaid mõjusid ning itaalia kunsti mõju kunstnikule, oleks ta pärandanud tulevastele põlvetele mõnedki teosed täis graatsiat, värskest ja elutukseid. Ent toleaeegsed arusaamised kunstist viisid ta õigelt teelt kõrvale ja ta muutus haledaks äbarikuks, poolabstraktseks teoreetikuks, külmaks formalistik ja igavaks pastoriiks. Tuues 1857. a. Itaaliast kaasa maalingu „Johannes Patmose saarel“, pöördusid temast ära isegi ta sõbrad-akadeemikud: nii palju õhkus ta kunstlikust pildist kuivust ja silmakirjalisust. Kuid tõtt ütelda, kas oli palju vahet tema ja nende variserlikkuse vahel, tema ja nende elu ning looduse tajumise vahel? Kummategi on temal just samas pildis üks hiilgava-maid, tõepärasemaid ja helgemaid noote, millist me pole kohanud ühegi teda vihkava sõbra loomingus. See on noor naine, bakhant, kes lamab templi trepiastmel, hoides käes viinapeekrit ja pilgates apostli õllsat jutlust. Siin on üks neid kunstniku hingesoppe, mis ei tardunud ega kivistunud Roomas freskode ja muuseumide mõjul, mida ei suutnud mõjustada kõnelused Pabstiga ega Overbecki jumaldamine. Siin ütleb vaene kunstnik viimast korda, et ta peab laskuma igaveseks põhjatusse rutiini; siin peksab ta veel ühe tiivaga ja loob seesuguse grupi, mis on kahtlemata üks paremaid terves meie „kõrges“ kunstis. Mõtelge vaid, kas on suutnud ükski Moelleri sõpru mõistatada nii õigesti seda ajalooli-

selt sügavat ja tõepärasest motiivi, kus vana, bakhanaalitsev, pooljoobnud, meeleline, paganlik maailm püüab irvitada algava, rangelt vagatseva ristiusu üle? Üheski nende maalinguist (kaasa arvatud isegi Brüllowi „Pompeji viimseid päevad“) pole nii tõelist ja usutatavat motiivi. Kõikjal on vaid abstraktsust ja tühje kohti. Ent Moelleri bakhant polnud abstraktne ega üldistatud kuju: kunstnik lõi ta ühe tõelise bakhandi järele tema kaasaegses Roomas. Selle bakhandi näos peegeldub tuliste joontega terve ta minevik, selles kaunis, nooruslikult iseloomulikus näos. Tõde ja loomulikkus võtsid Moelleri maalingu selles osas ülekaalu selle üle, mis on pildis puist ja jääka. Moelleri tõstis siin esile see tõeline elutunnetus, mis kees temas juba noorpõlvest alates ja mida ta suutis eneses edukalt summutada „kõrge“ kunsti nimel. Moelleri loomingus jäävad pärast 25 aasta pikkust tegevusaega püsima vaid „Suudlus“ ja „Bakhandid“, mida ei saa jätta rõhutamata. Kas oleks ta saatus olnud seesugune, kui teeksime otsuse ta esialgse naatööri põhjal?“

Tundub mõttetuna kõrvutada seda Stasovi iseloomustust kirjutusega, mis ta avaldas varem, pärast maalingu „Apostel Johannes“ saabumist Roomast. Kuid väga selle üle imestada ka ei maksa. Nikolai I surm ja Krimmi sündmused tähistavad uue epohhi algust. Vene kirjanduses valitses juba ammu realism. Gogol, kelle loomingus oli nii palju sügavat tõelisust ja reaalsust, ei esitanud samu nõudeid maalikunstile ja kiitis kõiki kaasaegseid akadeemikuid. Suruti alla Fedotov ja teised realistid ja nad pidid olema alatasa valvel, et „kõrgemalt“ poolt ei tuleks etteheiteid ega lahtust. Pärast 1856. aastat teostub põhjalik murrang vanus kunstivooludes. Uue voolu olulisimaiks tunnismärkideks saavad reaalsus ja rahvuslus. Nende uute ideede eestvõitlejaks saab Stassov, kelle pooldajad näevad temas oma prohvetit ja kaitsjat. Võideldes uue eest, Stassov ei talunud vähimatki poolehoidu vanale voolule, miks on ka täiesti seletatav 20 aastat hiljem ta järsk suhtumine Moellerile. Ka

kordab A. Benois Stassovi arvustust Moelleri kohta oma teoses „Vene kunsti ajalugu“ veel siis, kui juba formalism ja „l'art pour l'art“ on ülekaalus vana kooli üle ning peetakse peagu kuriteoks olla kunstiloomingus „tendentslik“. Benois oli eriti kannatamatu kõige vana suhtes ja pooldas uusi tuulepuhanguid kunstis. Ta kirjutab maalingu „Apostel Johannes“ kohta järgmist: „Natsareenlikus, õigupoolest pigemini akadeemilises stiilis maaling on oma värvide valikult võimatu asi. Meile tõestab see pilt, et Moeller on sattunud kõrvale õigelt teelt, sest ta järgib vaid auväärset luterlaste kaalutlevat pieteeti. Omal ajal ta meeldis aga just oma ümarikkusega ja sulavate kompositsiooniliste võtetega, suurusega, mitmekesisusega, tõsidusega ja väärrikusega. Otsustades Moelleri portreede ja maalide järele, pidi tal olema tõeline talent, kuid ta on selle raisanud Brüllowi-taolisele võtstile žanrile“. Samuti suhtub Moellerile O. Wulff oma teoses „Neurussische Kunst“.

Meie ei kavatse kaitsa akadeemilist kunsti ega laulda kiidulaule Moelleri „Apostel Johannes’ele“ ega ta hilisematele teostele, mis omal ajal võlusid publikut ja arvustajaid oma vormide meisterlikkusega. Meie ülesandeks on hinnata Moelleri loomingu, väljudes kõigest tolleaegse eepohhi eeldusist, ja vaadelda, kuivõrd ta oma kompositsioonides või üksikuis gruppides valitses idee üle üldises ansamblis. Kuivõrd elulised olid ta loomingu üksikud figuurid, kuidas oli õnnestunud joonistuslik külk, vorm jne. Me ei saa suhtuda Moellerile eitavalt ainult seepärast, et ta polnud „rahvuslane“ või et ta oli kaugel vene elust. Sest niisama kaugel sellest oli kogu ta Peterburi-aegne miljöö, kogu ametlik ja ilmlik seltskond, kuhu kuulus Moeller oma päritolult ja seisuselt. Tema „baltlik“ truualamlikkus keisri perekonna suhtes ei muutnud teda slavofiilide silmis veel venelaseks.

Alustades „Johannese“ maalimisega, Moeller lähenes ainele kui ajaloolisele temale, ta ei tahtnud oma teosega mõjustada vaatlejate usulisi tundeid ega propageerida ristiusu ideed. Ta püüdis vaid ku-

jutada teemat võimalikult tõepäraselt, vastavalt aja vaimule ja nõudele, vastavalt ümbritseva keskuse traditsioonidele. Sellepärast pole ka mõtet otsida pildis realistlikku või rahvuslikku. Ei olnud Moeller ka mingi Brüllow, veel vähem Ivanov, kuid oma eluaja kestel maalis ta palju pilte, milledest osa tunnustame täiuslikuks. Sellele osale aga, mis meile tundub võõrana, läheneme objektiivselt ja vastava hinnanguga, pealegi kui puuduvad isikud, kellega alustada poleemikat. Viimase vee-randsajandi jooksul on kunstiteaduses jälle toimunud teatav murrang: sisu ja suund (tendentslikkus), mida alles hiljuti peeti negatiivseks nähtuseks kunstis, mille vastu võitlesid meile lähedased kunstiteadlased, nagu A. Benois, I. Grabar jt., on jälle valitsemas kunsti. Nüüd käib võitlus just formalismi ja vormeli „l'art pour l'art“ vastu.

Käesoleva kirjutuse autori ees leavad sajad etüüdid ja visandid, mis Moeller on valmistanud maalingu „Apostel Johannes“ jaoks. Autoril on olemas värviline hoolikalt väljatöötatud etüüd õlis, mis kujutab maalingu lõplikku varianti. Momendid, mis paiguti mõjuvad jäigistavalt suurel lõuendil, nagu üksikute rühmituste teatraalsus, figuuride külmus ja sunnitud olek jne., puuduvad selles väikeses etüüdis täiesti. Siin tajub silm kiiremini pildi ühtlust, mille kompositsiooniliseks keskuseks on apostel, kellele pöörduvad kõikide teiste figuuride silmad ja tegevus.

Maalingu „Apostel Johannes“ lõpetamisega lõpeb ka Moelleri loomingu teine etapp. 1856. aasta suvel Moeller sõidab end ravima Kuressaare, kus elab tal palju sugulasi. Oma „õnnitusel“ ja kõikide sugulaste heakskiitmisel hakkab Moeller huvi tundma oma 16-aastase hõimlase Leonide Gūldenstube vastu ja abiellub temaga.*) Pärast abiellumist kavatseb Moeller asuda alatiseks Kuressaare. Ta ostab ühelt naise sugulaselt Kaali-mõisa 55.000 rubla eest. Ühe Berliini arhitekti ka-

*) Kuressaare ajastut võime jälgida paljude säilinud perekonnakirjade põhjal.

vandi järele ehitab ta endale sinna uue maja hilis-gooti stiilis. Peale avara ateljee on majas veel suur saal, kuhu kunstnik koondab oma muuseumi.

Kaali-mõisa mainitakse viimasel ajal sageli ajalehtedes, sest ta on saanud kuulsaks väikese, mitte sügava järve tõttu, mis on moodustunud endise kraatri kohale ja mis asub Kaali-mõisa mõisahoonel lähedal pargis. Pargi planeerimisel osutas Moeller ka suurt huvi sellele romantilisele nurgakesele. Ta ehitas sinna väikese paekivist koopa suure lauaga paekivist ja raius kaljudesse astmestiku, et pääseda paigale lähemale.

Sellest ajast peale jaguneb Moelleri elamine kahte ossa: suved veedab ta Kuressaares, talvel elab ta oma majas Peterburis. 1857. kuni 1860. aastani juhib ta professorina akadeemia juures olevat kunstikooli ja külastab veel mõned korrad välismaad.

1859. a. Moeller maalib portree oma kaheaastasest pojast Friedrichist täies elu-suuruses, istuvana punasel vaibal puu all, sülelemas valget lammasi (ins. O. Moelleri kogus Tallinnas). Samal aastal maalib ta suure grupiportree oma naise perekonnast. 1861. aasta suve veedab ta Veneetsias, kus maalib endast suure ovaalse autoportree. Maalingul on kunstnikuga palju sarnasust, kuid ta on veidi „magus“. Käesoleval ajal kuulub pilt Moelleri pojapojale. Samasse aega kuulub ka kunstniku naise portree ja pilt „Moosese ema“. Viimase maalingu omandas keiser Aleksander II Vene Kunstimuseumi jaoks Leningradis. (end. Aleksander III Muuseum). Oma galerii jaoks valmistas kunstnik teise, mis asetseb praegu Tallinna Kunstimuseumis.

1863. kuni 1866. aastani viibib Moeller Berliinis. Ainult suveti sõidab ta Kaali-mõisa Saaremaale. Berliinis oli ta alati seks elukohaks helilooja Meyerbeeri korter, kus ta omas ka ateljee. Neil aastail tegeleb ta Moskva Kremli jaoks tellitud maalingute tsükliga, mis kujutab 6-s pildis Aleksander Nevski elulugu. Üks neist maalinguist, nimelt „Lahing Neeval“, esines ka ülemaailmsel kunstinäitusel Pariisis. 1867. a. riputati need pildid palee Alek-

sandrisaali seintele Kremli. Mälestusist ja jutustusist on teada, et selle pildi maalimise ajal Kaali-mõisa külastanud tuttavad pidid sageli istuma modelliks selle maalingu figuuridele. Niipalju kui võimalik, maalis Moeller natuuri järele ja sellepärast kanti lõuend vahel isegi õue, kus kunstnik maalis elavate modellide järele hobuseid. Nende aastate kestel valmis ka terve rida portreid, muude hulgas ka maaling „Kevade ärkamine“.

Ühtaegu viimati-mainitud tsükliga saab Moeller ühes teiste vene kunstnikega tellimuse maalinguile Leningradis asuva Iisaku katedraali jaoks. Moelleri piltide teemadeks on: „Aleksander Nevski nägemus“ ja „Paavst Innocentiuse läkitus“.

1869. a. maalib Moeller Roomas pildi „Kristus risti kandmas“. Nimetatud teos on tüüpiliselt akadeemiline ja kuulub kunstniku nõrgemate tööde hulka. Selle pildi omandas Vene Kunstimuseum (end. Aleksander III Muuseum), teise sellest, mis asetseb varem Moelleri mõisas Saaremaal, on antud hoiule Tallinna Kunstimuseumi.

Moelleri viimastest suurtest maalingutest tuleks mainida „Ristilöömist“, mis on maalitud Tartumaal asetseva Võnnu kiriku altari jaoks. Figuurid on kujutatud elu-suuruses, kusjuures peale tavaliste Moelleri poolt kujutatud isikute on kujutatud Johannese ema, Joosep Arimathiat ja Nikodeemust. Nagu kunstniku teisteski maalingutes, nii on ka sellel pildil kujutatud figuurid maalitud elavate modellide järele. Maarja Magdaleena on näiteks maalitud Voldi pastori Hahni naise järele, Jeesus Aleksander Nolkeni järele, kes oli tollal ringkonnakohtunikuks Kuressaares, ja Nikodeemus ühe kõigile tuntud isiku järele Kuressaares (Körber: „Oesel einst und jetzt, Bd. II). Moeller maalis veel ühe teise „Ristilöömisest“ oma kogu jaoks. Koopia sellest maalingust asetseb Leningradi Mihhailkirikus.

Maalingus „Ristilöömine“ kujutatud Kristuse maalib Moeller teiskordselt Kaarma kiriku altari jaoks, sest Kaarma mõis kuulus varem kunstniku naise vanemale.

Ent järgmise Peterburi sõidu ajal külmatab kunstnik, haigestub kopsupõletikku ja sureb 2. aug. a. 1874. Lõpetamata jääb maaling „Juudit ja Olovernes“, kunstniku naise suur portree ja rida alustatud lõuendeid usulistel teemadel.

1923. a. juulis korraldati Tallinnas kunstniku sugulaste poolt ühes erakorteris Laias tänavas Moelleri tööde näitus, mis kandis aga kahjuks väga juhuslikku ilmet ja möödus peagu tähelepandamatult („Revaler Bote“ 1923, nr. 149).

Peale ülalmainitud üksikute teoste on üldiselt teada vaid umbes 100 maalingut, millistest üle poole on portreed, mis on suuremale publikule jäänud enamikus tundmatuks. Peale Gogoli ja Tšaadajevi maalid ta veel Polonskit.

Moelleri looming langes ajastusse, millal vene kunst elas läbi suurema murrangu. Realistlik vool, mida pooldasid edumeelsemad, hakkas võtma võimust akadeemilise kunsti üle. See uus vool ei tahtnud kuulda ühestki kompromissist ja pole ka ime, et selle voolu edustaja, Stassov, avaldas niisuguse hinnangu akadeemikust ja professorist O. F. T. Moellerist. Jääb küsida, millal oli Stassovil õigus: kas siis, kui ta oli valmistatud Moellerist ta maalingu „Apostel Johannes“ valmimisel või siis, kui ta kukutas ta pjedestaalilt? Meile näib, et Stassov oli otsekohesem, kui ta ise noorena ja tulisena esines kunstikriitikuna, kui ta elas kaasa oma ajajärgule ja tunnetas kõike vahenditumalt.

Kunstniku looming on alati piiratud. See on seoses kunstniku enesega, ta ümbirusega ja tingimata selle seltskonnakihiga, kuhu ta ise kuulub. Meile võib see seltskond võõras olla, tema poolt pakutud kunst mittevastuvõetav, kuid kunstnik, kes kogu oma loominguga kuulub sellesse miljösse, on meile arusaadav ja ta kunstiline looming meile täiesti tajutav. Kui Moelleri looming oleks Stassovi mõjustusel muutunud, oleks ta muutunud ühtlasi pinnaaliseks ja eluvõõraks.

Moelleri arvurikkad portreed kajastavad just tema ümbrust, kajastavad ka stiilit oma aega ja vaimu. Kunstniku usulised maalingud vastavad toleaege ühiskonna nõuetele. Otsida Moelleri loomingus vene rahvapärast, polnud õige võtte tema maalingute hindamisel. Ta oli samavõrra eemal vene rahvamassist kui kõik toleaja ametnikud ja Peterburi kõrgem seltskond 19. sajandi teisel poolel.

Meile aga jääb võimalus, külastades Eesti Rahva Muuseumi Tartus, nautida Moelleri maalingut „Suudlus“ ja meenutada kunstniku nii traagiliselt lõppenud esimest armastust. Ta autoportree Rinaldo poosis, laiaäärelises kübaras ja mantlis, mis on visatud üle ühe õla, meenutab meile 19. sajandi algul valitsenud romantilist epohhi kunstis. Ta „Apostel Johannes“ kajastab ametlikku vene kunsti ja 19. sajandi maalikunsti kesksemaid voolusid. Sajad visandid ja etüüdid viimati mainitud maalingust iseloomustavad kunstniku usinust ja tähelepanelikkust. Neis visandis ta võis individuaalseimal kujul väljendada mõistuse ja hinge üllaid omadusi.

Tutvumine Moelleri teoste kaudu 19. sajandi esimesel poolel valitsenud vene maalikunsti vooludega kergendab meil ka Moelleri kaasaeglase, Karl Timoleon Neffi ja eesti kunsti rajaja, Johann Kölerl loomingu mõistmist.

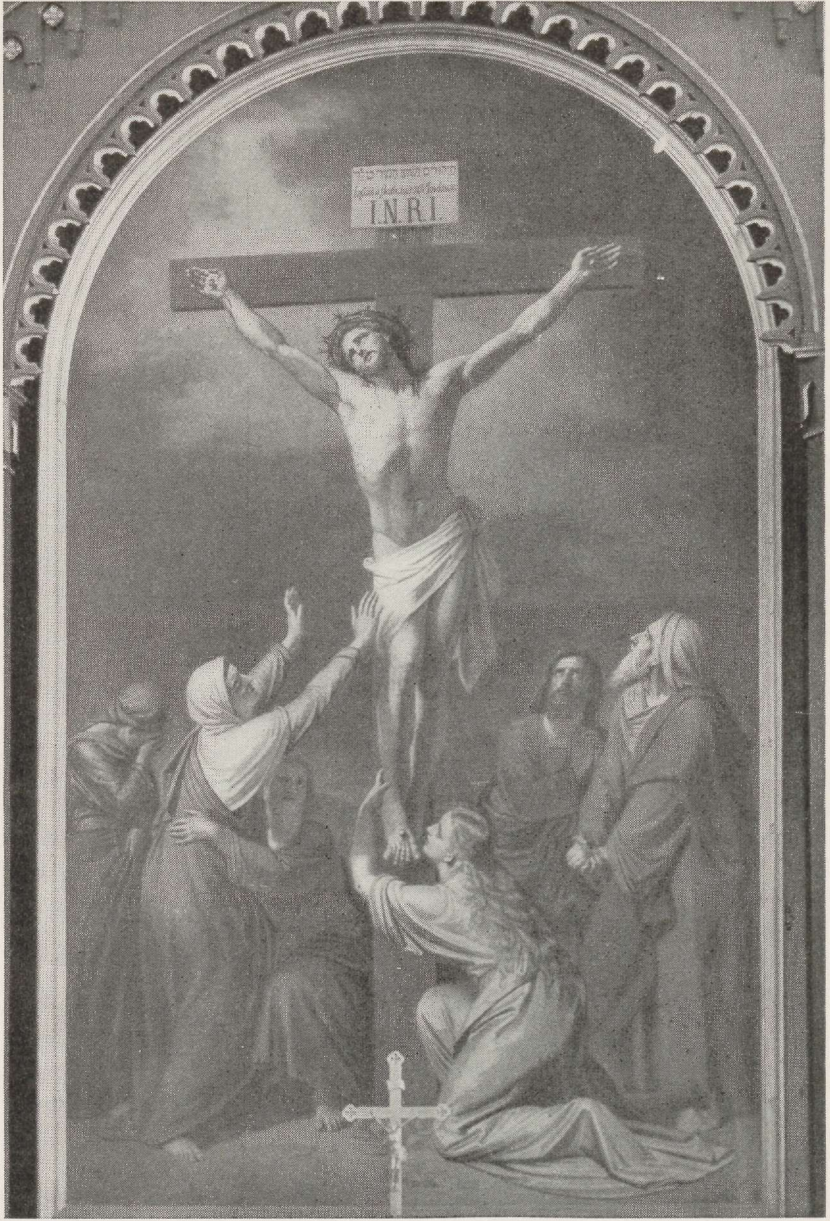
Kasutatud kirjandus:

1. Botkin, M. A. Ivanov. Ta elu ja kirjavahetus 1806—1858. SPB, 1880 (venekeelne).
 2. Kunstiakadeemia rektori ja professor F. I. Jordani märkmed, Moskva, 1918 (venekeelne).
 3. Brüllovi arhiiv, kuuluv V. A. Brüllovi. Andmed annud Iv. Kubassov. SPB, 1900 (venekeelne).
 4. V. V. Stassovi „Kogutud teosed“ 1847—1886, I—III, SPB, 1894 (venekeelne).
 5. Prof. Otto Friedrich von Moeller, Historienmaler. Misdroy, 1931 (Von seinem ältesten Sohne).
- Muuseumide kataloogid, insener O. Moelleri arhiiv, kunstniku pildide originaalid ja jooniste ning visandite kogud.

O. F. Moeller

Kevade ärkamine. Õli

O. F. Moeller

Kristus ristil. Õli

Lühijooni Rudolf Tobiase elust ja loomingust

Helilooja 20 a. surmapäeva puhul

hmunult, masendunult ja ühtlasi sügavasti kurvastatult eesti vaimuelu juhtivad tege- lased pidid vastu võtma 20 aastat tagasi ühel hallil sü- gisepäeval Berliinist saabunud

lühiteate: Rudolf Tobias surnud. See tuli nii ootamatult, et näis peagu uskumatuna.

Ahastati: miks Rudolf Tobias, see meie andekaim, lootusrikkaim ja suurejooneli- sim helilooja, kes otse uskumatu visaduse, hiiglapingutuste ja vintsutuste kaudu, tänu vaid oma erakordseile vaimuandeile ja võimsale energiale, ükskord ometi oli jõudnud võita kindla positsiooni, vähemalt Berliini muusikaülikooli õppejõuna, — miks ta just nüüd pidi varisema.

Ometi jäi see tõsiasjaks. Ja hiljuti juba mälestasime oma suurima helimeistri 20 a. surmapäeva.

Järgnevate ridade ülesandeks on anda kokkuvõtlik ülevaade Rudolf Tobiase elu- loost ja loomingust, pühendatud helilooja kustumatule mälestusele.

*

Rudolf Tobias sündis 29. mail 1875. a. Keinas Hiiumaal, kus tema isa oli köst- riks. Muusikalise ande ta on pärinud oma isalt, kellelt ta sai ka esimesi juhiseid muu- sikaõpetuses. Kodukoha kirikus ta juba kuueaastasena sageli istus orelipuldi ees isa kõrval ja mängis temaga neljal käel.

Loomingulised tungidki ei viivitanud oma ilmumisega — samaaegselt hakkasid needki avalduma. Hiljem, kui vanemad Kulla- maale siirdusid, kus isa parema köstri- koha sai ja Rud. Tobias Haapsalu kreis- kooli astus, oli ta umbes 12—14-aastase poisina oma muusikalistes harrastustes juba kaunis iseseisev: mängis orelit koolis hommikpalvustel ja pühapäeviti sageli Haapsalu kirikuski, esines koolis ja väljas- pool kooligi muusikaliste ettekannetega, saades alati suure menu osaliseks. Aga juba sellal tegeles ta loomingulisel alal, kirjutades väikesi laulukesi. Igatahes oma musikaalsuse ja intelligentsiga äratas ta niivõrd tähelepanu, et üks Haapsalus elav tubli pianist, nimelt Catharina v. Gernett, hakkas temaga süstemaatselt töötama klaverimängu alal, milline töö kujunes väga viljakaks ja arendavaks.

Lõpetanud Haapsalu kreiskooli, Rud. Tobias veetis mõne aasta Kullamaal. Sää- l ta abistas oma isa. Siis, pärast mõnesugu- seid kaalutlusi, ta sõitis Tallinna õppima. Valmistudes siin gümnaasiumi lõpeta- misele, ta ühtlasi arendas end ka muusika- õpinguis — nimelt tolle aja otsituma muu- sikaõpetaja, Tallinna toomkiriku organisti Ernst Reinicke juures. Lõpetanud gümnaa- siumi, ta astus 20-aastase noormehena Pe- terburi konservatooriumi. Muusikatundide andmisega endale ülalpidamist hankides ja mõningal määral ka vanemate toetusel ta

töötas niivõrd intensiivselt, et lõpetas kuueaastase konservatooriumi kursuse nelja aastaga, päälegi veel kahel erialal, nimelt oreolimängus (prof. L. Homiliuse juures) ja kompositsiooni alal (N. Rimski-Korsakovi juhatusel), 24-aastase noormehena.

Siis kutsuti ta Peterburi Eesti Jaani koguduse organistiksi ja koorijuhiks.

Mõlemal alal ta töötas suure innu ja armastusega. Organistina tõmbas ta endale erilist tähelepanu kui osav ja jõuline improvisaator, kelle mäng sügavalt haaras ja rikkalikke elamusi pakkus. Oli tavaliseks nähtuseks, et rahvas pärast jumalateenistust rahulikult kirikusse jäi R. Tobiase mängu kuulama, sest ta armastas jumalateenistust ikka improvisatsiooniga lõpetada. Üldse R. Tobiasel oli harjumuseks iga jumalateenistuse ühtlust väljendada kindla muusikalise juhtmotiivi kaudu, mis kõigepäält ilmnis eelmängus, kordus siis varieeruvalt vahemängudes ja arendati laaulatuslikumalt välja jumalateenistuse lõppmängus, läbistades nii kogu jumalateenistuse ja andes sellele tervikulise ilme. See oma elulise läbiviimisega osutuski ülimalt paeluvaks. (Pole huvitusest märkida, et kõigile muusikasõpradele tuntud sügavamõtteline ja sisukas nelipiüha-laul „Eks teie tea, et teie Jumala tempel olete“ põlvneb ühest samalaadsest improvisatsioonist). Tähelepanudava intensiivsusega juhatas R. Tobias ka kiriku-koori, esinedes sellega tihti kontsertidel. Sääli esitati rohkesti klassikaliste suurmeistrite tähtsamaid teoseid ja katkendeid oratooriumest, aidates nii kaasa tollaegse Peterburi eesti seltskonna muusikalisele arenemisele. Kuigi ta seda tööd tegi innuga, ometi erilisi loorbereid ta sel alal ei lõiganud, sest ta kaldus ilmselt ülehindama koori võimeid. Seejuures ta kujutluslik jõud, mis efekantava teose suhtes oli niivõrd tugev, et koori ebaküpsedki sooritused temalt sageli tähele panemata jäid, — ei tulnud tööle kasuks, olgugi et ta üldiselt evis päris fenomenaaalse muusikalise kuulmise ja haruldase mälu.

Mis puutub R. Tobiase Peterburi-aegsesse loomingusse, siis suundus see otsese-

malt suurvormidesse. Juba konservatooriumi-aegsete töödena tuleks mainida ta avamängu Shakespeare'i tragöödiale „Julius Caesar“ ja kantaati „Johannes Damascenos“ mis osutuvad esimesiks arvestatavaks suurvormeks meie muusikaliteratuuris. Neile lisandus veel kooriteos orkestriga „Kyrrie“, mille helilooja paigutas hiljem oma oratooriumi „Joonas“. Neis teostes, mis ülesehituselt lähtuvad klassikalistest eeskujudest, ei leidu küll veel erilist individuaalsust, mis R. Tobiase hilisemas loomingu järjekindlat tõusu näitab. Aga neis avaldub siiramal kujul R. Tobiase haruldane muusikaline anne, ta hoogne temperament, suurte mõõtude järele tunglev muusika vormi-tunne ning ennekõike sisuline ütlevus, mille suhtes ta läheneb beethovenlikule, sügavalt mõtestatud helilisele väljendusele — ja see kõik laseb aimata tulevast suurmeisterit.

R. Tobiase Peterburi-aegsesse loomingu-perioodi kuulub ka ta „Keelpillide kvartett c-moll“. Selleski avaldub äsjamärgitud jooni. Teose motoks on tuntud ladinakeelne tsitaat „In magnis et voluisse sat est“. Miskipärast aga on helilooja selle hiljem manuskript-partituurilt kustutanud.

Väiksemaid instrumentaal-paladest kuulub kõnesolevasse ajastusse rida klaveripalasid. Need on enamasti karakteristlikud meeleolupildikesed (nagu „Lumehelbed“, „Kevadeigatsus“, „Humoresk“, „Gavott“, „Õhtuhämarus“ jne.), kirjutatud kergelt, voolavalt, maitsekalt, sisutihedalt ja vormilt ümaralt ning alati neid läbib mingi kindel idee. Struktuurilt need mõjuvad juba teatava individuaalse joonega ja värskusega, mis eriti avaldub motiivistiku varieeruvuses ja lakkamatus siirdumises ühes helistikust teise, kusjuures harmoonias ilmneb kalduvust julgemaile võttele.

Üheks esimeseks eesti tekstile kirjutatud R. Tobiase lauluks tuleb pidada mõningate andmete järgi K. E. Söödi luuletusele loodud kooriteost „Õõtsuv meri“. Ka õrna-ilmeline „Murtud roos“, mille teema põlvneb „Keelpillide kvarteti“ I osa kõrvalparüüsi, kuulub samasse ajajärku, samuti ka ilmekalt Turgenevi vastava teose meeleolu

tabav „Teel“. Ka teose „Neenia Kreutzwaldi mälestuseks“ R. Tobias komponeeris Peterburis. See on loodud küll haigena voodis lamades, aga on siiski sisuliselt tüse ja vaimuvärske.

Olgugi et see Peterburi-agne tegevus arenes intensiivselt, tundis R. Tobias, kes pääle eespool-nimetatud kohustuste tegeles veel ühes muusikakoolis õppejõuna ja samal ajal privaatselt ka klaverimängu õpetajana ning Maria-ooperi solistide repetiitorina, et liialt palju aega ja jõudu tal kulub seesugusele tühjale, temale vähe pakkuvale rabelemisele ülalpidamise hankimiseks.

Selles äratundmises ja lootuses leida Tartus rahulikuma töömiljöö, ta, olles juba Peterburis abiellunud ja isakski saanud, siirdus 1904. aastal Tartusse.

R. Tobiasi Tartusse ilmumine tõi sinna muusikalises mõttes värske puhangu. See oli eriti tervitatav koostöö tõttu tollal Tartu muusikaelu eesotsas seisva A. Lättega.

Kuid Tartuski polnud võimalik vältida praktilisi alasid: elumured rõhusid ja siingi tuli tegelda keskkoolides (Treffneri ja Puškini gümnaasiumes ning reaalkoolis) muusikaõpetajana, anda eratunde, töötada mõnede kooridega ja esineda kontsertidel pianistina. On huvitav, et ta pianistliku repertuaari moodustasid seesugused teosed nagu J. S. Bachi „Kromaatilise fantaasia“, Beethoveni „Sonata appassinata“, Schumanni „Kreisleriana“, Chopini etiüüdid, aga mõnikord ka Schuberti ja Mendelssohni suuremad teosed ja klaveripalad ta endagi loomingust. Ta pianistlike esinemisi tervitati soojalt ja arvustati kiitvalt, kusjuures märgiti, et ta „valab oma ettekannetesse hinge ja sellepärast leiavad need ka kuulaja hingesse teed“. Ka tema oreliettekanDED said tunnustava hinnangu osalisteks. Nii asjatundjate kui võhikute poolt avaldati ajakirjanduses kiitvaid sõnu maal antud vaimulike kontsertide puhul. See vihjab ettekande sisukusele ja elulisusele. Näiteks: — „Mis hr. Tobiasi mängus isäranis kaasa kisub, on pääle täieliku läbitungimise helitöö vaimust ja loomukohase mängimise kogu ta hinge

vaimustav leek, mis niihästi sügaval soojusel kui ka sätendaval ilul ilmub ja kuulaja põue põlema paneb. Hr. Tobiasele näib loovat võimu ja tundesügavust palju jagatud olevat, sellepärast võib temalt tulevikus paljugi loota, kui ta alles mahti saab oma tugevaid tiibasid loomise väljal laiemalt lehvida lasta.“

Aktiivselt R. Tobias võttis osa ka muusikalisesest publitsistikast, avaldades „Postimehes“ ja mujal artikleid aktuaalsemate muusikaliste küsimuste kohta ja kirjutades kontsertide puhul arvustusi. Need annavad tunnistust ta värskest, sihiteadlikust mõtte-laadist ja huvitavast, mõtteilhedast väljendusest. Oma impulsiivse temperamendi tõttu, veendununa oma kunstilistes tõekspidamistes, tal tuli isegi avalikult polemiseerida, kuid selles ilmneb ta suur vaimne üleolek nii mõnestki kaasaegsest autoriteedist. Üldse R. Tobias oli tolle aja muusikameestest üks teravamõttelisemaid eselste. Mainigem siin kasvõi ta artikleid „Rahvalaul ja arvustus“, „Pilk meie muusikavalda“ ja „Ooper“, mis on kirjutatud teravapilguliselt nähtuna, jürikkalt ja veenvalt.

Kõik need praktilised alad ei jätnud kuigi palju aega andumiseks loomingule niisugusel mõõdul, nagu seda R. Tobias ehk oleks tahtnud. Siiski on Tartu ajastust pärit rida vokaal- ja instrumentaal-teoseid. Neist tuleks nimetada „Klaverikontserti“, „Fantaasiat eesti rahvaviisidel“ ja kaht sonatiini (üks klassikalises, teine romantilises laadis), siis koraali variatsioone orelile ja orkestrile „Mis oled sina armas Jeesus teinud“, „Burleski“ orkestrile, Taaveti laulu 42 „Otsekui hirm kisendab“ — koorile ja orelile, „Noored sepad“ — koorile ja orkestrile, ja populaarset koorilaulu „Varas“. Tartu ajajärku kuuluvad ka soololaulud „Niitja“, mis K. E. Söödi süngevõitu luuletusele on annud sobiva muusikalise väljenduse, ja „Sügis“, tabavalt kajastav morni hääbumismeeleolu. Eesti rahvalaulu transkriptsioonid „Miks sa nutad lillekene“ ja „Meie elu“, eriti teine neist, on meil oma originaalse, rahvamuusika olemusse sügavale tungiva väljatöötusega esimesiks selle-

laadseiks teoseiks. Ehtset romansi-stiili esitavad „Mignoni laul“ ja „Romanss“, mis kirjutatud varem. Tuleks veel nimetada aariat 51. psalmist bassi soolole oreli saatel „Loo mulle Jumal puhas süda“, duetti 84. psalmist naishäälele orkestri saatel „Kui armsad on sinu eluasemed“, duetti tenorile ja bassile „Mis on inimene“ ja lühimeeskoori „Rätsepa julgus“. Nende R. Tobiase tööde kõrgeast väärtusest annab aimu juba seegi asjaolu, et isegi saksa-soost arvustaja Carl Hunnius pidi tunnistama ühe R. Tobiase töid sisaldava vaimuliku kontserdi puhul, et „kolm kiriklikku helitööd, mis meile kuuldavale toodi, lasksid haruldast kirikumuusika annet tunda. Nende sisurikaste ja tundejõuliste tükide looja lasseb muusikalist suurvaimu märgata ja on veel noor. Kui temale aga õnnetäht naeratab, siis võiks temast kõige tähtsam Eesti kirikuhelide looja tõusta, kes ka väljaspool oma rahva piirisid endale lugupidamist peaks võitma.“

Agas tähtsamaks R. Tobiase Tartu-aegseks ürituseks tuleb pidada oratooriumi „Joonas“ idee tekkimist ja selle esialgsele plaanitsemisele asumist.

Ent ilmestati nägi R. Tobias, kelle mõte aiva laiemamõõduliste helindite suunas liikus, et Tartu oma piiratud võimalustega kõigele vaatamata ometi ei suuda temale pakkuda tõelisi võimalusi ta loominguks töö rakendamiseks. Tundes oma jõudu ja võimeid, R. Tobias arvestas üsna reaalselt, kui arvas, et ka mõnes v ä l i s m a a muusikalises tsentrumis ei tohiks elatumise võimalused mitte palju halvemad olla kui Tartus, agas endaavalduse võimalused siiski mitmeti töötavamad. Seepärast temas hakkas idanema välismaale siirdumise mõte, mis võttis üha tugevama kuju, seda enam, et loovmuusika alal Tartu oma väga piiratud muusikaliste ettevõtetega ei suutnud tõesti midagi nimetamisväärset pakkuda ta janunevale vaimule.

Niisiis tuli, et pärast kolmeaastast Tartus viibimist, arvestades mõningatelt Tartu sõpradelt ja Tallinna seltskonnalt antud esialgseid lubadusi ainelise toetuse suhtes, ta sõitis 1907. a. lõpul välismaale — pakit-

sevate ootuste ja lootustega. Perekond, suurenenud vahepeäl veel ühe poisi võrra, jäi esialgu Tartusse.

Et R. Tobiase suurimaks sooviks oli kõigepäält tutvuda Lääne-Euroopa muusikauudistega, siis esmajoones ta sõitis Pariisi. Sääli veetis ta ligi paar kuud, külastades iga päev sümfooniakontserte, ooperietendusi ja kasutades uuema muusikakirjandusega tutvumiseks ja silmaringi laendamiseks Pariisi konservatooriumi raamatukogu.

Oma õppereisi tulemustega esialgselt rahuldudes ja et saadud muljeid kristalliseeruda lasta, ta sõitis veebruaril lõpul 1908. a. Saksamaale, valides peatuseks vaikse maaidüllilise paigakese Dresdeni piirkonnas, Saksi Šveitsi kaunis mägestikus, Schandau läheduses asetsevas Krippenis. Nüüd asus ka perekond sinna ja nii võis alata enam-vähem soodus töötamisperiod rahulikus perekondlikus miljöös. Seda ammuoodatud rahulikku töö meeolu iseloomustavad mõned Krippenist kodumaa sõpradele saadetud kirjad, nagu humoristlikus laadis antud „refsept“:

„Paar Löffel von Sächsischem Schweiz, eine kleine Dosis Frühlingslüfte, dazu Aqua destillata „Familienidyll“ giebt Stimmung zum Oratorium componieren.“

Tõsisem toon avaldub järgnevas kirjas: „Mis minu oratooriumisse puutub, siis edeneb ta jõudsasti, et tundideandmise rõhkumist ei ole, siis võivad ideed vabamalt voolata. Looduse tempel ja reisilt korjatud mõjud aitavad kaasa.“

See oli muidugi vaid esialgu nii — s. o. seni kui jätkus raha. Varsti agas tuli võidelda suure puudusega. Juhuslikest rahasaadetustest kodumaa hääldelt sõpradelt jätkus vaid kõige hädavajalikumate tarvete ja vahepeäl tekkinud võlgade likvideerimiseks. See mõjus ääretu rusuvalt. Siiski, mõnesuguseil kaalutlusil Teplitzi lähedusse Eichwaldi kuurortil asunud, kus perekond veelgi suurenes — seekord ühe tütre võrra — R. Tobias kõigi olude kiuste viis oratooriumi lõpule ja sõitis siis Leipzigi, kus ta mõninga juhusliku töö najal end ela-

tada püüdes oma oratooriumi avaliku ettekande üritamisele asus, hellitades lootusi leida sellele ka kirjastaja.

Aasta pärast ta võiski oma oratooriumi Leipzigi Andreaskirches esiettekandele tuua, kuid see ebaõnnestus täielikult, sest tolle paljunõudliku suurteose ettevalmistus ja läbiviimine rajanes ühest küljest otse uskumatult nõrgale materiaalsele alusele (tarvitseb vaid märkida, et oratooriumi orkestriks oli palgatud ainult 25 kroonu muusikanti, kes oma mänguosavust olid seni näidanud vaid repertuaari kallal nagu „Alte Kameraden“ ja sellele sarnlevad teosed; aga teisest küljest autori endagi püsimatut ja äärmiselt närvilinest juhatamislaad ning kurnatud seisukord ei tulnud kasuks teose sisuliste väärtuste esiletoomiseks, millele paratamatult pidi järgnemagi läbikukkumine. Ent vaatamata ebaõnnestumisele, R. Tobias jäi enesele kindlaks, kinnitades loogiliselt, et fiasko oleks olnud ainult siis, kui hiilgavale ettekandele vaatamata teos ise oleks olnud halb. Aga teose sisulisi väärtusi ei saanud tunnustamata jätta kõige karmimadki arvustused.

Tõesti oratoorium „Joonas“ heliteosena on üks grandioossemaid meie muusikaliteratuuris. Kirjutatud 5 pildis proloogiga — segakoorile, soprani, tenori, baritoni ja bassi soolole, orelile ja orkestrile, koosnedes ligi 30 numbrist. Sisuliselt see on kompaktnete teos, mille kõrgemas kraadis meisterlik, toredalt voolav polüfooniline läbitöötus mitte ükski ei viita suurejoonelisusele väljenduses, vaid on ühtlasi ka väga energiline, markantne, pingeline, jõuline ja mis peaaegu — v e e n e v. Seejuures teos paelub oma väljenduse värskuse, modulatsioonirikkuse, harmoonilise leidlikkuse, kõlalise säravuse ja ühtlasi ka massiivsusega, mis paiguti ulatub laiade dimensioonideni topeltkooride ja iseseisva orkestri saatepartii näol, mis talle annavad grandiooselt haarava, otse händellikult suursuguse ilme. Teose sügavad sisulised väärtused ühenduses hellilooja erakordse kompositsioonitehnilise virtuositeediga annavad siin ilmekaima tõestuse R. Tobiasi laiamõeldusest muusikalisest amplituudist, ta suursugu-

sest andest ja hiiglaslikest võimeist — seda enam, et kogu see keeruline struktuur oma üksikosade iseseisvusega moodustab orgaanilise terviku, baseerudes teataval kindlal ideel. Väljenduslaadilt teos vihjab uusklassikalistele tendentsidele, lähenedes meisterlikkuses Bachile ja Händelile.

Olles algul küll mõningal määral häiritud oma esimese tõelise suurteose ebaõnnestunud ettekandest, R. Tobias suutis end siiski peagi rahustada ja seda, nagu üteldud, teose enda seesmiste väärtuste ja usu tõttu oma loomingulisesse võimetesse.

Vahelduseks ta töötas siis ühe sümfoonilise teose kallal, millest vormis huvitava rapsoodilise „Capriccio“, osavalt ja ammutamatult varieerimisoskusega selle üles ehitates populaarsele rahvaviisile „Vares vaga linnukene“. Järgneva aasta, s. o. 1910. a. algul asus ta Berliini, et süäl õnne katsuda oma loominguga.

Uue ideena nüüd pesitses ta pääs oper ja nimelt „Kalevipoeg“, millest ta korduvalt ja korduvalt oma sõpradele kirjutas. Aga elatamise mured kiskusid jõu jälle mujale: tuli töötada muusika ajakirjanduses, nimelt „Allgemeine Musikzeitung“, „Signale“ jt. juures, kus ilmus ta sulest mitmeid sisukaid, põhjapanevaid artikleid muusikaliste küsimuste üle. Tuli anda muusikatunde, töötada lauljatega, kaasa mängida kontsertidel ja esineda pianistinagi.

Kuid optimistlikult kirjutab ta oma emale saadetud südamlikus kirjas:

„Nüüd on kõik hästi. Ka minu töö ja jõud aiva kasvavad. Oo, küllap asi juba läheb. Igal juhul on siin kolossaalne konkurents, siiski enamik on vaid nigelad andetud. Ja arusaamist mu erilisemale kunstile leiab siin palju enam kui Venemaal. Siin on puhas vesi!“

Ajuti küll paisub kojuigatsus ta südames, ent samas ta kinnitab:

„Ka siin võib töötada Jumala auks ja ligimese kasuks. Võidelda tuleb inimesel kõikjal ja just kodumaal ei ole prohvet kunagi kuulus.“

Mõninga tutvuse kaudu ja oma muusikaliste võimetega tähelepanu äratades ta viibis muide 1910. a. suvel ühe rikka muu-

R. Tobiasel õnnestus seda kõike korraldada ja nii võis alata uus, endisest lootusrikkam ajajärk, mis ükskord ometi võimaldas anduda lemmikalale — loomingule.

Valmisidki uued teosed orele, klaverile ja kantaat „Ecclesia“, keerlesid pääs jälle uued mõtted ja koguni ooperi „Kalevipoeg“ ideegi löi jälle leekima. Siiski mis-kipärast see viimane pole nähtavasti saanud kindlat ilmet võtta. Leiame R. Tobiasel loomingust küll mitmeid sümfoonilisi teoseid „Kalevipoja“ ainetel — nii mehiselt jõulise ja värvika melodramaatilise epiloogi „Kalevipoeg põrgu väravas“, uudseltsel oma-laadse, arhailisi jooni sisaldava melodramaatilise episoodi „Kalevipoja unenägu“ ja pentatoonikal baseeruva, karakteristlikult ja haruldase kunstimaitsega rahvushuumorit väljendava impressionistlikku laadi ballaadi „Sest ilmaneitsist ilusast“, samuti ka järjekindlaid teateid sõpradele töö edenemisest ooperi kallal, isegi üksikosade mõningaid kirjeldusi, — aga ooperist endast pole jälgegi jäänud. Pole ka korda läinud selgitada seda tumedat punkti. Siin võiks vaid mõningaid oletusi teha, ent need võivad osutada pisut varajasiks.

Igatahes R. Tobiasele oli saanud soodus loominguperiood.

Aga siis puhkes ootamatult Maailmasõda ja R. Tobias pidi minema sõjaväkke — oma uue kodakondsuse alusel. Ta teenis maakaitseväelasena kuni 1916. a., kusjuures teda kasutati ka tõlgina ja mõningal määral sõjaväe-orkestri juhina. See viis küll mõneks ajaks loomingust eemale, siiski mitte täiesti — taevallik säde ei lakanud siingi hõõgumast — sest kodumaalt eemal olles, üksindasena lumehanges öisel vahipostil seistes tal tekkis uus, vallutatv idee — oratoorium „Süälpool Jordanit“. Sellega ta kavatses midagi suurt, midagi erakordset, seda enam, et see idee juba oma tekkimise asjaoludelt osutus temale kuidagi eriti lähedaseks, sest ka oma kodumaad ta luges enda suhtes asetsevaks „süälpool Jordanit“, s. o. „saavutamatuks kuldrannakeseks“.

Ent kahjuks asi kujunes teisiti, kui oli plaanitud. Nimelt 1916. a. nõrga tervise

tõttu sõjaväest vabanenud, R. Tobias asus uuesti oma endiste ülesannete täitmisele Berliini muusikakülikooli juure. Ühtlasi kiindus ta jälle oma loomingulistesse töödesse, pühendudes esmajoones uue oratooriumi ideede realiseerimisele. Sellest valmisidki mõned osad ning nende kõrval ka mõningaid teisi kompositsioone. Ent sõjaaegsed viletsad olud ja uued mured ei lubanud kuigi rahulikku töötamist. Seda iseloomustab parimalt üks 1918. a. sügisel L. Neumannile Tartusse saadetud kiri, mille lõpposa tundub üsnagi pahaendelisena:

„Kuni kõrvuni olen „Jordanisse“ sukeldunud; kuna siin on lähemal ajal üks ansambli proov, tahaksin kõike vältida, mis mind sellest võiks eemale viia, sest suvevaheaeg on varsti möödunud ja siis Adieu partie! Tahaksin ka kõigi varemate helinditega täieliku lõpparve teha. Aga et neid üles otsida ja valmis teha — ennem kirjutatan midagi uut. Nagu näete, on mu närvid täiesti otsas. Mul oleks veel mõndagi südamedelt veeretada, siiski satis est. Tervitage kodumaa poegi, ka tütreid, kasvagu, õitsku meie isamaa — kui ka ainult helled.“

See jäigi R. Tobiasel viimseks tervitavaks hüüdeks kodumaa aadressil.

Sõjaaegsed puudulikud elamistingimused ja ka perekondlikud mured ning raskused murdsid vintsutusist kurnatud helilooja, kes pääleegi oli pidanud ebasoodsa suve mööda saatma puhkusetult linnamüüride vahel. Ühel saatuslikul sügisepäeval pidi ta heitma haigeveodi, küll mitte pikaks ajaks, kuid seda dramaatilisemaks. Tabatuna kopsupõletikust, ta eluraskusist ja hiiglapingutusist nõrgestatud organism ei olnud suuteline haigusele vastu panema. Mõni päev meeletult heitlust ja R. Tobiasele saabus igavene rahu. See oli aga meile, eriti meie noorele, alles esimesi punge ajavale muusikakultuurile suurimaks kaotuseks, seda enam, et R. Tobias, kelle hing oli täis pakitsevaid, aiva arenemise kulminatsiooni poole rühkivaid helilisi mõtteid, pidi lahkuma kõige küpemas meheas ja soodsamas loomisperioodis — alles 45-aastasena.

Et R. Tobiase isikust pisutki etteku-
jutust saada, selleks tutvume temaga hääs
sõprusvahekorras olnud kadunud dr. Juhan
Luiga tabava karakteristikaga, mis kõlab
järgnevalt:

„Tema näoilme peajooned: alati kuulav,
erkvil helile, helide dissonansile lahendusi
otsiv. Silmad poolkinni, lahutades hinge
välisusest, et enam anduda sisemisele hää-
lele, nägemusele. Huuled voltides, suu
maitsmisele avatud. Näos palju naiselik-
kust, noormehelist ja tujukust. Ta näojoon-
tes liigub see disakord, milles ta hingeline
peakõla: kogu Tobiase muusika näib akor-
di otsimisena selle loomu ebakõlale, dis-
harmooniale, mis alati ta hinge pingutas. Ta
sisemus on ikka sellepärast helisemas, nagu
pinguli traadid külma tuule käes. Ta hinga-
line hellus tekitab temas suure, tihtigi liial-
datud enesetunde. Ta jutt, enamasti pinevil
sisemistest tõusengutest, kaldus tihti afek-
tidele. Siin pisarsilmil liigutatud, murtud
häälega kõneldes mõnest heast teost või
ilusast nähtest, sealsamas vihale üleskeev,
hoolimatult, tihtigi ülekohtuselt arvustav.
Ta võis väikese haavumise pärast kannata-
tada ja käratseda, et haigeks jäi, võis aga
ka kõrgilt arvustajast mööda minna. Elu-
mured ta ümber olid kui sääsed suvel: pa-
nid ta vehklema ja väsitama ennast ja
teisi.“

*

Peatudes hetkeks R. Tobiase loomingu
juures, näeme, et see tuleb jagada kolme
perioodi: 1. Peterburi-, 2. Tartu- ja 3. vä-
lismaa-ajastu.

Esimese perioodi lähtekohaks on klas-
sikud, eesotsas Bachi ja Händeliga, aga ka
Beethoveni, Schuberti ja Schumanniga.

Teisel perioodil ta jääb püsima eesni-
metatud alusele, saavutab aga isikupärase-
ma ilme ja avardub väljenduse sügavuse
ning jõulisuse suunas.

Kolmandal perioodil, s. o. seoses välis-
maaga, ta looming, jäädes kindlaks võetud
põhimõttele, rikastub impressionistlike
nüansside poolest, võttes samal ajal aga ka
veenvuselt.

Pole keegi osanud R. Tobiase muusika-

list füsiognoomiat paremini iseloomustada
kui helilooja Mart Saar, kes seda teeb
järgnevalt:

„Tobias on tugev talent neo-klassika
suunaga. Temal ei ole midagi spetsiifilis-
modernistlikku. Tema mõjub rohkem oma
ande jõuga ja karakterlikkusega kui ori-
ginaalsusega. Mis Tobiase teostest välja
paistab — on erk, julge, ärgas ja elujaatav
meeleolu ning tung võimsate, tugevate, jõu-
rikaste ja grandioossete kontseptsioonide
järele. Muusika kõnevormid sarnlevad tem-
mal kivisse raiutud bareljeefidele. Temal
on palju tugevat, karmi, teravat, titaanlik-
ku, vaimukat. Vali, karm, peaaegu kolo-
riidita — niisugune on Tobias. Tema temp-
lid ehitatakse ühest ja samast tugevast,
kõvast graniidist, värvitust hallist mater-
jalist. Tema on graafik, aga mitte kolorist.

Mõnedes Tobiase viimaseis katseis on
märgata nagu kalduvust impressionismi
poole, kuid see aga pole kaugeltki veel
sõna täies mõttes impressionism. Õigem
on ütelda: neis katsetes on Tobias leidnud
sünthese klassitsismi ja impressionismi va-
hel. Impressionistlikule haprusele ja nõtku-
sele on tema tihedust ja tüsedust lisanud,
kohati isegi polüfooniaga tervendanud, tei-
nud seega teosed mitmekandilisemaks, pal-
juõitellisemaks ning ühendanud teritatud
uemat puäntistlikku harmooniat ja eksoo-
tikat jõuga ja monumentaalsusega.

Süvenenud Tobiase loomingusse, võiks
konstateerida, et Tobias kõige oma kompo-
sitsiooni tehnika valdamise juures ei ole
teinud ühtki loomingu elementi, olgu see
harmoonia, kontrapunkt või teose viimist-
luse probleem, enesele sihiks. Temas on
alatasi helisenud kunsti töö sisemine või-
mas hää, millele on allunud kõik üksikud
loomingu elemendid, ja ta on tarvitanud
neid kui vahendeid vankumata sihi saavu-
tuseks.“

*

Rudolf Tobiasega varises maamulda
meie suureandelisemaid, selgeitmelisemaid,
jõulisemaid ja ühtlasi ka avarapilgulise-
maid heliloojaid ning muusikuid, kelle tun-
gid juba algusest päälle suurima järjekind-

lusega olid sihitud aiva täiuslikuma sisulise ja vormilise küpsuse suunas. Seda ta saavutas orgaaniliselt kasvava töusuga, olgugi et ta teosed juba õpiajast pääle ilmutavad tähelepanuväärseid võimeid.

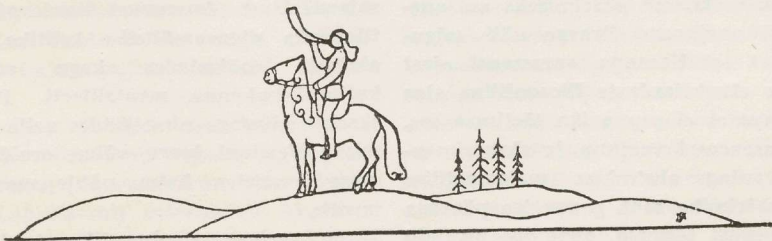
Peame nentima, et eriti ta loomingu viimases perioodis, kuhu kuuluvad ka katkendid ta lõpetamata jäänud oratooriumist „Säälpool Jordanit“, avaldub juba tugeva individualiteediga, väljakujunenud võimetega, omapärase väljenduslaadiga ja tundesügav suurmeister, kelle koht kuulub kahtlemata rahvusvahelisse kvaliteeti. Et konkreetsem olla, siis mainigem siin kasvõi ainult ta „Vetelaulu“ oratooriumist „Säälpool Jordanit“, mis oma haruldase ilu, originaalsuse, suurepärase polüfoonilise voolavuse ja sisulise ning vormilise küpsusega

sellelaadses maailmaliteratuuris kuulub tingimata paremiku hulka.

Võib kaunis kindlasti oletada, et just see oratoorium, mida R. Tobias isegi pidas oma senise loomingu parimaks tooteks, oleks toonud temale ka väliselt senisest suurema edu.

Ent saatus tahtis teisiti, — katkestas karmil käel lootusrikka tuleviku poole nii sirgjooneliselt ja kindlasammuliselt rükkiva elu, jättes sügavasse leina mitte ainult lohutamatu perekonna, vaid kogu meie rahva selle osa, kes meie kultuurilisile saavutusile mitte ükskõikselt ei suhtu.

Mälestagem vaikes leinas ja sügavas lugupidamises seda meie kodumaa paremat poega, kelle põrm siiski veel võõras maamullas peab puhkama.

Eksaktteaduste kriisist

Meie ajajärgu vaimset elu iseloomustab uute alusjoonte otsimine peagu kõikjal. Autoriteetsete traditsiooniliste vaadetega soomustatud arvamuste ja eelarvamuste kõigutamise püüded ei piirdu üksnes sotsiaalsete ja poliitiliste doktriinide valdkonnaga, vaid on, nagu üldiselt teada, tunginud sügavale ka kunsti, kirjanduse ja muu tundeelu väljenduste problemaatikasse; ainult kitsamad asjaosaliste ringkonnad on aga teadlikud sellest, et ka puhtintellektualistliku joonega eksaktteadused juba aastakümneid põevad kriisi seniste alusmüüride kõikumise tõttu. Kui sotsiaalsetel ja poliitilistel aladel praegu on esile kerkinud kõigutamispüüete vastu sihitud tugeva alalhoidliku tendentsiga reaktsioon, siis eksaktteaduste vallas olukord on teisugune: avastatud uute tõsiasjade halastamatul survele toimub siin sunniviisiline põhivaadete murdmine, ning paistab, et kõik katsed „vana korra“ päästmiseks on nurjunud või nurjumas. Praegu näib selgunud olevat, et Euroopa renessansi ajast pärit olev eksaktteaduste filosoofiline alus olulistest osades ei pea paika tõelisuse ees. Edukalt arenenud vaatluse ja eksperimenteerimise ning abstraktse matemaatilise mõtlemise tehnika toob peagu iga päevaga nähtavale uusi tõsiasju, sundides uurijaid uskumatu kiirusega kohandumisele, taganemisele äsja ülesseatud teooriatest ja

kõikide seisukohtade põhjalikule revideerimisele. Kuigi teadus praegusel hetkel on kaugel kaht eelmist sajandit iseloomustavast olukorrast, kus looduse sündmustiku harmooniline korrapärasus oli intellektuaalsetlikult orienteeritud haritlaste „selge“, võib seniste kogemuste najal küll juba väita, et käesolevast kriisist väljaarenev uus maailmakujutelm on hoopis sügavam, tähendab ka ilusam kui too, praegu juba naiivsena tunduv maailmakujutelm, millega uhkustasid ja rahuldusid eelkäivad põlvkonnad. Terava kriitika positiivne vilj peitub järkjärgulises lähenemises tõelisusele. Primitiivselt häälestatud hingele tõelisus tundub sageli küll proosaliselt ebameeldivana, kuid tõe otsija teab kogemusest, et just reaalses tõelisuses peitub kõrgeim ilu, mille ees kahvatuvad kõik kunstlikud konstruktsioonid, olgu nad kuitahes „estetiilised“.

Eksaktteaduste filosoofilised alused omasid kindla kuju Newtoni päevil XVIII sajandi lõpul. Immanuel Kant rajas neile filosoofia sügavamõttelise kriitika, sellega oluliselt mõjustades kogu edaspidist kultuurinimkonna mentaliteeti. Piirdudes eksaktteadustega ning jäädes neile lähemal seisva Newtoni juure, võime eraldada viimase vaadetes kolm põhjapanevat elementi:

- 1) Looduse sündmustiku teaduslikuks tunnetamiseks ja mõistmiseks lokaliseerime seda sündmustikku ruu-

mis, ruumi omadusi käsitleb inimaju täiuslikem loomingu — geomeetria — sel kujul, nagu seda arendati antiikses Kreekas ja süstematiseeriti Eukleidese poolt ajal 300 aastat e. Kr.

- 2) Sündmustiku teiseks ruumist oluliselt erinevaks komponendiks on aeg; aeg voolab sõltumatult vaatlajast, absoluutselt ja ühtlaselt igavikust igavikuni.
- 3) Sündmustiku korrapärasust tagavad vankumatud loodusseadused; tundes loodusseadusi, inimene on suuteline loogiliste järelduste najal ennustama tulevaid sündmusi, lähitundes olevikus valitseva olukorra tundmisest.

Newtoni seisukoha järgi on maailma tulevik oleviku kaudu determineeritud. Tõsi küll, uduseks jääb selle kontseptsiooni puhul tahte osa, eriti inimese tahe; teadlased ajasid selles küsimuses kurikuulsat jaanalinnu poliitikat või deklareerisid avameelselt, et asi ei kuulu nende valdkonda, jättes metafüüsikute hooleks pida tulemusteta vaidlusi vaba tahte probleemi üle. Olgu kohe mainitud, et just viimastel aastatel avastatud loodusnähtused (eriti elektronparvede interferentsi fenomen) on üsna ootamatult ette veeretanud radikaalselt deterministlikule maailmamõistmisele peagu ületamatuid raskusi. See on üllatavaim tõsiasi, mida reaalsele alusele jääda sooviv uurija praegu on paratamatult sunnitud arvestama. Pisut üksikasjalisemalt peatume selle juures lõpu-
poole.

Esialgul juhime tähelepanu kolmiku „ruum-aeg-loodusseadus“ kahele esimesele elemendile: neid ei saa enam säilitada Newtoni kujutelmadele vastaval algelisel kujul.

Ajalooliselt arvustus algas ruumi mõistest. Juba möödunud sajandi algul jõudsid mitmed matemaatikud (J. Bólyai, Gauss, Lobatševski) sõltumatult üksteisest arusaamisele, et apriorse tunnetusvormina võetud ruumi puhul jääb osalt lahtiseks küsimus, missugused geomeetrilised seadu-

sed säärases ruumis õigupoolest valitsevad. Geomeetrilisi teoreeme tuletatakse ju teatavate aksioomide najal, kusjuures viimased omakorda on rajatud elementaarsetele empiirilistele kogemustele. Need kogemused olude sunnil piirduvad aga võrdlemisi väikeste ruumi osadega. Piiratud kogemuste üldistamine kogu universumile sisaldab hüpoteesi, mis silmaringi laienemisel võib osutada lausa valeks. Seda väidet aitab selgitada järgmine näide:

Kogemused näitavad, et maapinna siledal kohal maapinda mööda pingutatud nõõridega moodustatud kolmnurgas nurkade summa mõõtmisel näitab üsna täpselt 180 kraadi, olenemata tekkinud kolmnurga individuaalsest kujust. Katse tegelikuks teostamiseks kasutatavad nõõrid on seejuures muidugi võrdlemisi piiratud pikkusega. Kui, toetudes neile piiratud ulatusega esemete abil toimuvatele katsetele, tahaksime püstitada aksioomi, mille järgi igas maapinda mööda pingutatud nõõride abil moodustatud kolmnurgas nurkade summa peab moodustama 180 kraadi, siis satume vastuollu tõelisusega: pidades pikemat aega kurssi pingutatud nõõri suunas siledal ookeani pinnal, saame moodustada kolmnurki, kus nurkade summa vägagi tunduvalt ületab 180 kraadi. Põhimõtteliselt samalaadiline olukord on mõeldav, kui üle minna kahedimensioonilisest maapinnast kolmemõõtmelisse ruumi ning seal opereerida pingutatud nõõri kujutelmaga, mis ju otseselt viib teatava abstraktsiooni kaudu sirge joone mõiste juure. Pole küllalt põhjust väiteks, et suuritel kolmnurkadel on täpselt samad omadused nagu neil väikestelgi, milledega puutume kokku igapäevases elus. See probleem on tihedas loogilises seoses küsimusega, mida tuleb õigupoolest mõista paralleelsete sirgete all. Paralleelsuse üheks tunnuseks on lõikekoha puudumine; kogemused oma piiratud ulatusega jäätavad aga alati lahtiseks, kas see küsitav lõikekoht ei esine kusagil kaugemal, ja igatahes ei saa selgitada, kuidas paralleelseteks tunnistatud sirged jooned käituvad suuritel kaugustel. Võib ja tulebki opereerida vaid postulaatidega, — kuid

postulaat tähendab siis *eo ipso* hüpoteesi. Üksikasjaline matemaatiline analüüs on praegusel hetkel veenvalt selgitanud, et Eukleidese poolt postuleeritud hüpotees pole mitte ainuvõimalik, sest ka teised hüpoteesid ei ole vastuolulised, kuigi nad viivad geometriliste teoreemideni, mis sisuliselt erinevad Eukleidese teoreemidest; vasturääkimine Eukleidesele on loogiliselt arusaadav, sest lähtehüpoteesid omavahel ei sobi. Juba möödunud sajandi keskpaiku olid loodud mitmesugused omavahel erinevad „mitte-eukleidilised geometriad“, millised oma seesmise loogilise täiuslikkuse poolest ei ole millegi poolest halvemad klassikalisest Eukleidese omast.

Algul vaadati mitte-eukleidilistele geometriatele üleolevalt, suhtudes neile kui matemaatikute poolt väljamõeldud mängudele. Püüdis dogma, et „tõelisi“ ruumi omadusi kirjeldab ikkagi Eukleidese süsteem. Kuid sajandi lõpul H. Poincaré asus juba pragmatistlikule seisukohale, deklareerides otseselt, et tegemist on vaid mugavuse küsimusega: Eukleidese geometria on lihtsem ja seepärast ruumi kirjeldamiseks teistest mugavam. XX sajand tõi sama Poincaré tõhusal kaasabil asjale uue pöörde, selgitades, et makrokosmoses üliolulisat osa mängiva gravitatsiooni nähtuse mõistmiseks on „mugavam“ kasutada mitte-eukleidilist geometriat.

Seega on aga Newtoni ja Kanti kujutelm aprioorsete omadustega ruumist osutunud fantoomiks. Ebamäärast ruumi tuleb eksaktsel mõtlemisel asendada mõnesuguse geometriaks nimetatud formaal-loogilise sõrestikuga, mis oleks kohandatud just käsitletava probleemi iseloomuga. Kujutelm ruumist on loogiliselt sisuvaene; geometria ei kirjelda sugugi mitte säärase ruumi immanentseid omadusi, vaid just ümberpöörduvalt osutub primaarseks: alles pärast seda, kui oleme võrdlemisi meelevaldselt valinud mõne geometrilise süsteemi, saame õiguse kõne hõlbustamiseks tarvitada sõna „ruum“, — muidu ähvardab skolastilise maiguga mõttelageda sõna kasutamine ainult udustada ja takistada mõttekäike.

Einsteini kontseptsioonide kohaselt sündmustiku mõistlikuks kirjeldamiseks kohandatud geometria sõltub masside relativsest asendist; masside jaotuse muutmise puhul muutub vastav geometria. Õpetlased väljendavad seda mõtet, üteldes, et ruumi „kõverus“ sõltub masside jaotusest. Seejuures jääb geometria valikus ikkagi veel teatav vabadus, mille kitsendamiseks võib üles seada lisahüpoteese. Matemaatiliselt väga lihtseks lisahüpoteesiks on säärane, mis võimaldab kõrvaldada kujutelmata lõpmata suurtest kaugustest, — selles peitubki ruumi lõplikkuse kõmu tekitanud väite loogiline tuum. Väärmõistmise vältimiseks tuleb silmas pidada, et jutt on siin vaid sobivast geometriast, mitte aga mingisugusest skolastiliselt udu-est immanentsest ruumist. *Quasi*-filosofilised vaidlused ruumi kui niisuguse lõplikkuse *pro* ja *contra* jooksevad paratamatult tühja, sest neil puudub loogiliselt määrateldud objekt.

Ebaõige oleks väita, et õpetlased tunnevad end praegu uues ruumi kontseptsioonis juba täiel määral koduselt, — vastuoksa, esialgne ebamugavuse tunne on üsna suur. Põhivaate murrangust tingitud kriis pole kaugelki veel lõplikult ületatud ja võtab aega, enne kui jalgealune selles osas tundub jälle kindlana.

Ruumi kujutelmata sügavale tungiv arvustus andis XX sajandi lävel hoogu traditsioonilise ajamõiste vastu sihitud kriitikale. Konkreetse tõuke andsid ka siin katsetulemused. Eelmisel sajandil uurijad olid hakanud mateeriat vaba (s. o. tühja) ruumi nimetama eetriks ning järjest enam tähelepanu pühendama just selle tühja ruumi — eetri — füüsikalistele omadustele. Neist torkab silma juba pealiskaudsel vaatlemisel terve rida: tühi ruum kannab edasi valgust, elektrilisi ja magnetilisi mõjusid, gravitatsiooni ja muud. Tekkis põhjendatult arusaamine, et pearõhk looduse sündmustikus langeb just sellele eetrile; mateeriaga täidetud kohad tunduvad vaid nagu riketena eetris. Newtoni kujutelmade mõjul hakati kohe püüdma eetri „materialiseerimise“ poole, varustades teda mõttes

mitmesuguste materia omadustega. Kuid viimane tendents viis tolleaegse eetri-füüsika karile: järjekindlatest katsetest selgus, et looduse tõelisus ei taha säärast materialiseeritud eetrit sugugi tunnustada; ilmnedid teravad vastuolud materialistliku vaate najal ennustatud efektide ja tege-likkude eksperimentide tulemuste vahel. Selle tagajärjel XIX sajandi lõppaastail eetri-füüsika oli sattunud ummikusse. Väljapääs leiti ajamõiste põhjaliku analüüsi-mise ja revideerimise teel. Juhtiv osa ma-hakiskuvast, aga ka üleschitavast töös lan-ges seejuures Einsteinile. Newtoni süsteemi põhjalik uurimine uue faktilise mater-jali valgustuses näitas halastamatult loo-bumise vajadust senisest absoluutsest aja-kujutelmast. Aeg relativiseeriti, s. t. aeg seoti ajamõõtja olukorraga, arvestades võimalust, et erinevatel vaatlejatel ajava-hemikud võivad tunduda erinevatena, moo-nutudes umbes samal viisil, nagu ruumi-pilt moonutub erineva perspektiivi pu-hul. Selgus, et vastuolud teooria ja kat-setulemuste vahel tõepoolest kaovad, kui teooriaid ümber korraldada, viies nad re-lativiseeritud ajamõiste alusele. Kordus endine lugu: jõuti äratundmisele, et kju-telm absoluutselt voolavast ajast oli tingi-tud mitteüllaldaste kogemuste lubamatu üldistamise püüetest.

Relativiseeritud ajamõiste ei käsitle mingisugust ebamääraat metafüüsilit sub-straati, vaid kõneleb ajamõõtmise reaals-etest tulemustest, s. t. konkreetselt haara-tavatest ajakvantumistest, mis määravad vaadeldavate füüsikaliste, keemiliste, bio-loogiliste protsesside käiku. Sel puhul läh-em matemaatiline analüüs näitab, et on mõeldavad olukorrad, kus isegi mõisted „varem“ ja „hiljem“ ei püsi vaatlejate va-hetusel. Otsuse langetamine selle kohta, millise vaatleja hinnang osutub „õigeaks“, oleks võimalik ainult siis, kui saaks selgi-tada, milline vaatleja „püsib paigal“; kuid juba puht-filosoofilised kaalutlused pane-vad kahtlema, kas säärase absoluutse pai-galseisu defineerimine on üldse loogiliselt võimalik ja suurel arvil sinnapoole suu-natud salakavalad füüsikalised katsed on

oma alati negatiivse tulemusega kinnita-nud veendumust, et looduse tõelisus ei lase endalt välja peita absoluutse paigalseisu definitsiooni. Liikumise vastuseadmisel pai-galseisule on reaalses maailmas, samuti nagu abstraktses loogikas, ikka vaid rela-tiivne tähendus. Olgu aga möödamines tähendatud, et kõrvalseisjad sageli kaldu-vad iseloomustama relatiivsuseteeooriat löök-lausega „kõik on relatiivne“ — see on mõtte-liselt sisuvaene ja isegi vildak. Relativist-liku mehaanika kui matemaatilise distsi-pliini püüe on väga konkretne ja positiiv-ne: otsitakse sääraseid seaduste formulat-sioone, mis püsivad vaatlejate erinevast relatiivsest olukorrast sõltumatult. Isegi karmil moraali-filosoofil pole seega põhjust karta, et eksaktteaduslik relatiivsuseteeo-ria kavatsseb hävitada ühiskondliku kõlb-luse aluseid.

Mõned puht-filosoofilise teadmiste-va-raga arvustajad avaldavad praegugi veel ägedat vastuseisu eksaktteadlaste rõhuva enamiku poolt omaksvõetud relativistlikule kontseptsioonile. Kahjuks näib ka siin, nagu sageli mujal analoogilistel juhtudel, vaidleja ägedus olevat proportsionaalne asja sisu mittetundmisega. Loobumine Newtoni absoluutsest ajakujutelmast ek-saktteadustes on toimunud väga reaalseste tõsiasi-jade surveel. On üsna arusaadav, et klassikalise filosoofia vaimus kasvatatud haritlasele on raske üleöö ümber korraldada oma senise mõtlemise ja kujutlemise alu-seid; eriti raske on, matemaatilisi relvi mitte kasutades, jõuda arusaamisele, kui-das on võimalik sündmuse ruumilisi koor-dinaate ja sündmuse aega ühte sulatada sääraseks tervikuks, kus vaatlejate vahe-tusel ruumilised komponendid mõjustavad ajalist, ja ümberpöördukt. Ometi on aga viimasel asjaolul üsna reaalne mõtteline sisu, mille aimamist ehk kergendab kolme-mõõtmelisest ruumist laenatud analoogia: eseme tegelik kju ja suurus ei muutu vaatleja vahetusel või — mis sisuliselt sama — eseme asendi muutumisel, siiski muutub eseme näiline kju ja näilised dimensioonid uue perspektiivi tõttu, ning see, mis algul tundus eseme kõrgusena,

võib teises asendis tõlgitsemist leida laiuse-
 sena või pikkusena. Umbes samalaadiline
 on olukord, kui eset asendab koha ja aja-
 ga, s. o. nelja koordinaadiga määratud
 sündmus. Sündmus säärastena püsib, kuid
 tema lokaliseerimine ruumis ja ajas võib
 muutuda; eesõigustatud vaatlejat, kelle ot-
 sust tuleks lugeda ainuõigeks, looduse tõe-
 lisuus seejuures ei tunne. Newtoni vaadete
 kohaselt võis muutuda ainult koha hin-
 nang, kuna aeg pidi vankumatult püsima
 vaatlejast sõltumatult; selles seisnebki olu-
 lise erinevus Newtoni ja Einsteini vahel.

Ülalkirjeldatud mõttes „relativistlik“
 maailma sündmustiku aspekt kujunes
 jooksva sajandi kahel esimesel aastaküm-
 nel; sellele on rajatud kaalukam osa järg-
 nevast produktiivsest uurimistööst. Kõmu
 Einsteini doktriini ümber on valbunud
 peamiselt selletõttu, et olulisemates põhi-
 joontes relativistlik seisukoht on muutu-
 nud nagu endastmõistetavaks, just samuti,
 nagu see sündis omal ajal Kopernikuse
 õpetusega. Üksikud isoleeritud piüüded
 kaaluva nimega õpetlaste poolt Newtoni
 kontseptsioonide pääistmiseks esinevad jär-
 jest harvemini; sageli on need piüüded
 mõjustatud rahvuslikest motiividest, na-
 gu seda näiteks võib selgesti näha vana
 veteraani Lenard'i sulest hiljuti ilmunud
 „Saksa füüsika“ puhul. Kuigi seega jääb
 mulje, et õhkkond on selgumas ja relati-
 vistlik vaade võidujärjel, ei saa ometi veel
 rääkida kriisi möödumisest, — vastuksa,
 suured mõttelised raskused ilmuvad alles
 silmapiirile: järjekindel relativistliku me-
 haanika areng hakkab tungivalt nõudma
 looduseaduse mõiste revideerimist üldse.

Moodsest füüsikast jookseb läbi punase
 niidina atomiseerimise tendents. Klassika-
 lisele vanale mateeria aatomi kujutelmale
 on lisandunud primaarsema iseloomuga
 kujutelm elektronist, nii ütelda elektri
 aatomist; elektron on mõeldud minimaal-
 se negatiivse elektrihulga kandjana, —
 mõned aastad tagasi avastati aga ka posi-
 tiivse elektril elemendtaarkandja jälgi üles-
 võtetel (nn. positrone). Ka abstraktsema
 loomusega energia näitab atomistlikku
 struktuuri, nii imelik kui see ei paista ole-

vat esimesel pilgul. Katsed kinnitavad üks-
 meelselt, et vähemalt kiirgamise protsessi-
 del energia väljumine toimub hüppeliselt,
 energia-„kvantides“, nagu õpetlased ütlevad.
 Pole võimatu, et isegi aja voolu tu-
 leb atomiseerida.

Planck'i poolt sajandi algul rajatud
 energia kvantide teooria on relativistliku
 mehaanika võimsal toetusel hoogsalt are-
 nemas domineerivaks distsipliiniks, endise
 eetri-füüsika järeltulijaks. Kvantide-teo-
 ria tulemuste najal on osutunud võimaliku-
 kuks viimase paarikümne aastaga õige sü-
 gavale tungida eriti mikrokosmose sala-
 dustesse. Praegune aatomi-füüsika on uute
 matemaatiliste relvadega varustatud kvan-
 tite mehaanika rakendamine konkreetse-
 tele aineehituse probleemidele. Seejuures
 tulidki ilmsiks uued üllatavad tõsiasjad,
 mis ähvardavad ümber tõugata senist loo-
 dusseaduse mõistet kui niisugust.

Kõigepealt selgus, et materiaalse kor-
 puskli käitumise kirjeldamisel ei saa piir-
 duda mehaanika seadustega senisel kujul,
 kus säärase kübeme teekonda loeti predes-
 tineerituks nende tingimuste poolt, mis
 valitsevad tema liikumist. Katsed tõid
 nähtavale olukordi, kus korpuskliil näib
 nagu olevat teatav valikuvabadus oma
 edaspidise teekonna suhtes. Tõsi küll, ka
 siin valitseb seaduspärasus, kuid teissugu-
 ne kui seda arvas klassikaline mehaanika:
 lähtuda tuleb lainete levimise põhimõt-
 test, mille puhul nõuab arvestamist laine
 intensiivsuse kõikumine üksikutes tema le-
 vimispiirkonna kohtades, mis on tingitud
 üksikvõngete koosmõjust. Füüsikud nime-
 tavad seda intensiivsuse kõikumist lainete
 interferentsiks. Teadmine, et mateeria
 käitumise tõetruuks kirjeldamiseks osutub
 paratamatult vajalikuks kaasa tõmmata
 lainete interferentsi kujutelm, annab
 pöördelise tähendusega tulemuste kahe vii-
 mase aastakümne uurimistöös. Mateeria-
 lained — nii hakati neid nimetama —
 kujutavad võib-olla vaid puht-abstraktse
 iseloomuga matemaatilist fiktsiooni, kuid
 see fiktsioon on eksaktsel mõtlemisel nä-
 tavasti niisama paratamatu nagu fiktsioon
 ruumist ja ajast. Looduses näib valitsevat

omapärane, varem mitte tähele pandud dualism ses mõttes, et materia ja laine alati esinevad lahutamatuks koos, moodustades kaks külge ühest ja samast saladuslikust põhifenomenist. Üht ja sama asja nimetame kord materiaalseks korpuskliks, kord jälle laineks, olenevalt sellest, misugust külge soovime rõhutada. Vana vaidlus Newtoni ja Huygensi vahel, kas valgus tähendab korpusklite voolu või aga laine levimist, otsustati omal ajal Huygensi kasuks, esijoones seepärast, et ainult lainet peeti võimaliseks tekitama interferentsi; praegu võib igas uuemas füüsika õpperaamatus näha ilusaid ülesvõtteid korpusklite voolu puhul saadud interferentsjoontest. Tundub seega, et vaidlus oli sisutu, sest et mõlemad seisukohad on osutunud samaväärseks.

Täiesti teadmata on praegusel hetkel, kuidas tajuda või kujukalt tõlgitseda ülalmainitud dualismi. On isegi väga võimalik, et ilidse pole lootust kunagi tungida sellesse saladusse, ning seda tuleks võtta lihtselt looduse tõelisuse poolt antud reaalsusena, mis on väljaspool arvustust. Laine koos materialega on lihtselt olemas, nagu on näiteks elu või kogu universum. Igatahes seisame siin praegu sügava mõistatuse ees.

Ühenduses äsja avastatud dualismiga kerkis päevakorrade teine radikaalse tähtsusega asjaolu, nimelt põhimõtteline ebamäärasus neis kvantiteetides, milledega klassikaline mehaanika pidas võimalikuks kirjeldada materiaalse korpuskli olukorda. Süvenemine aatomite maailma näitas õige kategooriilisel kujul, et mehaanika endiste meetodite ülekandmine mikrokosmose alla pörkab kokku oluliste raskustega. Õigete tulemuste saavutamiseks tuli luua uus matemaatiline relv, mis on kohandatud eriti atomismi probleemidega. Nõndanimeatunud „uue“ kvantide-mehaanika matemaatiliseks iseäralduseks on kvantiteetide haaramine mitte enam algelise arvu mõiste, vaid erikujuliste konglomeraatide, „maatriksite“ abil. Selle komplikatsiooni sügavam põhjus näib peituvat asjaolus, et vaatlusele esijoones alluv aatomi omadus

on temast väljuvate kiirte spektrum, mis koosneb suurest hulgast üksikvärvidest erineva lainepikkusega ja intensiivsusega. Soovides aatomis valitsevat olukorda täiuslikult kirjeldada, oleme sunnitud opereerima kompleksiga, mis koosneb kõigest sellele aatomile omastest lainepikkustest ja intensiivsustest, — see kompleks ongi ülalmainitud maatriks. Maatriksi saab käsitleda kõrgemat liiki arvuna; temaga saab muuseas toimetada aritmeetilisi tehteid, kuid mõningates osades tekitavad seejuures erinevused, võrreldes tavalise aritmeetikaga. Need erinevused peegelduvadki aatomite sääraustes omadustes, mis ei tahtnud kuidagi sobida klassikalise mehaanika kujutelmadega. Eriti selgub lähemal analüüsimisel, et kvantide-mehaanika raamides ei saa enam juttu olla samaaegselt eksaktselt koha ja kiiruse määramisest: täpsus koha määramises kutsub põhimõtteliselt esile ebatäpsuse kiiruse suurus, ja ümberpöörduvalt. See paradoksaalne ilmega tulemus kannab Heisenbergi „ebatäpsuse printsiibi“ nimetust. Heisenbergi ebatäpsuse printsiipi ei saa kuidagi enam olematuks teha, kinnitab tagasihoidlikult Planck mõne aja eest Tallinnas viibides. Ebatäpsuse printsiibi tunnustamine tõsiasjana annab aga surmahoobi naiivsele determinismile, sest ei saa ju rääkida tulevaste olukordade täpsest ennustamisest, kui algolukorrad olevikus on põhimõtteliselt kvantitatiivselt ebamäärased, kuigi väga väikesel määral. Paistab, et eksaktteadused on jõudnud ajajärku, kus looduseadusi ei saa enam käsitleda maailma tulevikku predetermineeriva määrustikuna. See on vististi rängim löök, mis on tabanud teadust käesoleval sajandil. Asja ei muuda, et esialgu determinism on kõikuma löödud vaid mikrokosmose valdkonnas; pole kahtlust, et siis ka makrokosmoses determinism kategooriilisel kujul ei saa enam püsida.

Mis jääb aga sel korral üle kausaalsuse kujutelmast looduse sündmustikus? Pole ju hästi mõeldav eksaktne teadus, mis hõljub väljaspool kausaalsuse põhimõtet. Sellele küsimusele loodetakse tulevikus rahuldavat lahendust leida looduseaduste sta-

tistilise kontseptsiooni kaudu: peetakse võimalikuks seaduste säärast ümbersõnamist, kus nende eksaktne sisu haaraks sündmuste käigu matemaatilisi tõenäolisusi, mitte aga enam sündmusi endid, nagu seda loeti võimalikuks varem. Sellekohaselt tuleks edaspidi eksaktse looduseaduse all mõista eeskirja, mis lubaks matemaatilise täpsusega arutada võimalike eelseisvate sündmuste tõenäolisuste suurust, lähedes olevikus valitsevate olukordade tõenäolisuste jaotuse tundmisest. Seal, kus teatava sündmuse tõenäolisus on võrratult suurem teistest, võib lihtsustamise mõttes teatava õigusega väita, et just see sündmus peab aset leidma. Umbes niisama põhjendatult võib näiteks väita, et isik, kes järjekindlalt kaasa mängib kõikides loteriides, ei saa alati võita peavõitu. Korrektsem oleks muidugi ütelda: on peagu kindel, et isik ei võida alati peavõitu. Lisand „peagu kindel, et...“ näib korrektsuse mõttes tarvilik olevat ka seniste looduseaduste formulatsioonide puhul.

Kas looduseaduste statistiline kontseptsioon pääseb lõplikult võimule ning avab uurijatele avaramaid silmapiire, peab selguma, kui teadus on välja jõudnud praegusest käärimisest staadiumist. Tähelepandav on igatahes, et veel klassikalisel ajajärgul möödunud sajandi teisel poolel statistilist vaatekohta on kasutatud üksikute looduseaduslike distsipliinide rajamisel, näiteks termodünaamika puhul. Need statistilised meetodid jäid aga tol ajal isoleeritud saarekesteks „eksaktsete“ meetodite meres. Statistilises kontseptsioonis nähti hädaabinõu, mida tuli tarvitada „tõelise“ seaduspärasuse mitteküllaldase tundmise korral. Praegu näib tendents olevat vastassuunaline: seal, kus räägiti eksaktsest determinismist, peetakse seda tingitaks asja

sisu mitteküllaldasest tundmisest; ainsat reaalselt seaduspärasust arvatakse otsida võivat vaid matemaatiliste tõenäolisuste eksaktse kokkumängus. Millist pööret viimase seisukoha lõplik tunnustamine tooks inimese mõtteviisidesse, on ilmne; ükski ala, kus inimese mõte on rakendatud loovasse tööle, ei jääks sellest ümberhinnangust puutumatuks.

Pealiskaudsel suhtumisel võib jääda mulje, et eksaktteadustes praegu toimuv seesmise ümberkorraldamise protsess ei riiva laiemate kihtide elulisi huve ja omab seega üsna piiratud tähtsust. Kuid ajalugu on näidanud, et mõtlejate ajudes valminud uued pöördelised ideed pikapeale omapärasel viisil peegelduvad kaugel väljaspool ning lõpuks hakkavad mõjustama laia inimmassi mentaliteeti. Üheks teguriks on siin majanduslikud muudatused, mis on tingitud looduse paremast tundmaõppimisest ja sellest järgnevatest ümberkorraldustest tehniliste saavutuste aladel. Kuigi täna on veel vara kõnelda aatomi-füüsika mõjust tehnikale, võib säärane mõju ometi üsna ootamatult ilmuda nähtavale üleöö ja ühenduses sellega muuta kogu ühiskonna majanduslikku ja sotsiaalset struktuuri. Aga ka mitte otseses sõltuvuses tehnilistest uuendustest vajutavad uued ideed järkjärgult oma pitseri kujunevale vaimsele kultuurile. Protss, mis toimus ühe inimese ajus varakult, võib hiljem haarata laiemaid hulki, — on ju inimeste ajud teataval määral omavahel sarnased ja seetõttu võimalised töötama ühetaoliselt. Neil kaalutlustel on põhjust arvata, et praeguste poliitiliste tormide keerises vähe tähelepannud murrang eksaktteadustes vaikselt, kuid järjekindlalt tasandab teed ueele, ja, tahaksime loota, senisest paremale süvendatud kultuuri ajajärgule.

O. F. Moeller

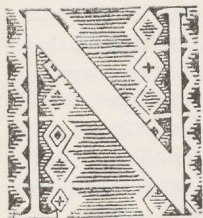
Kavandid kompositsioonile
„Johannes Patmosel“. Joonised

O. F. Moeller

Kavandid kompositsioonile
„Johannes Patmosel“. Joonised

Pearl S. Buck

Nobeli kirjanduslik auhind, järjekorras kolmekümne-kaheksas, määrati möödunud aastal Ameerika naiskirjanikule Pearl S. Buck'ile. Kui 1937. a. Nobeli ilukirjandusliku auhinna vääriliseks hinnati prantslane Roger Martin du Gard, siis tuli see üllatusena isegi hästi informeeritud kirjanduslikele ringidele, sest Roger Martin du Gard oli laiemale lugejaskonnale peagu täiesti tundmatu nimi.

Selles mõttes moodustab vastandi 1938. a. Nobeli auhinna laureaati, kelle nimekamad romaanid on nii Lääne-Euroopas kui ka Ameerikas olnud juba aastaid nõutavamaiks raamatuiks. Seda lugejaskonna tähelepanu väärivat huvi on veelgi suurendanud viimasel ajal toimuv võitlus Kaug-Idas — tegeleb ju Pearl S. Buck oma loomingus peamiselt hiina rahvaga — ning tema romaani-triloogiat „Õilis maa“, „Pojad“ ja „Jagatud maja“ võib nimetada hiina eeposeks.

Seega — kui 1938. a. Nobeli kirjanduslik auhind on vormiliselt läinud Ameerikasse, siis sisuliselt on selle kõrge auhinna saajaks osutunud hiina rahvas. See on kultuurmaailma moraalne toetus rahvale, kes antud hetkel on langenud jõu ning agressiooni ohvriks, kellele on kõige kriitilisemal hetkel juhitud laiade hulkade tähelepanu ja sümpaatiad.

Selles mõttes on see valik tabanud märki — aga see tekitab ka tahtmatult kahtlusi, kas selle auhindamisega pole mitte spekulleeritud enam kultuurmaailma südametunnistusele kui kirjandusliku loomingu kõrgele kvaliteedile. Ent juba esimese teose lugemine kõrvaldab need eksitavad kahtlustused ja lugeja ees avaneb uus miljöө täiesti senitundmatu ning uudse mõtte-, tunde- ja vaimumaailmaga. See on seda hõmmastavam, et kõige selle edasiandjaks on teise rassi kuuluv kirjanik, kelle võime, elada sisse teise rassi hinge, mõtestada lahti selle tunde- ja mõttemaailma, on erakordne.

Pearl S. Buck debüteeris kirjanduses 1923. aastal — nii on tema tõus maailmakirjanduse paremiku hulka olnud kiire ja tulemusrikas. Pearl S. Buck on protestantliku misjonäri tütar, emaga siirdus ta Hiinasse, olles alles kolm kuud vana. Sinna jäi ta kuuni oma 17. eluaastani, viibis siis lühikest aega Ameerikas ning pöördus selle järel uuesti Hiinasse tagasi. Kõik oma õpingud sooritas Pearl S. Buck Šanghais. Rääkima ja lugema õppis Pearl S. Buck kõigepealt hiina keeles — mis aitab osaliselt seletada tema suurt võimeid hiina rahva elu kirjeldamisel ja selle sisemaailma tunnetamisel. Keegi ei ole paremini suutnud mõista ega arusaadavamalt lahti mõtestada hiina rahva hinge, kui seda on teinud Pearl S. Buck. Need veendumused ei sisendu tema teoseid lugedes mitte ükski eurooplasele, vaid ka hiinlasele enesele,

kes on punastumiseni üllatatud oma hinge, oma tugevuste ja nõrkuste, oma vooruste ja pahede otsekohesest paljastamisest.

Pearl S. Bucki ilukirjanduslikus loomingus väärib erilist märkimist tema romaani-triloogia — „Õillis maa“, „Pojad“ ja „Jagatud maja“ — mis moodustab ühtlase terviku, kujutades peagu nelja, üksteisele järgneva generatsiooni elu. See on eepiline läbilõige sugupõlvade arengust, andes küllaltki tervikliku pildi kogu Hiina sotsiaalsest — nii maa kui ka linna — elukorraldusest: kommetest, harjumustest ja eetilistest ning moraalsest tõespidamisest.

Selles haaravas maalingus on välditud ekspressionistlikke võtteid ja see kindlustab meile tõetruu ning usutava pildi, kõites meid enam oma eepilise realismiga kui mingi otsitud pinevusega. Pearl S. Buck esitab sündmusi rahulikult, ruttamata, tema kirjeldamisviis on ühtlaselt voolav, ilma järskude hüpeteta. Tema jutustus on rahulik, ent kisub siiski kaasa ja üllatab. Ta juhib lugeja tundmatule maale, tutvustades teda kõitgega, mis on vajalik harmoonilise terviku saamiseks. Ta ei aseta meid järsku uude miljöösse, vaid laseb horisondil meie ees aeglaselt avarduda, et meil oleks piisavalt aega kõike vaadelda, kõike põhjalikult tundma õppida, kõige üle uudishimutseda. Ta sündmuste esitamiseviis — see on nagu päike, mis esialgu kumab, siis hakkab häbeliku punaga kuldama pilvi, siis heidab esimesi kiiri kõrgematele puulatvadele — ja alles siis ilmub jaheda kettana horisondi tagant nähtavale — ja mida kõrgemale ta tõuseb, seda tugevamalt hakkab ta meid soojendama.

Pearl S. Buck'ile on omane hinnatav oskus panna lugejat ennast unustama. See on voores, mis ei ole omane mitte igale kirjanikule. Ta hoidub segamast oma loomingu isiklike veendumusi eetiliste ja sotsiaalsete väärtuste, tõe ja õiguse üle. See aga ei tähenda, et ta neist küsimustest libiseks pinnaliselt mööda — vastuoksa — ta hõlmab oma loomingus neid probleeme ulatuslikult, ent ta teostab seda vastava lähtekoha valikuga, mis kunagi ei halva kirjandusliku teose mõjulepääsu lugeja

alateadvuse kaudu, kindlustades kirjanikule alati taoteldud sihi saavutamise.

Kuivõrd teravapilguline sotsiaalsete nähtuste hindaja on Pearl S. Buck, seda iseloomustab kõige tabavamalt tema väljendus, kui ameeriklased teda palusid avaldada oma tähelepanekuid Ameerika ja Hiina erinevuste üle:

— Ma ei märka mingit olulist vahet Šanghai rikka-kuli ja New Yorgi taksojuhi vahel!

Selles lakoonilises väljenduses võib esimesel hetkel paista niisama palju naiivsust kui peent ironiat — kuid ometi on sellesse ainsasse lausesse kokku surutud kogu „ekspluatatsiooni filosoofia“ Esiteks — tsivilisatsiooni mugavused ekspluateeritavale on ainult näilised — Šanghai rikka-mehele võib küll paista ülimalt kadetsemisväärseks New Yorgi taksojuhi seisukord, kellel pole tarvis vaeva näha oma „käru“ vedamisega, kuid see on ainult naiivse eemaltvaataja subjektiivne hinnang. Võib-olla Šanghai rikka-kulile piisaks tema illusioonide hävitamiseks ühest päevast New Yorgi taksojuhi polsterdatud kohal istumisest ja ta põgeneks hirmunud tagasi oma rikka manu. Sellepärast ameeriklased ärgu olgu uhked autole ega vaadaku üleolevalt hiina rikkale. Teiseks — ühiskond ei ole kunagi küllalt primitiivne selleks, et välja lülitada ekspluatatsiooni, mida paljud tsivilisatsioonile vaenulised skeptikud peavad tänapäeval tsivilisatsiooni süüks. Tsivilisatsioon on Pearl S. Buck'i arvates neid sotsiaalseid vastuolusid ainult reljeefsemalt esile tõstnud — sest mida teravamad on kontrastid teatavas reljeefis, seda kergemini kaldume selles nägema suuremaid konarlusid.

Kui teeksime katset Pearl S. Buck'ile otsida võrdkuju eesti kirjandusest, siis jääme tahtmatult peatuma A. H. Tammsaare „Tõe ja õiguse“ mõningatele köidetetele. Õigupoolest polegi seda sarnasust tarvis tahtlikult otsida, vaid sellele sattud nagu iseenesest. Aine käsituslaadis ja valitud lähtekohas on nii mõndagi ühist, erandiga, et A. H. Tammsaare haarab oma loomingus üksikprobleeme tugevama intel-

lektiga, laskudes seetõttu ajuti liigselt kõrvalprobleemidesse, kuna Pearl S. Buck pühendab tasakaalukat tähelepanu peacesmärgi jälgimisele.

Pearl S. Buck'i „Õilsas maas“ romaani peategelane, vaene talupoeg Vang Lung, omab vaevalt niipalju hõbedat, et jõuab enesele naiseks osta orjafari rikkast majast. See hakkab teda abistama raskes töös ja sünnitab Vang Lungile mitu poega. See on huvitav orinaise kuju, kelle meile Vang Lungi naisena maalib Pearl S. Buck. Sellel naisel on ainult kolm sihti: töötada, kuulata oma mehe sõna ja sünnitada lapsi. See kuju on jõuline oma primitiivsuses — ta jääb orjaks ka siis, kui ta on ostetud vabaks, ja isegi siis kui Vang Lungist, osalt kokkuhoidlikkuse ja töö, osalt õnneliku juhu tõttu saab rikas mees. Ka siis eelistab ta jääda elu kohustuste orjaks. Seesugune naisekuju aitab mõista ning lahti mõtestada hiina rahva bioloogilist tugevust — sest see on naine, kes kõik toob ohvriks oma perekonnale, kes elu ainsat eesmärgi näeb selles, et olla ema. See ei ole mingi erandkuju, vaid prototüüp hiina töötavast talunaisest.

Kui Vang Lung sureb, võib ta oma poegadele pärandada suured maa-alad — oma enese elutöö vilja. Ent juba „Õilsa maa“ lõpus hakkavad avalduma selle traagika eelaimused, et pojad ei pea lugu maast, mida nende isa armastas, vaid asuvad pärast isa surma selle jagamisele ja mahahangeldamisele. See on poegadele nagu mingi raske koorem, millest nad katsuvad võimalikult kiiresti vabaneda, et raha paigutada tulusamate ettevõtete alla.

Vang Lungi kolmas, kõige noorem poeg asutab oma pärandusosaga enesele sõjaväe ning hakkab üksikute röövsalkade valduses olevaid provintse vallutama. Romaani teine osa „Pojad“ tegelebki peamiselt Vang Lungi kolmanda poja, Vang Tiigri sõjaliste operatsioonidega. Selles osas lalendab Pearl S. Buck oma vaatevälja ühele segasemale sektorile hiina rahva elus — isehakanud kindralite omavahelisele võitlusele, kus kindrali ja röövlipealiku mõiste vahel pole mingit olulist vahet. Va-

litseb liigselt separatistlik individualism, mis on võimalik laiade hulkade ükskõiksuse ja organiseerimatuse tõttu.

Kindralina tegevusse astumiseks on — nagu iga äriilise ettevõtte korral — tarvis tegevuskapitali, et palgata salk ja muretseda relvi. Nii algas tegevust ka Vang Tiiger, kuigi õilsate kavatsustega: vabastada hiina rahvas röövsalkade hirmuvalitsuse alt ning kindlustada rahva õiglane vallitsemine. Vang Tiiger hävitab mitmed röövsalgad, asudes nende asemele oma distsiplineeritud väeosadega. Kuid ajuti peab temagi oma sõduritele lubama röövimise vabadust, kui ta tahab säästa enesele nende truudust ja vahvust. Hiina sõdureile paistab riisumine ja vägivald nii loomulikuna. Seda pole suutnud kõigutada moodne tsivilisatsioon ja kultuur.

Ent ometi tunneb Vang Tiiger, et ta teostab kõrget missiooni — ja omast kohast on tal õigus seda tunda ja uskuda, sest tema teod on olnud õiglased, kuigi karmid ja impulsiivsed. Kuid tema enese lihane poeg, kelle ta saatis lõunasse õppima kõrget sõjakunsti, ilmub ühel päeval revolutsioonilise väeosa mundris ja on hoopis teisel arvamusel oma isa tegudest. Vang Tiigri peetumus on suur. Ta oli oodanud oma poega, et see tuleb ja laiendab edasi tema piire ja võimu. Aga poeg tuli, rietatud tema vaenlase mundrisse, ja nimetas teda röövliisalgaga pealikuks! Poeg seadis teda võrdsele tasemele nendega, kelle vastu ta kogu oma elu oli võidelnud. Nii ei olnud Vang Tiigrit tema elus veel keegi alandanud. See oli valus ja kurb, sest selle alanduse jagaja oli tema lihane poeg — võib-olla ainuke inimene maailmas, kellele Vang Tiiger oleks tahtnud säästa oma suurust. Pojast oli Vang Tiigri silmis kujunenud oma isa reetja. Seni oli äraandjate palgaks surm, mille kinkimisega Vang Tiiger seesugustel juhtudel ei olnud kunagi liialt säästlik — ent oma poega ei suuda Vang Tiiger siiski tappa. Ta ei ole nii tugev, et valada omaenda verd.

Poeg võib oma isale õigusega lausuda: — Sa ei näe meie rahvast kui tervikut! Selles poja ütluses peitub nii tõe kui

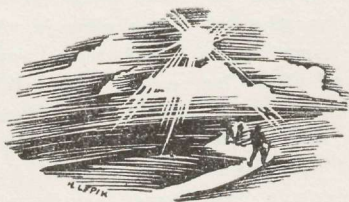
ka süüdistus vanale generatsioonile, kuna noor generatsioon tundub juba nakatatud olevat 20. sajandi natsionalistlikust kollektivismist. See on ühtlasi ka noorte usk Hiina terviklusse ja püsivusse. Ja nooruse uskumused osutuvad tugevamaks vanade traditsioonidest, kuigi rahva kollektiivse hinge ümbersündimine ei teostu aastatega. Ent ometi elame seesuguste ümbersündimiste alatises vahelduses, mis määravad üksikute rahvaste tõuse ja langusi.

Sõda, mis Lääne-maailmale on alati kujunenud kollektiivse tunde triumfiks, on Hiinale sajandite jooksul jäänud üksikute isikute eraasjaks, millest hulgad ei ole iialgi süttinud, eelistades jääda erapooletu pealtvaataja ossa.

Ent ometi oleks vale hiina rahvast nimetada asotsiaalseks. Hiina rahvas ei ole suutnud ainult leida oma hingeelule vastavat ühiskondlik-riiklikku sünteesi.

Pearl S. Buck'i üksikteoselst väärleb märkimist „Idatuul-Läänetuul“, „Ema“, „Võitlev ingel“ ja „Uhke süda“, mis ainsa teosena on pühendatud ameeriklastele. See viimane teos Pearl S. Buck'i üksikromaanide sarjas kujutab ühe andeka naise võitlust kunstnikuna ja naisena. Selles romaanis loodud naisekuju täiendab hinnalise maalinguna Pearl S. Buck'i naisportreede kogu.

Ent Ameerika eluvormid näivad antud hetkel siiski liiga vähe huvitavat Pearl S. Buck'i, sest ta on juba innukalt asunud oma uue romaani jaoks materjalide kogumisele. Selles Pearl S. Buck suundub uuesti tagasi Hiinasse, võttes vaatluse alla Hiina praeguse, kõige traagilisema, aga võib-olla ka Hiina kõige sangarlikuma võitluse ajastu. Valmiv teos kannab nime „Patrioot“.

Muljeid Pekingi teekonnalt

I

eking on surnud, aga ta võlud kestavad veel mitmeid sajandeid. Maailmas leidub vähe linnu, kus ilu oleks kultiveeritud säärase sübariitliku endassesüvenemisega kui Pekingis. Selle linna tärkamist ja arengut kandis suurte tüünnide ohjeldamatu fantaasia. Ei seal hoolitud varanduslikest ohvreist ega inimeste hävinemisest. Mitmed taevapoeegade sugupõlvad pühendasid oma ekstaasi ja oma meelevald Pekingi kapriiside ja Pekingi üleemeelike hellitamisele. Nad suhtusid sellele linnale samasuguse hingeängistava kirega, kui suhtutakse võluvatele armukestele ja liignaisetele. Kauneimad kivid kodust ning võõrsilt, hinnatavaim elevantiluu Indiast, aastatuhandete kunstimeel ja loomingu hetkeline inspiratsioon, — kõik see pillati kokkuhoitult Pekingi jalge ette.

Ja suur, otse ületamatu oli keisrite armukadedus Pekingi pärast. Mida enam ehitati, seda haiglasemalt varjati kõike saavutatut pühitsematu pilgu eest. Taevapoeegade pealinnast sai keelatud linn, suletum veelgi kui Mekka, jumalatum ja kõrgem kui pontifexi aujärg. Võõrad, sattunud tahtlikult või tahtmatult keelatud linna müüride vahele, pidid jätma linna peagi ning muutuma nime poolestki müüdik. Armukadedad valitsejad ei raatsinud

näidata suletud linna ilu profaanidele, kes asusid väljaspool punaseid müüre ja kolmekordseid kindlusväravaid. Kõige teotavamaks ja haavavamaks loeti aga läänemaiste „barbarite“ ligipääsu.

Selle armukadeduse ja andumuse viljana võrsus mujal nähtamatu troonisaalide luule, kuldkatuste silmipimestav sädelus, õuede kaug- ja lühivaadete kujuteldamatu kooskõla, templite ja altarite eepiline rahu ning intiimelamute häirimatu diskreetsus. Käsikäes miljöõ kultiveerimisega kultiveerus ka vaim. Laskuti elunautimise filosoofia sügavikesse ning tõusti abstraktse mõtlemise kõrgetele harjadele.

Võimu masendavuse, enesejumaldamise, ohvrisuutsu, haaremitte imaluse ja kohimeeste kergatslikkuse keskel võrsus kojaluule, müstika, astroloogia ja alkeemia ning väärkujutelmad müüritaguseist maist. Oli keisreid, kellede enesetunne ületas jumalate enesetunde. Tekkis verejanulisi valitsejate tüüpe, aga tõusis troonile ka vaikesid vaimuhaigeid, kellede eest kostsid lesk-keisrinnad. Mitmed võlmuahned ja salakavalad naisvampiirid hoidsid hoovkonda ja kogu maad hirmuvalitsuse all. Aga õit- ses ka hapraid ja unelevaid toalilli ni- hästi keisrinnade kui liignaise keskelgi. Nende saatuse oli sageli väga kurb ja traagiline. Üldiselt ümbritses neid suletud linna saagade ja müstika tihed udu.

Mida sügavam ja haaravam endassesul- gumise psühhoos valitses õukonnas, seda

õnnetum ja ähvardatum oli maa. Keisritest kõneldi sosinal, pealinna värvatest mööduti kikivarbail. Aeg-ajalt vapustasid maad dünastia tülid ja koja-revolutsioonid. Rahvas võttis neist vaid palgasõdureina osa, kui seda üldse osavõtuks nimetada. Tegelikult jäi suletud linn rahvale samasuguseks mõistatuseks kui hauatagune elugi. Sellest võis luua endale meelevaldseid kujutelmi, kuid selle reaalne olemus pidi püsima igavesti pitserite keelu all.

Igavesti?! Vaene ja vääritud sõna. Müürid seisavad oma paigal, stiliseeritud lõvid värvate ees naeratavad magusalt, kavalalt, mõistatuslikult; katuste kuldne väljak sädeleb endiselt. Aga marmorsildadel, mis viivad üle müüriesise vee, kõnniskleb argipäevane inimmass, vuravad rikkavankrid ja sammub hooletus muretuses paljapihiline kuli. Troonisaalide külastamiseks müütab ärimehelik ametnik pileteid ja katalooge. Suursugustes õuedes klõbisevad turistide saapatallad ja Jaapani ratsaväelaste kannused. Auvärvate rõdudel juuakse limonaadi.

Revolutsiooni armust tõusnud uus võim viis riigi pealinna Nankingi. Vanalt pealinna riisuti isegi ta nimi. Taevapoegade igipõline Peking ristiti Peipingiks. Residentslinn degradeeriti provintsilinnaks. Ta loendamatuist kunstiesemeist on maitsvamad palad viidud muuseumidesse ja lennutatud isegi Ameerika turgudele. Kuid hoonete ja õuede eest näib uus võim hoolitsetavat rahuldavalt.

Pärast sõdasid, kui rahvusvaheline elu saavutab uuesti tasakaalu, muutub see võrratu ilulinn tähtsaks turismi keskuseks; selles ei või olla vähimatki kahtlust. Esialgu tuleb tal aga püsida maapaos ning üksinduses.

II

Harilikudel aegadel polnud Pekingi külastamine miskiks eriliseks ettevõtteks. Ameerikalik kiirrong salong- ja magamisvagnitega ning luksusliku restoraniga sõidutas reisija kolmekümne kuue tunni möödudes Šanghaist taevapoegade residentsi. Nüüd on raudteed rakendatud sõja teenis-

tusse. Rongidel puudub sõiduplaan. Reisijaid ei veeta üldse.

Pekingisse sõitja peab kasutama ehamugavat ja aega raiskavat mereteed. Rannasõidu laevad veavad inimesi vaid lisakaubana. Nad ei võta endale mingit kohustust ei kindla sõiduaja ega kindla sihtsadamaga suhtes. Keskmiselt arvestatakse Šanghaist Tientsini rändamiseks viis päeva, aga see teekond võib venida ka kahe nädala pikkuseks. Juhtub laeval koolera lahti puhkema, tuleb kõigil kaasasõitjail asuda karanteeni.

Meie laeva hüüti „Fousang'iks“ ja meid endid B-klassi reisijaiks. Paremad kabiinid, mis juba nädalate eest olid varutud, asetsevad laeva ülemisel lael. Meie varaks langes kasinavõitu kabiinike alumise lae kitsas koridoris, meetrit paar vaid veelinist kõrgemal. Koridoride kummagi otsa taga veeti lahtistel lagedel dekil-reisijate kirjut inimmassi. Olgu tuul kust poolt tahes, ikka täitusid koridorid hiinaköögi kõrbevate õlde vingu, inimhigi ning kopitavate riiete mürgiga. Kuni tunnetad seda nina ja teiste hingamisorganitega, piirdub põlastuski vaid esteetika-meelte häiringuga. Aga kui see pikapeale sadesub ummistusena kopsudesse, vallutab ajurakusedki ning seguneb kogu organismi funktsioonidega, siis muutub laevas viibimine palavikuliselt rõhuvaks, otsekui kestev purjusolek.

Lisaks kitsusele ja õhupuudusele oli Hiina rannastiku talumatu kliima. Palavus ei püsinudki mine tea kui kõrgel; iga tahes oli see troopiliste maade palavusest mõni pügal madalam, kuid selle mõju ületas halvemagi hoiatuse, millega hirmutati meid Jaapanis. Inimesed lõõtsutavad ning väherdavad higis. Pole vajagi liikuda; juba istudes ning lamades muutub riie ihu ümber märjaks kaitsuks, kleepudes tõbedeaimusi sisendava vastikusega. Arvatavasti johtub see liigest rõskusest ja veel millestki, mida ma endale seletada ei oska.

Meie lauanaabriteks olid kolm juudi daami Venemaalt. Vanem neist, kuiv, haiglane ja lohakas, oli Šanghais laatsaretis

lamanud. Ta kartis piraate ja viibis alati-
ses paanikas. Võis tähele panna, kuidas
toidud teda tülgastasid. Aga ta hoolitses
siiski, et keegi teine fast rohkem ei sööks.
Hoides kahvliit peagu harudest ja nuga
noaterast, liikusid ta kõhnad käed otseku
ämbliku koivad toiduvaagnate ümber. Ta
lubas endale isegi võõrastelt taldrikutelt
sutaäisi noppida, et ühegi roa maitse kat-
setamata ei jääks. Loomult ahne ja ablas,
õgis ta silmadega rohkem kui suuga, sest
raha oli maksetud ja roogasid külluses —
seda pidi kasutama.

Teistele daamidele käis apla naise käi-
tumisviis närvidele. Jutukad ning klatši-
himulised, ei lasknud nad ühtki vaba sil-
mapilku kaotsi minna, et meile oma kaas-
lase intimitust hästi solvalt vesta. Al-
gul valmistas too usinus meile nalja, kuid
hiljem oleksin ma endale meelsasti tina kõr-
vadesse valanud. Isiksuse puudumist ei
saanud neile daamidele ette heita. Kogu-
kam ja kaalukam neist — sile, ümmar-
gune ja lõkendav apteekri-proua Tientsi-
nist — oleks võinud ennast ka seal
maksma panna, kus teistel käed lõtvuvad.

„Pange tähele, ma hakkam karjuma,“
ütles ta mu naisele. „Mul on merehaigus
ja koolera sellest sõidust. Ma teen neile
niisuguse skandaali, et nad seda surma-
tunnini ei unusta. Ma nõuan õhku, aga
kapten ütleb, et ei ole. Mispärast ei ole?
Kes käskis nii palju hiinlasi peale võtta?
Heidetagu nüüd see ballast merre... poo-
led neist on niikuin piraadid. Kui ma
nüüd ei karju, siis ma suren. Uluma,
uluma! Tulge uluma! Kõik uluma!“

Ta kadus oma kabiini, kust hakkas
kostma hirmus asjade kolin ning surija
oigamine. Teised daamid püüdsid ust
avada, kuid sattusid topside, tooside, juuk-
senõelte, küünekäärde ja prillisangade hä-
vitava saju alla.

„Taevane halastus, ta lõhub kõik oma
ostukesed!“ hädaldas ablas naine. „See
oleks talle paraski, kui see mitte ei sü-
niks surmaelsetes krampides.“

Kabiinis muudeti samal ajal taktikat.
Asjade loopimise ja oigamise asemel kuul-
dus imeväärne sireen, tujukam ning sü-

dantlõhestavam kui eales kuulnud. Laeva-
hoid olid üpris ehmunud ning tõttasid as-
jast kaptenile teatama. Peatselt saabus
mitu askeldava näoga meest, teiste hulgas
ka üks katoliku preester. Velsker niisutas
märja rätikuga uluja laupa ja pani talle
nuuskpudeleid nina alla.

„Teil ei ole õigust reisijaid lämmatada,“
protestis ravitsetav. „Laed peavad olema
reisijate jaoks, mitte kariloomade veoks.
Kui ma nüüd suren, siis nõuab mu pere-
kond laevaühisuselt miljon naela. Seda
pidage meeles ja heitke hiinlased üle
parda.“

Ta lausus lohutajatele veel teisigi kibe-
daid tõdesid ja võitis kogu reisijaskonna
sümpaatiat.

„Kas te näete nüüd?“ ütlesid teised
prouad võidurõõmsa näoilmega. „Ta on
suremas, aga ta aru on selge. Kas ta lau-
sub ühtki üleaurust sõna? Kas pole kõik
sula tõde, mis ta räägib?“

Etteheitel tehtud ja ähvardused õhku
puristatud, hakkas apteekri-proua nutma.
See oli stiilist väljalangemine ega sobinud
talle. Ta ei osanud olla hale; ei evinud
kiledat nutuhäält. Meeste südamele oli
see siiski raske taluda ja kapten laskis
nutjale teatada, et annab talle oma kabiini,
kus õhk on rikkumata.

Niisama ruttu, kui oli alanud torm,
muutus südi naine jälle kaineks.

„Eks ma ütelnud, et teeme põrgut?“
võidutses ta vene keeles. „Ma neile kaaba-
katele veel näitan. Kaeban jaapanlastele,
kui muu ei aita. Oma raha eest mina ei
kingi!“

„Kas kapteni pakkumise võtate vastu?“

„Mina?!“ põlastas daam, ajades end ko-
heville nagu kalkun. „Ma tabaksin näha, kes
julgeb mind nii rumalaks pidada. See on
lõks. Kui ma sinna asuksin, ütleks kapten,
et mul pole enam mingit õigust protestida.
Ja üldse... kõik ametlikud kabiinid aset-
sevad komandosilla all. Seal oleksin ma ju
nende võimuses. Ohoo, ma mõistan seda
trikki! Sihkese värskete ja mahlaka naise
järele nilpsab siin igauks keelt.“

III

Meie laeva zooloogiline koostis meenu-
tas Noa laeva mitmekesisust. Deki reisijas-
konna valdavaima osa moodustasid mui-
dugi hiinlased. Nad olid vaigunud siia kot-
tidega ja kastidega, suurte seljasumadani-
dega ja pisikeste käsipakikestega. Nad olid
kannud mitme mehega elevandi-koormaid
ja vedanud nõõri otsas pispuntraid otse-
kui jalutuid ahve. See vool saabus kaidelt
nagu Džengis-khani vägi, kus mitmed ras-
sid ja loendamatud antropoloogilised tüü-
bid ühiseks keelte ning kommete seguks
on mörrastatud.

Alles siis, kui nad oma leeri mitmepäe-
valiseks olesklemiseks lahti löövad, saame
aimu selle rikkusest ja kirevusest. Lastega
reisijad on isegi võrkkliiged ning puurkas-
tid kaasa toonud. Paljudel avanevad puni-
rate koormast madratsid ja põsepadjad.
Ka mõned rändtelgid lüüakse püsti. Suu-
rem hulk lepib siiski kandadel kükitami-
sena ning paljal põrandal põõnutamisega.
Valitsevaks riiefuse värviks on must. Ku-
lid ja teised kehvikud kannavad läikivast
vahariidest pükse ning jakke. Ka naiste
kleidid õmmeldakse enamasti samast ma-
terjalist. See olevat kerge, jahe ning paneb
ka vihmale vastu. Too aeg, millal hiinlane
kandis aina siidi, on ammu loojakarja läi-
nud, sest siidist sai rahvusvaheliste tur-
gude kaup.

Kaugete provintside mehed — Turkes-
tani, Mongoolia ja Tiibeti rajamailt —
eelistavad pikki kuubi ja viltkübaraid. Nad
on tõmmumad kui hiinlane kesk-provint-
sistest ja trotslikuma käitumisega kui dist-
siplineeritud puhta tõu esindajad. Paljud
nende hulgas kannavad turbanit ja käivad
paljajalu, mis muidu pole hiinlase kom-
beks. Need on muhameedlased, ristitud
prohveti vaimuga. Nad hoiduvad ühte
salka ja peavad päikeseloojakul ühispalvet.
Nende pikad kujud ülestõstetud kätega —
nii näeme seisvat neid ahtri põrandal —
on otsekuul lõigatud taeva rohekasse fooni.
Siis murduvad nad travajaonelistena põl-
vili ja laskuvad upakile, surudes lauba
vastu põrandat. Nüüd näeme vaid nende

loogastuvaid selgi, millede üle langeb lae-
vaparda tumenev vari.

Teised reisijad ei palu kunagi ega pea
ka muhameedlaste palve-gümnaastikat nä-
gemisväärseks. Läbilõike-hiinlane on usu
vastu niisama ükskõikne kui kala astro-
noomia vastu. Teda loetakse ametlikult
küll kas taoistiks, lamaistiks või konfut-
sianistiks, aga ta pole kunagi otsinud kon-
takti ebamateriaalsega, kui mitte arvestada
ohvritoomist mõnele küiakondlikule kaitse-
või pahavaimule. Inimlikest meeltest usal-
dab hiinlane kõige enam kompamis-
meelt. Tänu sellele valitseb laevaski posi-
tiivistlik vaim. Reisijad muganduvad nii,
kuidas keegi endale kondipärasema leiab
olevat.

Et lapsed täiskasvanutele jalge alla ei
satuks, hoiab mõni ema neid puuris. Teine
seob endale imiku kotiga selga ja toetub
siis rinnukil öörahu maitsma. Perekonnad
magavad risti-rästi ainsal määrdunud
madratsil. Vallalised mehed ja naised
leivad end sageli juhuslikest kaisutusist.
Varguste vältimiseks topitakse väärtusliku-
mad asjad põue ja pükstesse. Keskööl mee-
nutavad laevalaad neid viimsepäeva pilte,
kus kujutatakse surnute ülestõusmist: sel-
jaküürud, põlvekõverikud, rusikas käed ja
harkis varvastega jalad moodustavad koos
kikkis lõugadega, patsi kandvate kukal-
dega, uppis tagumentidega ja kumeraks
koolutatud kõhtudega lopsaka džungli-
raiesmiku, kust tuulgi ei saaks komista-
matult üle astuda.

Hommikul valdab kõiki neid rahvaid
ja suguharusid ühine häda: ihulik kutse
kullakambrisse, aga ka — nälg. Mõlemad
ühel hoobil. Oh hoidku siis tuule alla sat-
tumast! Kõik ei mahu kitsastesse latri-
tesse. Lisa tuleb võtta laevapardailt ja
solgivee ämbreilt. Mõne rutulisemaga ning
hädalisemaga juhtub hullemaiki.

Naised avavad rinna ja topivad imiku-
tele vaigistamisvahendi suhu. Suurematele
lastele antakse kuivanud kala või limukate
koibi närida. Endal tuleb leppida juurte
ja lehtede krõbistamisega. Vähestel vaid
leidub kottides lihakäntsakaid, mune ning
riiskooke. Ametlik toitmine toimub kaks

korda päevas. Köögihoid kannavad ämbrites riisi, aiavilja keedist ning soolaga suupärastatud teed. Süüakse ühistest nõudest, andununa innukale puupulkade ekvilibristikale.

Leidub ka sääraseid erakuid, kes ise endale toitu valmistavad. Need pole enam hiinlased, vaid hindud, kes kõiki teisi inimesi loevad roojasteks. Mis neil siin asja, teab üksnes Issand taevas. Nad saavad tooraineid köögist, kuid keedunõud ja priimused peavad neil endil olema. Meil oli mure näha, kuidas neil kord isuäratav katla-täis riisi ja juurviljasuppi ümber läks. Jäid maigutava suuga vahtima, kuidas toit ojadena laiali nõrises. Siis ei aidanud muu nõu, kui otsida heleda kere jaoks päikesevarjulist lamamispaika.

IV

Leidus valgetõu esindajaidki tolles kollaste ja pruunide noalaevlikus peres. Muuseas sõitis seal neljahingeline venelaste perekond. Mees kandis algul laiasõlmelist kaelasidet ja artistlikult kumeraks painutatud kaabut. Kuid juba järgmisel hommikul kõnniskles ta palja rinnaga ning üleskääritud käistega. Ka naine, nägus brünett kõrgekonsaliste kingadega, muutus varsti lohakaks ning koitunuks. Lastest ei tarvitse rääkida: kuidas vanemad nende järele ka ei valvanud, ikka sattusid nad käsi ja jalgu pidi hiinlaste porisse, kaotasid oma euroopaliku välimuse ning hakkasid käitumiseltki pärdikutele sarnanema. Ma mõistsin, miks inglased oma asumaa-des valge tõu esindajale kolmanda ja neljanda klassi tarvitamist ei taha lubada. On olemas teatav tase, millest eurooplane allapoole ei tohi laskuda: vastasel korral kaotab ta nii oma auväarsuse kui ka tõulised omadused.

Isegi mustlastele tundus dekil reisimine ebamugavana. Neid leidus seal üheksa hinge: kõik laulu- ja mänguinimesed. Kiitsid, et sõidavad Vei-Hai-Veisse „kabareed tege-ma“. Ma palusin, et nad meilegi oma kunsti demonstreeriksid, kuid orkestrijuhht tegi hapu näo ja ütles, et selles mustuses ei saavat pillidele häält sisse.

„Mida te mängite?“ küsisin.

„Ikka romansse, nagu Euroopaski. Mustlaste muusika on kogu maailmas ühesugune.“

„Ja kuulatakse?“

„Miks ei kuulata! Kuid maksmisega ol-lakse kitsi.“

Ma vilistasin talle üht laulu, mida olin kuulnud Budapestis.

„Aga tore!“ kiitis koorijuht: „Kuule, Malva, selle pala peame võtma repertuaari“, ütles ta naisele. „Oi, kui ma veel kor-raks Rumeeniasse satuksin, küll tooksin viise kaasa. Teate, siitmaa inimesed on nagu kalad: ma pole nende käest veel üht-ki laulu õppinud.“

„Kustpoolseid rahvaid te õigupoolest olete?“

„Ega mustlaselt maksa seda pärida“, vastas mees, laiutades ebamääraselt käsi: „Meil kõigil on Odessa murrak suus. See asjaolu viipaks nagu Ukraina poole. Kuid kes seda enam teab! Ma loen ennast bes-saraablaseks, aga naine ütleb, et Krimmist sa oled ja Krimmi pead sa surema mine-ma.“

„Kas naine siis paremini teab?“

„Ta on minust paar aastat vanem, eks ta või teada.“

Hiinlastest kõnelesid mustlased umbes nii, nagu lapsed täiskasvanuist.

„Väga kuri ja salakaval rahvas“, ütlesid nad. „Kust hiinlane üle läheb, seal ei kasva enam rohtugi. Meie naised on osa-vad käetargad ja kaardipanijad, aga hiin-lane irvitab ja naerab nad välja. See joh-tub sellest, et hiinlastel pole ühtki õiget jumalat. Aga nendel on palju pahu vai-me ja saatanaid. Üks sihukesti pidavat istuma nagu küürus konn. Kui ta krook-sub, siis jäävad kõik teised loomad wait. Seda istuvat saatanat kardab hiinlane kõi-ge rohkem. Ja ongi asja kartmiseks, sest hüppaja loom ilmub alati otsekui maa seest. Pealeselle on kõik hüppajad osavad ujujad. Nende eest ei saa põgeneda ei tulle ega vette. Aga puu otsa hüppaja ei roni. Sellepärast ongi Yunani provintsis majad chitatud vaiadele.“

„Hean'd küll“, tähendasin ma vahele: „Aga mustlased rändavad üpris meelsasti mööda laia Hiinat?“

„Ii-ii — ei, sugugi mitte!“ piuksus orkestrijuhi proua: „Meie jaoks on see maa vangikojaks. Mustlane armastab vabadust, aga hiinlased sunnivad meid linnadesse.“

Õhtul jutustasin ma hüppaja-loost juudi prouale. Nad ei võtnud seda küll tõsiselt, kuid jäid ometi õige mõtlikuks.

„Meie laev on ka justkui hüppaja“, ütles ablas naine: „Päeval ei saa sellest aru, aga öösel, kui ma koikus laman, mõtlen ma ikka: miks ei liigu laev siledalt ja lihedalt? Ikka ta näkib ja võibseb. Eile käis vastu põhja seesugune vops, nagu oleksime kummipalli lõhki sõitnud. Ärge pange pahaks, kui ma täna öösel karjuma hakkam.“

Üldse võis tähele panna, et proudad elasid enam hirmust kui hingelisest tasakaalust.

„Kas te näete nüüd seda poliitikat? Kas te näete, kuidas meiega käitatakse“ hädaldasid nad: „Öösel viibivad kõik valvurid ülemisel lael. Meid jäetakse jumala hooleks. Mis maksab röövlitele neid õhukeksi uksi maha murda? Ja siis oleme meie esimeseks söödaks.“

Suurimaks süüdlaseks osutasin pealegi mlina.

„Sest“, ütlesid nad: „Oleksime meie meheks, meie küll sellega ei lepiks. Miks teie ei protesteerid? Mõni teine teie asemel oleks ammugi juba vihast lõhkenud. Teate, proua“, ässitasid nad mu naist: „Teie mees on liiga pehme, liiga naiselik.“

Valvuritena teenisid laeval vene pagulased, rietatud muistsesse urädniku univormi.

„Kuule, onkel!“ hüüdis apteekri-proua nende ülemale: „Miks te kõik üles poete, argpiüksid? Miks te alumiste uste juures valvel ei seisa? Kas me polegi inimesed, et meid kaitsest ilma jäetakse?“

„Kallis proua, ärge's nii kuri olge“, lohutas urädnik: „Kust oleks veel parem sihtida kui siit? Siin on mul iga hiinlase pea nagu päevalill kuuli ees, aga teie juurest

peaksin ma umbropsu paugutama. Kõik, kallis prouake, sünnib te enda huvides.“

„Aga mitte ilmaski ei saa inimene endale õigust!“ ohkas proua: „Su tõde keeratakse ikka kõveraks. Ja siis see nurjatu rääkimise viis... Ta võrdleb hiinlase pead päevalillega. Kas sihuke uimane inimene üldse sihtida suudab?“

Teistes laevades, nagu hiljem võisime tähele panna, oli kaitse tõepoolest kindlamiini organiseeritud. „Šekiangi“ nimelisel aurikul, mis meid Tientsinist tagasi tõi, ei avatud rauduksi koridoride ja deki vahel muuks kui toidu läbilaskmiseks. Valvurid võtsid selleks ajaks lävedel kaitseisaku, hoides püssid laskevalmina. Et reisijate keskel vähimatki rahutust ei võinud märgata, siis tundus see liigne sõjajalal seismine imelikuna, aga võib-olla oli see ometi tarvilik.

V

Neljandal päeval lõuna palku hakkas vesi pikkamisi kollaseks muutuma. Sellest järeldasime, et olime jõudnud suure jõe mõjupiirkonda. Hiina nimekamad jõed on kõik kollased, kui mitte just punased. Säärane on ka Pai-Ho — Põhja-Hiina suuremaid hoovusi, mille alamjooksul asetseb Tientsin. Pai-Ho — ka Pei-Hoks ning Hai-Hoks hüüitud — kogub oma veed Hiina Turkestanist, Põhja-Tiibetist ja Mongooliast. Šansi ja Hopei provintsidele on ta ainsaks liigvete vastuvõtjaks, kaitstes maad saju kuudel üldise uputusohu eest. Laevasõidu teena tähendab Pai-Ho Põhja-Hiinale sedasama, mida Jangtsekiang Kesk-Hiinale. Tientsini loetakse muulide pikkuselt ja tonnaaži läbikäigu poolest teiseks Hiina sadamaks; esimese sadama au kuulub Šanghale.

Värviitud vesi võib silmale väga huvitav näida. Laevasõidule on see aga alati-seks hoiatuseks. Mida kollasem või verekarvalisem hoovus, seda rohkem sisaldab ta saaki põldudelt ning mägedest. Taltsalt voolav vesi ei suuda kõike kaasatoodud liiva ning savi merre viia. Muist sadestub paratamatult jõepõhja. Tänu sellele suhtuvad ookeani aurikud Pai-Hole umbuskli-

kult. Kogemused näitavad, et seal, kus elle veel looditi kuusteist jardi sügavust, võib täna juba asetseada kaheksa jardi kõrgune mudavall.

Meie laev löi õhtu eel ankrusse. Üteldi olevat mõõna aeg. Eemal sinendas kauge kaldaviir. Arvasime koguni Tientsini katuste väljakut silmapiiril eritella võivat. See oli muidugi ettekujutus. Jõesuust jääb Tientsini veel kaks tublit tundi laevasõitu. Võtsime kahjatsusega teatavaks, et peame veetma palava ning umbse õõ sel tarduval veel, kus ei tundunud vähimatki õhuliikumist. Aga me polnud sugugi ainsaid ootajaid. Pahemal ja paremal meist seisis teisigi aurikuid.

Päike sureb Hiina rannikul pikkamisi ja igavalt. Meri ei anna tollele kollasele õhetusele, mis põleb kaugete põldude kohal, ühtki refleksi. Hämarus kasvab säärase ükskõiksuse ja värvitusega, nagu viibiksime kinnises ruumis. Üksnes tähtede põlemasüütimine pärast eha kustumist võimaldab tunnetada, et maailm püsib siingi valvel.

Hommikul vara, kui hiinlasedki veel magavad, annab laev ärasõidu vile. Liigume, — taevast tänatud. Madalad kaldad jooksevad meile pikkamisi sülle ja suur ning võimas jõgi avab oma suu. Küll võib aga jumala maailm vahel troostitu olla. Kõik, mis me siin näeme, on nagu katkust laastatud. Liivaluidete vahel läigivad vormitud veeloigud. Siin ja seal kuhjub muda kiingasteks ning libastikeks. Ei ühtki puud ega põõsast. Harva vaid mõni pilliroo puhmas või tuustike lõikheina.

Samas elame üle värsket pettumust. Teekonna jätkamise asemel hakkab laev kahtlaselt manööverdama: paneb käigu seisma, lahkub nõksude kaupa tagasi ja kruvib ning kruvib tüürratast. Juba on ta pikk kere keskema osa jõest sulgenud, juba kaldub ta ninaots tagasi, juba pöörab ta end ringi ja hoidub pahemasse kaldasse. Seal asetsevad laevaseitsi kuurid, laod ja vahiputkad. Kulid hakkavad kõisi pingutama, vintsiratas kräuksub ja koliseb. Kaptenisiljal lõugab lootus, justkui oleks tal lahing võita. Reisijate näod venivad ikka pikemaks ja pikemaks, sest järelepärimise

peale seletatakse, et tuleb oodata veel kakskümmend tundi.

Miks? Tientsinist teatavat, et sadamas pole ruumi. See on kahtlemata ettekäänd, kuid reisijatel puuduvad andmed vastupidise tõestamiseks. Päike aga kerkib kõrgemale. Lõõsk teeb meid uimaseks. Jõe mürgine hingus ummistab ninasõõrmeid. Kaldalt kombineeritakse pardale kaks laudsilda. Kraanad hakkavad laeva kerest kaupa õngitsema. Kakssada päevitunud kulli, roguskist põlled üle palja selja ning koonusekujulised õlgkübarad peas, olid juba varakult haneritta asunud. Nüüd ässitatakse nad tööle. Liigutuste poolest automaadid, usinuselt ja sitkuselt raudsipelgad, tõmbuvad nad juba tülles looka, et teistel hõlpsam oleks neile kotte selga heita. Ja siis sammuvad nad — suured küüarakad täid. Pikk ja vaevane on nende tee: üle nõtkuvate laudade, mööda liivast teeradade, kaudu munakividega sillutatud õue — aita. Kokku teeb see vähemalt sada meetrit. Kuli ei lõõtsutagi. Saanud jagu ühest kottist, püüab ta järgmisel käigul juba kaks kotti selga võtta, sest tasu maksetakse kottide arvult. Nii liigub see kandjate ahel — lakkamatult, lakkamatult. Pealtvaatajale näib varsti, nagu oleksid üksikud tööliselised vaid pika lintlooma liilpaladeks.

See pimesipäi rühmamine karakteriseerib Hiinat enam kui ükski muu eluavaldu. Hiinlane pole püüdnudki avastada uut teed, eelistades tallata koos teistega ühiseid sipelga-radu. Kuid seejuures puudus tal sipelgalik ühiskodu ja iga mees oli väljas ainult iseenda huvide eest. Nii tekkis tiise inimtüüp, kes otsib rahuldust iseendas, vaadates ühiskonnale põlastava ükskõiksusega.

Jõe vastaskaldal asetseb suur küla, üsna mitme kilomeetri pikkune. Ent milline küla? Ilma korstnata, ilma kaevukooguta, ilma roheluseta ja, näis sageli, et ilma elaniketagi. Iga talu varjab end kõrge savimüüriaga. Ka hooned kujutavad endast savikaste, olgu mulla- või kivikatusega. Üldpilt hämmastab nägijat lootusetu üksluisusega ning alasti verevaesusega. Küla pidavat elatuma kalapüügist, aga lõhnad, mis sealt kandist kandusid, ei kõnelnud niivõrd ka-

larapmete kõdunemisest kuivõrd külarahva rikkis kõhtudest.

Ladude sadamal puudus külgimis-sild. Selletõttu jäi kalda ja laeva vahele lai riba lahtist jõge. Ehkki solgirennid sinna oma saaki valasid, muutsid küla poisikesed tolle päikesevarjulise paiga endale supelbassiniks. Võib-olla meelitasid neid sinna ka apelsinikoored ja muud üle parda heidetavad toidujäänused.

Äkki tõusis poiste peres ülev hõiskamine. Hoovus oli toonud neile huvitava mängukanni: tundmatu kuli laiba. Töö lohisel algul mööda jõepõhja. Aga kui poisid teda ridva abil pisut olid kõditanud, pöördus uppunu selli ning kerkis pinnale. Nähtavasti polnud vesi teda veel läbi leotanud. Iga kord, kui poisid ta pea välja kiskusid, vaatasid laiba pilukil silmad kiusajatele etteheitvalt otsa. Ta keha ülemine pool oli täitsa alasti, aga jalas kandis ta siniseid pükse.

Poiste katse laibale ratsa selga istuda läks järjest luhta. Ikka libises uppunu nende käest lahti ja ujus nobedalt päri-vett. Nii ta kaduski lõpuks me silmist, poiste kari kallal ja vali riuhkamine saateks. Täiskasvanud ei kinkinud talle eten-dusele mingit tähelepanu, sest kõigil neil oli oma amet: kel kotid kanda, kel päikese-paistel kints sügada.

VI

Meil õnnestus rikšamehi leida ja lähemasse raudteejaama sõita. Pekingi ja ranna vaheline raudtee kuulub nende väheste liinide hulka, kus sõjaoludeski toimetatakse reisijatevedu. Jaama Pai-Ho suudmes hüütakse samanimelise aleviku järgi Tangku'ks.

Teel panime tähele, et reisimine sel maal pole põrmugi lõbusaid ettevõtteid. Rikšamehed vedasid meid mööda konarlikku jalgrada, kaudu liiva- ning savipõndakuid, kus kõrgemad mättad ähvardasid vankri kummuli keerata.

Alevik algas, nagu varem kirjeldatud rannakülagi, savihüttidega ja punaste müüridega. Igast õuest ning igast teeäärsest kraavist levis Hiinale omaseid kirjeldamataid lõhnu. Näib, et see rahvas värskesse

õhku sattudes minestaks. Selles teadmises loobib ta mustuse majaläve ette ja hoolitseb pidevalt, et ühtki raihet inimeste jalge alt ei koristataks.

Sõda on toonud sellele maale rohkesti elevust, Mida lähemale jaamale, seda enam kohtame Jaapani sõdureid. Nad harjavad hobuseid, keedavad toitu ja pesevad pesu. Mehed on silmatorkavalt halvasti rietatud ja ka hobuseid ei tahaks nimetada muuks kui nälginud peegasusteks. Lohutan ennast teadmiselega, et fronditagune ei hüügi ühelgi maal toredusest ja jõukusest. Kõik, mis ma siin näen, oleks juba nagu ammusest ajast saadik tuttav. Maailmasõja ajal iseloomustas Vene vägede seljataguseid samasugune jölkumine, mõttetuna tunduv askeldamine, liigne ajaküllus, sõdurite ulakus ja üle kõige — tappev igavus.

Jaamas olid sõdurid võtnud enda alla kõik saalid, koridorid ning jaamaplatvormigi. Mõned neist magasid, ranits pea all; teised tukkusid käsipõsakil, püss põlvede vahel; kolmandad viitsid täringute veeretamisega aega. Mis seal aga sootuks puudub, see on lõõtspillide nobe kädistamine ja venelaste nutikas laul. Millist võrratut vaheldust ja lohutust pakkus see Vene väes!

Venelastest enestest pole siin aga pöud. Valge põgenikkond orjab meelsasti igat isandat, kes nõus on äraandlike teeneid hindama. Mandžuuria vallutamise ajal komplekteerisid venelased jaapanlastest instruktorite juhtimisel vabatahtlikke salku. Mukdenis ja Harbiinis pidasid nad oma kaasmaalastele jahti, toimetades tosinate kaupa „kahtlasi“ teise maailma. Aga niipea kui jaapanlased kindla pinna jalge alla olid saanud ja Mandžuuriale uue administratsiooni annud, osutusid Vene pagulased esimesteks, keda maalt hakati välja lennutama.

Nüüd tegelevad nad Tientsinis ja teistes rannalinnades. Antakse välja kolme mustasajalist ajalehte, jutlustatakse Aasia „vabastamisest“. Peahäälekandja nimeks ongi „Aasia vabastamine“. Pärast kommunismivastase pakti allakirjutamist löid venelased nn. seltskondliku võitluskomitee. Toda asutust tunnustab ka Jaapani okupatsiooni-

võim. Komitee peab kõigi võõramaalaste neerud ning kopsud läbi uurima. Kes „toht-rite“ meelest paistab jaapanlaste vastane olevat, too toimetatakse välispolitsei valdusse. Ka Tientsini eestlastele esitati nõudmine, et fulgu nad komiteesse „järeleproovimisele“.

Kuid eesti koloonia löi sõrad vihasele vastu, ähvardades rahvusvahelise skandaaliga, kui neid vene pättide pealekäämisest ei vabastata. Korduv protest Jaapani võimudele andis tarviliku tulemuse. Venelastele teatati, et Eesti kodanikud ei sallii tülitamist. Venelased ise ja kõik teised „Nanseni passi“ rahvad seisavad täielikult uute ispravnikute võimuses: peavad tasuma altkäemaksu summast, toetama komiteed annetustega ja võtma endale nuuskuri ülesandeid.

Pekingi ajutise valitsuse poolt on Tientsini asutatud eriline registreerimise büroo, kust kõik uustulnukad peavad läbi käima. Seal oli mul juhus näha, kuidas uued ispravnikud oma alamatega käituvad. Juba keelte tarvitamise kord on iseloomustav: hoolimata sellest, et valdavaima kontingendi külastajaist moodustavad inglased ning ameeriklased, kannavad sildid ja ankeetlehed üksnes vene- ning jaapanikeelset teksti. Lävel jagavad valvurid jutuletajad sikkudeks ning lammasteks: kodakondsusega välismaalased toimetatakse Hiina ametnike käsutusse, „Nanseni passi“ omnikud aga ispravniku juure.

Õnnetu emigrant hakkab juba toalävel sügavaid kummardusi tegema. Kiiirus ning kõõtsakil läheneb ta arglikult vihasele võimukandjale, keda tituleerib „teie aususeks“ (vaše blagorodie). „Blagorodie“ mõõdab teda õlgi õgiva pilguga pealaest jala tallani ja käratab siis:

„Oota! Praegu pole aega.“

Ise aga süütab sigareti ja torgib roostetanud sulega tühja tindipotti. Etendus oli nii kütkestav, et ma meelega aega viitsin, andes oma järjekorra nendele, kes olid vähema huumori-meelega varustatud. Saabus juut. Päris viisakas mees; „lips“ ees ja puhas krae kaelas. Aga juba hirmunud, lõplikult. Ei kummarda, vaid nokib: teeb sada

tibatillukest kuke-niksu. Ispravnik ajab põsed punni ja puhub lae alla seitsme jala pikkuse suitsu-niidi. Jõllitab silmi ja naudib oma võimu.

„Mis sa tahad?“ mühatab lõpuks.

„Paluks härradelt asumisluba...“ sele-
tab juut.

„Ei saa. Mis kuradi luba? Kas komiteelt on soovitus?“

„Pole soovitus... Ei osanud komiteesse minnagi...“

„Küll sa oskad, kui kuklasse saad. Ilma kirjata ära mind tülitagi. Kuigi oled juut, pead minema komisjoni.“

Jutustasin sellest loost Tientsini eestlastele.

„Meie ei imesta enam millegi üle,“ vastasid nad. „Vene valgeid mõistavad siin kõik hukka. Ega jaapanlasedki nendest lugu pea, aga neid kasutatakse, kuni neist profiiti saab lüüa. Nad on oma isamaast oksjoni-kauba teinud. Müütavad seda arsinat ja puudade viisi. Kuid keegi ei taha nendega kaubelda, sest kõik tunnevad nende tühjust ja aimavad ka nende salajast südame-soovi: vallutada jaapanlaste abiga Siber ja algatada siis Moskva vastu ususõda. Eestlasi ja teisi piirirahvaid peavad nad äraandjaks, sest et need Venemaast lahku löid. Tulevikus ähvardatakse meid lindpriiks kuulutada ja hobuste asemel tõlla ette rakendada. Praegu aga käivad need kanged monarhistid Jaapani sõjavõimudelt juudase-seekleid mangumas. Nupukamad ja kelmimad neist seisavad Jaapani vastuluure teenistuses, sest jaapanlastel enestel on oma kidakeelsuse ja silmatorkava välimuse tõttu raske vajalikele inimestele ligi pääseda. Aga keegi meist ei kahtle, et kui sõda lõpeb, siis on venelased esimesteks, kellele põlvega pehmesse paika lüüakse. Olge väga ettevaatlikud, kui te mõne venelasega peaksite kokku sattuma.“

Tangku jaamas tuli üks neid valgeid nuuskureid meilt isikutunnistuse ettenäitamist nõudma. Ma sõimasin ta kere täis ja soovitasin, et ta meile enam silme ette ei satuks. Muidugi saatis ta meile nüüd välispolitseinikud kaela. Kuid meie sõidu-

load ja tunnistused olid juba Tokios korda seatud ning politseinikel polnud muud teha kui vabandusi lausuda.

VII

Sadamalinnad Hiinas on otsekuuli lahtised kroonika-raamatud, jutustades sellest, kuidas Euroopa ja Ameerika lakkamatult on rünnanud taevapöögade endassesuletust. Tientsini arvele langeb üsna mitu põnevat peatükki lootusega võitlustest ja paratamata kaotustest.

Hiinlastel oli möödunud sajandi esimesel poolel kavatsus muuta Tientsini Pekingi kaitseks. Alus selleks pandi juba neljateistkümnenda sajandi lõpul Ming'ide dünastia keisrite poolt, kes tähtsusetu kalameeste küla Pai-Ho suudmes muutsid palgasõdurite alatiseks asukohaks. Järgmisel sajandil ehitati küla ümber tugev kindlusmüür. Tollest ajast peale tunnebki maailm seda paika Tientsini nime all. Mandžu keisrid ehitasid Tientsini sõjariistade vabriku ning olid küllalt naiivsed uskuma, et Pai-Ho suudmest ei pääse ükski ründaja laevastik läbi.

Kuid juba 1858. aastal olid nad kaotuste tõttu Šanghai all sunnitud andma Inglis- ning Prantsusmaale kontsessioonääri õlgused Tientsinis. Sellega murdi Tientsini puutumatus. „Valged barbarid“ hakkasid endale üsna pealinnana nina all pesasid ehitama. Hiina vastupanu on üllatavaimaks momendiks asjaolu, et keisrid meelsamini leppisid maa-alade loovutamisega kui teiste riikide saadikute ja ambasadööride aktsepteerimisega oma õue juures. Võõrad riigid aga pidasid esindajate nimetamist väga tähtsaks, sest ilma alatiste poliitiliste agentideta osutus vahetorkade hoidmine Hiinaga lootusetuks.

Keeldudes täitmast 1842. aasta kokkulepet konsulaarse ja diplomaatilise läbikäimise suhtes, sattus Pekingi valitsus Euroopa suurriikidega sõjajalale. Rohkearvulised arusaamatused ja kokkupõrked lõppesid sellega, et 20. aug. 1860. a. okupeeriti Tientsin Inglise ning Prantsuse vägede poolt. Riigi pealinn — Peking — muutus mere poolt kaitsetuks. Kuid hiinlaste kat-

sed „barbareid“ tagasi lüüa jätkusid endise hooga, andes sissetungijatele ikka enam ja enam põhjust oma garnisone suurendada. 1870. a. purustasid Hiina partisaanid koos vaenuliste rahvahulkadega prantsuse konsulaadi, kiriku ja lastevarjupaiga. Kõik valged, kes ründajate kätte sattusid, löödi armuheitmatult maha.

Kuidas kujunesid lood pärast seda, oleks igav jutustada. Märgin ainult, et valged Hiina palgavägedest võrdlemisi kerge vaevaga jagu said ning et „barbarite“ esindajad — saadikud ja ambasadöörid — endale Pekingis mugava ja kauni kodu löid. Viimaseks hiinlaste vastuhakkamiseks tuleb lugeda bokserite mässu 1900. aastal. See oli laialt haaratud kavatsus ja andis ka Tientsinile valusad vitsad.

Valgete kontsessiooni-alad Tientsinis piirati sisse. Ründamine kestis 27. juunist 13. juulini. Eriti raskesti kannatas admiral Seymour'i väeosa, kellele ülesandeks tehti piirajate rööngast läbi murda ja abistada surmaohus viibivaid diplomaate Pekingis. Admiralil tuli ülesandest loobuda; iga kümnes mees ta väcosast langes hiinlaste ohvriks. Kui poleks olnud rutulist abi Vene poolt, siis oleks Tientsin vististi maatas tehtud ja kõik ta kaitsjad teise maailma saadetud.

Bokserite mässu tagajärjed osutusid Hiinale küllaltki saatuslikeks. Kuningakoda pidi leppima sellega, et võõraste riikide esindajad, keda Pekingis vaevu salliti, endale otse keelatud linna (keisri residentsi) väravate ette kindlustatud raiooni asutasid, kuhu Hiina võim oma sõrmeotsagi ei tohi pista. Tientsin oma administratiivseis pilres muudeti lausa oksjoni maa-alaks. Kõik riigid, kes vähegi jalgu viitsisid vedada, lasksid endale seal kontsessiooni-territooriumi välja mõõta. Isegi Belgia, Taani ja Rootsi võtsid endale tüki. Hiina arsenaal lõhuti maha; ainult värav, millel ei puudu idamaine kunstiväärtus, jäeti muinsusesehena püsti. Hiina linnaosast lõigati lalad prospektid läbi. Keisrite põline unistus Pai-Ho laevastiku baasist muutus fiktsiooniks.

Tänapäeval tuleb Tientsini lugeda kõige

moodsemaks linnaks Hiina rannikul. Üksnes Kanton kipub viimastel aastatel ameerikalikkuse poolest Tientsinist ette jõudma. Kantoni kaubanduslik tähtsus ei võistle ometi Tientsini tähtsusega. Väiksemad riigid — Rootsi, Belgia, Taani — ei kasutnud oma kontsessiooni-õigust. Kuid seda suuremat ettevõtlikkust avaldasid Tientsinis Saksamaa, Ameerika Ühendriigid, endine Austria-Ungari ja eeskätt muidugi Inglismaa Prantsusmaaga. Maailmasõja järel löödi Saksamaa ja Austria Tientsinist välja. Ka kommunistlik Venemaa tõmbus sealt tagasi. Kuid juure astus Jaapan, hakates mängima küllaltki mõõtuandvat osa.

Kõndides Tientsini esinduslikumail tänavail, võite kergesti unustada, et viibite Aasias. Ometi puudub sel linnal valgete jaoks külgetõmbevõim. Kes end siin täis imenud, too sõidab kiires korras minema. Reisijaid silmitsedes jääb mulje, et iga 25 hiinlase kohta tuleb vaevalt üks valge. Võimu aga hoiavad enda käes ainult valged: Inglise, Prantsuse ja Ühendriikide väed pole bokserite mässust saadik siit enam lahkunud. Neid tuleb lugeda selle järjest kasvava ning rikkusele tungiva linna täieõiguslikeks peremeesteks. Tsiiviilvalitsemist aga toimetavad suurriikide konsulid koos kinnisvara-omanike ja majanduslike ettevõtjate poolt vallitud nõukoguga. Kultuur-ettevõtlikkuse ja kodanikkude heakorra eest hoolitsetakse parimini Prantsuse kontsessiooni alal. Kaubandus lobbab peamiselt Inglise kontsessioonil. Tööstust arendavad ameeriklased ja jaapanlased.

Põhja-Euroopa rahvastest on Tientsinis kodunenud üksnes kuuepealine hulk eestlasi. Soomlasi leiame ühe. Skandinaavilasi — ei ühtki. Valgete ülekaal kipub kuuluma venelastele. Neid ei loeta aga välismaalasteks, vaid peetakse enam-vähem „omadeks“.

VIII

Lahkumine Tientsinist valmistab turistile meeldiva üllatuse. Olles vaadelnud ranniku kõledat panoraami, paistab tõenäolisena, et sisemaalgi näeme vaid kulva

kõrbe. Lugu on aga sootu vastupidine. Niipea kui rong on Tientsini jaamast väljunud, algavad lõpmatud riisiväljad. Maa on laudtasane, meenutades Ungari pustat. Võrdlus pustaga tundub seda õigustatuna, et Tientsini tagune lausikmaa on niisama viljarikas kui Debreceni ümbruski, ja nagu pustas kõikjal sirguvad paplid, niisama kasvavad ka Hiina suurel madalikul loendamatud lehtpuud. Nad annavad maastikule rõõmsa ning metsarikka ilme, kuigi nad mitte kusagil metsasalku ei moodusta.

Külal Põhja-Hiinas on ülisuured ja üllraharikkad, nagu Ungariski. Sellase ebamugava asustumis-kombe põhjuseks on muidugi hirm: madjarid kartsid türgi röövliteid ja palgasõdureid, hiinlased kardavad hunhuuse ning mongoollasi. Pärast eurooplaste saabumist muutus julgeolek küll kindlamaks, kuid üksik talunik tunneb end siiski absoluutselt kaitsetuna. Nüüd, kus kõikjal tegutsevad Jaapani-vas-tased partisaani-salgad, tuleb talumeestel arvestada alatisi rekvisitsioone. Salgajuhid annavad küll talunikele rekviireeritud varade eest vastava kviitungi, kuid teades, et varematal aegadel osutusid kõik säära-sed paberid tühitühjaks pahnaks, ei looda põllumehed ka nüüd riigilt mingit tasu saada. Tänu sellele pidavat valitsema kü-lades paosklemise ja peitmise psühhoos — kui talumees ise ei kuulu mõne võtllus-salga aktiivsesse liikmeskonda.

Meie sõidu ajal*) valitses kogu Hiinas sadude küllus ning veeuputus. Ka Tientsini ning Pekingi ümbruskond ei jäänud sellest puutumata. Kõneldi, et Pai-Ho jõe kaitsetammid olevat paiguti lõhutud. Iga-tahes tungis vesi sageli raudteeni. Umbes üks neljandik Tientsini ja Pekingi vahelisest madalikust sarnles soomülkale, kui mitte leetseljaketega rikastatud järvele. Mõnedes küldades oli vesi vallutanud kõik hütid. Elanikud kükitasid oma karilooma-dega liivakõrgendikel. Teisal püsisid külad küll kuival, kuid ei omanud enam mingit teed. Talurahvas rändas, kompsud pealael,

*) Juunikuus a. 1938.

keha poolest saadik vees. Kõneldi, et riisiväljadele ei sünnitavat see esialgu viga, aga kui uputus lõikuseajani peaks kestma, siis tuleb üldine nälg.

Põhja-Hiina madalikule annab matmispaikade rohkus omapärase ilme. Reisija näeb kõikjal imelikke savi- ja mullakuhlaid. Venelane nimetaks suuremaid neist kurgaanideks. Kõneldakse, et küngaste püstitamise komme põlvnevat Džengis-khani aegadest. Igatahes on näha selles mongoolaste mõjustust, sest puhtavereline taeva-poeg ei tunne perekonnaliikme laiba vastu mingit pieteeti. Linna kehvik heidab surnu lihtselt prügiväljakule, koertele ja lindudele piduroaks.

Talunike meel ja arusaamine — vähemalt Põhja-Hiinas — on selles küsimuses palju arenenum. Surnumatmine toimub talgutega, millest võtavad osa kõik küla labidamehed. Mõnele vanale patriarhile, hõimkonna peale või suure perekonna isale püstitatakse kõrge küngas, mis seisab sajanid. Vähem tähtsaks isikud saavad endale madalama künka. Lastele rajatakse ainult paari meetri kõrgune mäta. Üldiselt raisatakse selleks otstarbeks palju kasutuskõlvulist maad, kuid vastutasuks annab see matmiskomme tõhusa hügieenilise tulemuse ja võimaldab veel järgnevatele põlvedelegi astuda aukartuses nimekate eelkäijate kalmule. Muhameedlased, kelle arv talunike keskel on küll väike, talitavad veelgi nooblimalt. Nad ehitavad kurgaani alla võlvitud keldri, et surnugi võiks püsti tõusta ja kummarduda viis korda päevas Mekka poole, nagu see on kohustuseks kõigile prohveti järelkäijatele.

Sõjaajal täidavad Tientsini-Pekingi teel esimese- ja teiseklassi vaguneid peamiselt Jaapani ohvitserid. Maarahvas sõidab kolmandas klassis. Meie — ainukesed turistid selles kuulipildujatega varustatud rongis — tundsi me end väga halvasti, sest olime sunnitud igas jaamas pealt vaatama, kui toorelt käitusid Jaapani sõdurid hiinlastega. Iga tulija ning mineja otsitakse läbi. Pakkide sisu puistatakse lihtselt jaamaesisele, et kergem oleks reisija kolist ülevaadet saada.

Ihulikku läbipuistamist toimetatakse vääras. Mehed on sunnitud end enam-vähem paljaks võtma. Naistele topivad sõdurid oma käed kuulmatu toorelt riiete alla, kobades läbiotsitavaid säärase hoolimatusega, kui polekski neil tegemist elavate olenditega, vaid salakauba veoks valmistatud nukkudega.

„Kas teie ei leia, et sõdurite käitumine on inetu?“ pärisime ohvitseridelt.

„Võib-olla jätab see kommetelt mõnda soovida,“ vastasid nad. „Aga kuidas seda muuta? Ei või ometi lubada, et need nais-hüüdnid terroristidele relvi veaksid.“

„Kas ei võiks naiste läbiotsimist toimetada naised?“

„Mis moel? Hiina naised ei ole võimalik usaldada. Pidada aga selleks otstarbeks jaapanlannasid väeosade juures, oleks liiga tülikas, kõnelemata kuludest.“

Üks noorevõitu ohvitser vaatles meid ilmse põlastusega. Kuuldes, et olen ajakirjanik, lausus ta:

„Ma tean, mis te oma lehele kirjutate. Ükski ajakirjanik ei mõista olla erapooletu. Nad arvavad, et sõdimine on niisama kerge kui rahvale muinasjuttude vestmine. Ka meie oma ajalehemehed on küllalt rumalusi kirjutanud. Nad tuleksid kõik mobiliseerida ja tuleliinile saata. Alles siis võiksid nad kirjutada sõjast. Hiina röövsalgad ei koosne üksnes meestest. Teie arvamis järgi peaksin ma vist relvad maha panema, kui mulle naisterrorist kallale tungib. Ajakirjanikud mõtlevad, et sõda on lõbustus.“

Ma oleksin kahtlemata veel teisigi teenimatuid etteheiteid pidanud kuulma, kui ohvitseride keskel rohkem võõrkeelte oskajaid oleks leidunud. Õnneks ei õpeta Jaapani kroonu neile seda tarkust palju.

Sõit Tientsinist Pekingi kestab viis tundi. Kui me pärale jõudsi me, oli juba õhtu. Hiinlased käsutati, niisama kui väikejaamades, paarikaupa haneritta. Seal noppiti neid läbipuistamiseks. Kes küllalt kiire polnud sõdurite käsku täitma, sai müksata ning sõimata. Ainult meie — valgetõu esindajad — võisime takistamatult jaamast lahkuda.

(Järgneb)

VARAMU RINGVAADE

Välispoliitiline ringvaade

õulukuu numbris vaatlesime välispoliitilist seisukorda eriti väikeriikide seisukohalt ja jõudsime otsusele, et Müncheni kokkuleppes loodetud rahunemise ajajärk on annud maad veel segipaisatumale ja ohtlikumale olukorrale maailma poliitilistes vahekordades.

On täiesti ilmne, et München ei olnud totalitaarseid riike soodustavate kontsessioonide ja lepingute revideerimise lõpuks, vaid alguseks.

Vastutavad riigimehed on muutunud innukamaiks „turistideks“ — Ciano Budapestis, Beck Berchtesgadenis, Daladier Tunesias, Chamberlain ja Halifax Pariisis ja Roomas, Csaky Berliinis jne. jne., rääkimata juba väljakuulutatud uutest matkadest — Ciano Varssavi, Urbšis Berliini, Ribbentrop Varssavi jne.

Maailmas ei valitse ei sõda ega rahu. Välispoliitilised kaardid on paisatud segi ja riigimehed katsuvad meeletult selgitada enesele asjade tegelikku seisukorda, üksikute tõelisi arvamusi selles vastastikusel umbusaldusega immutatud õhkkonnas.

On kõige segasem epohh pärast sõjaegses poliitilises konstellatsioonis, kus on väga raske teha õiget diagnoosi. Kuigi „haigne pislased“ on teada, on võimatu kindlaks määrata tõve „väljalöömise“ täpset ja kõige varajasemat kohta, et suuta seda lokaliseerida levimise vältimiseks kogu maailma poliitilisel kehal.

Wilhelmstrasse ofitsiooni arvates „1939. aastal kujuneb eriti Vahemere piirkond maailmapoliitiliselt tähtsamaks kui seni.

Prantsusmaa poliitika raskuspunkti langeamise tõttu läände kohtuvad Vahemere piirkonnas nüüd 3 suurriiki, kes kõik tahavad täita impeeriumi mõistet elava sisuga“.

Nendeks suurriikideks on Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia.

Vahemere probleem kerkis maailma poliitilisele malelauale Gibraltari okupeerimisega inglaste poolt 1704. a. ja sellest ajast saadik on käinud pateetiline võitlus Herkulese kolonnide ja Moosese mere vahel.

Inglismaa peapiir on Vahemerel; Baldwin ütles küll, et Inglismaa piir on Reinil, kuid see oli nii enne Abessiinia vallutamist Itaalia poolt, enne Itaalia impeeriumi loomist. Briti on olnud alati valvel, et mingi riik ei saavutaks ülevõimu Vahemerel. See ohustaks teiste rahvaste vabadust ning esmajoones Briti impeeriumi — commonwealth'i peamist ühendusteed. Tuletame vaid meele Abukiri ja Trafalgari, Briti võitlust Prantsusmaa hegemoonia vastu Vahemerel, Krimmi sõda, võitlust Vene ohu vastu Vahemerel Dardanelide eventuaalse vallutamise puhul Vene poolt.

Selle suure võitluse taustal on Inglismaa ja Prantsusmaa peamiseks ürituseks olnud saavutada Vahemere pakti. Sel alusel sõlmiti Briti ja Itaalia „gentlemen's agreement“ 2. jaanuaril 1937, mis alles pärast Münchenit kehtivusele pääsis, tänu põhimõttelisele kokkuleppele Hispaanias võitlevate vabatahtlike äratoomise küsimuses (mis aga lõplikult veel on teostamata). See oli aumeeste kokkulepe: ei mingit muudatust rahvuslikus territoriaalses suveränitee-

dis Vahemere tsoonis. Sest Inglismaad häiris eriti Baleaaride saarte Itaalia mõju alla sattumine ühenduses Franco sõjaga.

Kuid seda „aumehe kokkulepet“ näivad tõsiselt riivavat Itaalia „loomulikud aspiratsioonid“ eriti Tuneesias, mis alguse said sõjakate hüüetega Itaalia parlamendis Prantsusmaa Tuneesia, Korsika, Nizza ja Džibuti aadressil.

On loomulik, et need üritused on ilmses vastuolus 1937. a. gentlemen's agreement'is kokkulepitud status quo säilitamise põhimõttega ja et neile otsustavalt vastu astub mitte ainult Prantsusmaa, kelle territooriumi integriteet on küsimärgi all, vaid ka Briti. Inglismaa püsib endiselt seisukohal, nagu on väljendanud seda selgesti laevastiku ekspert Kenneth Edwards, et „Vahemeri ei ole mitte ainult elulise tähtsusega arteer Inglismaale, vaid ka piirkond, kus Inglismaa huvivid tuleb kaitsta, ka siis, kui see kaasa tooks tähelepanuväärt riske“.

Tarvilise laevastiku-jõu puudumisel võiks vaenlane rünnata Egiptust ja ka Palestiinat. Seega käsutaks vaenlane tooraineid, mis teeks inglise laevastiku ohtlikuma relva, blokaadi, täiesti mõjutuks. Ka tekitaks vaenlase edu Egiptuses või Palestiinas ähvardava olukorra Indias ja kogu Oriendis. Neil põhjusil on mõistetav, miks Inglismaa on sunnitud teostama koos Prantsusmaaga vastastikuse kaitse poliitikat ja miks Chamberlaini tee Rooma viis üle Pariisi.

Milles seisnevad Itaalia „loomulikud aspiratsioonid“? Ametlikult pole Itaalia esinenud mingisuguste nõudmistega. Duce vaikib mõistatuslikult ja müstiliselt.

Ent Itaalia poolametlikust ajakirjandusest võib umbes aimata aktsiooni suunda ja motiive. Uue Itaalia impeeriumi seisukohaga ei sobivat, et Itaalia külje all Korsika moodustab tugeva lennubaasi, mis on sihitud Itaalia kui Vahemere suurriigi vastu; Tuneesias pidavat itaallased eitama oma isamaad ja Džibuti olevat ohtlikuks „paiseks“ impeeriumi enese südames.

Kõigile nendele üritustele on ka Prant-

susmaa ja Inglismaa poolt vastatud juba poolametlikult. Itaallastele on antud õigus nõuda madalamaid makse Suessi kanalis ning saada koht kanali direktooriumis. Samuti võib eeldada Prantsuse järeleandmisi Džibuti suhtes, mis kujundab värava merele Abessiinia impeeriumi jaoks. Ent kõigi teiste nõudmistega suhtes, mis riivavad Prantsuse territooriumi puutumatus Tuneesias ja Korsikas, on Prantsuse valitsus ja avalik arvamine vastanud kindla „ei“-ga. „Jalataitki maad ei loovuta Prantsusmaa!“ ja selle vägevaks reaalseks demonstratsiooniks kujunes Daladier triumfaalne ringsõit Korsikas ja Tuneesias, saadetuna suurest laevastikust ja olles kahemõttelisuseta vastuseks Itaalia pressis karjetele: „Kas sõjaga või ilma, aga Itaalia nõudmisi tuleb rahuldada!“.

Tuneesia on juba õige vana Prantsuse-Itaalia tüllõun. Juba 1870. aastal konkureerisid seal Inglismaa, Prantsusmaa ja Itaalia kaubanduslike eesõiguste pärast. Tuneesia bei oli täieliselt pankrotistunud ja püüdis leida endale krediite nii, et ajas tülli suurriike, olles kindel, et ükski neist ei luba teisel kontrollida tema maad. Kuid 1878. a. Berliini kongressi kulisside taga otsustati Tuneesia saatuse. Saades vastutasuks Küprose, nõustus Inglismaa Prantsuse protektoraadi õigusega Tuneesias. Itaalia ei olnud aimugi sellest lehmakauplemisest ja kui 1881. a., võttes ettekäändeks väikese piiritüli, sunniti bei'd tunnustama Prantsuse protektoraati, oli ülalatus ja pahameel Roomas suur. Ka Bismarck kihutas Prantsusmaad taga, soovides anda talle vabu käsi Vahemeres, et ta unustaks Elsass-Lotringi. Bismarcki arvates oli Prantsusmaa ainuke riik, kes võis võtta enesele Põhja-Aafrikas tsivilisatsiooni ülesanded: „Itaaliat ei saa võtta tõsiselt kui militaariiki“, sõnas ta Prantsuse suursaadikule, „laske ta sünnitab maailmale maailjaid, muusikuid, lauljaid ja tantsijannasid — see on osa, mis talle sobib!“

Tuneesia annekteerimine Prantsusmaa poolt oli suureks tõukejõuks 1882. a. Itaalia astumisel kolmikliitu ühes Austria-Ungari ja Saksamaaga, mis teatavas mõttes

oli praeguse Rooma-Berliini telje eelkäijaks.

Kuigi 1896. a. Prantsusmaa ja Itaalia leppisid kokku Tuneesias elutseva Itaalia koloonia õiguste suhtes majanduslikult, hariduslikult jne., kindlustades itaallastele endised eesõigused, ei vaibunud Itaalia šovinistide aspiratsioonid Tuneesia suhtes. Prantsuse diplomaat Gabriel Hanotaux kirjutab juba 1908. a.: „Teatav Itaalia imperialism, mis on esile kerkinud ühe Prantsuse kaotuse tõttu, näeb Rooma missiooni kõigi Vana-Rooma Vahemere valduste tagasivõitmises.“

Itaalia Maailmasõtta astumisel anti talle teatavad lubadused Aafrika valduste suhtes Londoni paktiga 26. 4. 1915, kuid sõja lõppedes sai Itaalia Pariisi leppega 12. 9. 1919 vaid koha Tangeri administrerivate riikide konsortsiumis. Loomulikult oli pettumus jälle suur.

Prantsuse-Itaalia läbirääkimised Tuneesia küsimuses võeti uuesti üles 1935. a., kui Laval Roomas viibides lubas Mussolinile vähemalt pidada heatahtlikku neutraliteeti juba otsustatud Abessiinia ründamisel. II Duce omalt poolt loobus enamikust oma nõudeist Tuneesia suhtes ja sai vastutasuks 114.000 km² maad Liibüas ja 800 km² Somaalimaal. Samal ajal sai Itaalia Džibuti raudteeseltsi aktsiaist (kokku 34.600) 2.500 endale (Prantsusmaa omab 20.000 aktsiat).

See Rooma protokoll 1935. a. jaanuarist korraldas ka Itaalia koloonia küsimuse, andes itaallaste Tuneesias sündinud lastele õiguse säilitada oma vanemate kodakondsust esimese 10 aasta jooksul. Need, kes sündivad 1945. ja 1965. a. vahel, võivad valida Prantsuse ja Itaalia kodakondsuse vahel, kuna pärast 1965. a. sündinud lapsed pidid käima kodakondsuse seaduse tavalise korra järgi ja seega saama automaatselt Prantsusmaa kodanikeks. Ka Itaalia koolid pidid 1955. a. alates minema Prantsuse kontrolli alla.

Abessiinia sõja tagajärjel jäi aga protokoll Rooma poolt ratifitseerimata ja Itaalia valitsus teatas Prantsuse valitsusele äsja, et sel protokollil ei ole mingit kehti-

vust. Sellest järgneb, et küsimuses on kogu Tuneesia territooriumi kuuluvus. Juba varsti pärast Rooma protokollil allakirjutamist teatas Mussolini, et ta „ei taha enam koguda kõrbi!“

Itaalia realism nõuab nüüd akte ja Põhja-Aafrika on kujunemas Prantsuse-Itaalia koostöö „geomeetriliseks punktiks“, kus kohtuvad nende huvid ja mis on võimuprobleemi jagamise eelduseks Vahemerele.

11–15. jaanuaril s. a. Chamberlain-Halifaxi külaskäigust Rooma ei saa ametliku kommunikatsiooni alusel tõmmata praegu mingisuguseid konsekvantse tulemuste kohta, vaid tuleb vaadata, kuidas asjad arenevad.

On teada, et Chamberlaini välispoliitilise joone põhiteesiks on usk demokraatlike ja totalitaarsete riikide koeksisteerimise ja koostöö võimalusse ja püüde üritada rahupoliitikat konsultatsioonipoliitika põhimõtetele üksteise vahel. Rooma külaskäigu sihiks näibki olevat olnud vaid tahe informeerida vastastikku üksteist oma vaadetest aktuaalsetele poliitilistele probleemidele, tahtmata anda neile mingit lahendust, mingi kokkuleppe või otsuse kujul. Pealegi oli Prantsusmaa kategooriliselt vastu seisnud Inglismaa vahendajaks olemisele Prantsuse-Itaalia tülis. Järelikult oli Inglismaa tegutsemisvabadus läbirääkimistel kõvasti piiratud tähtsaimas küsimuses, Vahemere probleemid. Kuigi Rooma ametlik kommunikatsioon räägib kahe maa kavatsusest arendada vahetunde kahe riigi vahel 1937. a. aumehe kokkuleppe sõbralikus vaimus, ei või sellest järeldada, et Itaalia üritused status quo muutmise suhtes Vahemeres oleksid maha maetud. Rooma on ikka veel selles küsimuses nagu suur sfinks.

Kui oleme peatunud veidi pikemalt Vahemere ja Tuneesia probleemi juures, siis põhjusel, et on tõenäoline selle regiooni veel akuutsemal kujul esilekerkimine maailma poliitilisel areenil, seda enam, et ei näi olevat lootusi, et Itaalia nõustuks kahepoolsete läbirääkimistega Prantsusmaaga, kuna aga Prantsusmaa ja Inglismaa näivad resoluutselt vastu seisvat nelja-riigi kon-

verentsile selles küsimuses, mida näib taotlevat Itaalia Müncheni eeskujul.

Pealegi pole veel lahendatud Hispaania probleem (Francole sõdiva poole õiguste andmine), mille puhul Mussolini tähendas oma Genova kõnes: „Meie (Itaalia ja Prantsusmaa) vahel ei ole võimalik leppimine, niikaua kui seisame Hispaanias barrikaadide vastaspoolel.“

Kõigi tundemärkide järgi otsustades näib Rooma kokkusaamine olevat lõppenud negatiivsete tulemustega diplomaatilisel alal ja see ei või kuidagi tugevdada Chamberlaini praegust välispoliitilist positsiooni, eriti arvestades sel aastal toimuvaid valimisi. Edeni tagasitulek uue välispoliitilise kursiga ei näi sugugi olevat enam võimatu, pealegi kus ka Briti ja Saksa vahel korraldada näib valitsevat umbusalduslik õhkkond, vaatamata kõigile deklaratsioonidele ja kõnedele. Ühelt poolt Saksa umbusaldus Briti kiiretempolisele relvastumisele ning majanduslikule ähvardamisele Saksa vastu, olles loonud rahvusliku võitlusfondi väliskaubanduse toetamiseks „Saksa dumpingu-kuradi väljajaajamiseks Inglise Peltseubide leegioniga“; teiselt poolt Briti umbusaldus Saksa vastu ikka suureneva relvastumise (laevastiku viimine Briti laevastiku tasemeni) tõttu, mis vihjab „imperialistiik-napoleonistliku perioodi“ algamisele Saksamaa võimupoliitikas.

Kuigi Saksamaa on deklareerinud, et ta ei karda kedagi, isegi mitte Inglise blokaadi, toetudes oma tagavaradele ja neliaastaku tulemustele, näib Saksamaal siiski valitsevat suurem tagasihoidlikkus sealsete ürituste esiletoomises. Või on see vaikus enne tormi? Või on järg üllatusteks Itaalia käes?

Kui uskuda „Daily Express'i“ poolt avaldatud andmeid, siis eksisteerivat ka Saksa-Itaalia sõjaline liit. Loomulikult vähendaks see suuresti Inglise blokaadi tõhusust sõja korral, võimaldades omakorda blokeerida Inglismaad Vahemeres, eriti arvestades Saksa ja Itaalia tugevust allveelaevade alal, Itaalia lennubaase

Mallorca'l, Marokos ja tugevasti kindlustatud Pantelleria ja Sardiinia saari.

On öeldud, et käesoleva aasta esimesed kuud on otsustavad ja saatuslikud (Ühendriikide Pariisi ja Londoni saadikute avaldused) ning et nüüd, pärast „rahulikke“ jõulupühi, algavat aktsioon, eriti Tuneesia suhtes, milletõttu Itaalia olevatki pidurdanud Saksa aktsiooni idas, milletõttu Ciano olevatki käinud Budapestis „rahustamas“ ungarlasi nende nõudmistes Ungari-Poola ühiseks piiriks ja mispärast ka Ciano lähemal ajal sõitvat Varssavi, et selgitada Poola hoiakut, mis on ka muutunud viimasel ajal teataval määral mõistatuslikuks.

Becki ja Hitleri kokkusaamise põhjuseks olevat olnud kummagi poole seisukohtade selgitamine enne Poola-Saksa 1934. a. 26. jaanuari modus vivendi viieaastast juubelit. Sellest kokkusaamisest olevat selgunud (Berl. Börsen Zeitung'i järgi), et „Poola suund ei ole Litvinov, vaid krahv Ciano“. Olevat ka lepitud kokku autotee ehitamises läbi Poola koridori ja Ukraina ning Klaipeda küsimustes.

Viimane küsimus näib esialgu lahenduvat teatava kokkuleppega Saksa ja Leedu vahel 8. mai 1924. a. konventsiooni statuudi raamides, kusjuures Klaipeda režim näib suunduvat Danzigi vabalinna režimi poole.

Mis puutub Ukraina küsimusesse, siis kuulub, et Hitler on annud Beck'ile kindlustuse, et kõik seesugused üritused ei riiva kuidagi Poola-Ukraina osa, vaid ainult soveti Ukrainat. Saksamaa on viimasel ajal küll tõmbunud tagasi Ukraina iseseisvuse propagandast, ent näib, et Kesk-Euroopa probleemistikus pole Saksamaa ja Itaalia siiski veel leidnud ühist keelt vaatamata Ciano külaskäigule Budapesti ning sellele järgnevale visiidile Varssavi. Küsimuse raskuspunktiks on vastukaalu loomine Itaaliat häirivale pangermanismile Doonau orus.

Ungari ja Tšehhoslovakkia relvastatud verised piiritülid on märgiks, et Karpaadi-Ukraina ja seega ka kogu Ukraina küsimus ei ole veel lahendatud ning päevakorrast kõrvaldatud ja et nende tekkimises on mängus palju kaugemale ulatuvate sihti-

dega provokaatorlikud jõud kui lihtsed kohapealsete piirivalvurite kasklused. Et Ukraina iseseisvuse küsimusel on palju enam reaalselt tagapõhja kui seda arvatakse, nähtub kasvõi juba sellest, et niisugune realistlik poliitik kui Flandin selle kasuks Prantsuse parlamendis üles astus...

Ikka enam ja enam kuuldub Prantsusmaalt hääli Vene-Prantsuse pakti ülesütlemise kasuks ja et see kindlasti toimuvat enne 2. maid 1939, vastavalt paktis ettenähtud ülesütlemise tähtajale.

Prantsuse-Vene paktil ei olevat praktilist väärtust Prantsusmaale, arvestades Venemaa praegust olukorda ja Euroopa praegust poliitilist konstellatsiooni. „Liitudest pole midagi kasu, kui nad ühendavad võimetusi.“ Alliansid Venemaaga olevat Prantsusmaad petnud juba kolmel korral: Ludvig XV-ndat, Napoleoni ja 1917. aastal.

Nii näeme, et uus aasta on alanud väga tiheda diplomaatilise aktsiooni tähe all. Näeme palavikulist vana Euroopa tasakaalu-poliitika mängu, milles väikeriigid katsuvad piinlikult pidada kinni erapooletuse põhimõttest. Kuid Saksamaa küsib õigusega Belgialt ja Hollandilt, kas on see tõsine erapooletus, kui need maad sõjaohu kartusel deponeerivad oma kullareserve Londonisse?

Neutraliteet ei sisalda mingit õigust ega kohustust jääda erapooletuks. Erapooletus võib ükskõik millal lõppeda, kas seega, et neutraalne riik algab sõda, või asjaolu tõttu, et talle tungitakse kallale. Et neutraliteet oleks täieline, ei piisa mitte ainult deklaratsioonist, et eventuaalse sõja korral jäädakse erapooletuks, vaid seda tuleb viljelda ka rahu ajal, vältides segamast end teiste riikide sisemistesse asjadesse. Tuleb hoida piinlikult kinni ka ideoloogilisest neutraliteedist, eriti nüüd, kus kaks selget ideoloogilist voolu lahutavad suurriike kahte võitlusvalmisse vastasleeri, nimelt demokraatlikeks suurriikideks ja totalitaar-autoritaarseteks suurriikideks.

Demokraatlike riikide rühmituse ideoloogiliseks juhtijaks sai Ühendriikide president Roosevelt oma läkitusega kongressile 4. jaanuaril s. a., mida tuleb lugeda

uue aasta esimese kuu tähelepanuväärivaks sündmuseks.

„Tuleb aeg, kus inimesed peavad olema valmis, et kaitsta mitte ainult oma kodu, vaid usu ja humaansuse põhielemente, millele on rajatud nende kirikud, nende valitsus ja kogu inimkonna tsivilisatsioon ise...“ „Tormid väljastpoolt ähvardavad otseselt kolme institutsiooni, mis on hädavajalikud meile ameeriklastele nüüd nagu alati. Esimene on usk, mis on aluseks kahele teisele — demokraatialle ja rahvusvahelisele heatahtele.“ „Rünnak usule tuleb laagrist, mis on vaenulik demokraatialle. Seal, kus demokraatia on heidetud üle parda, on kadunud usuvabadus, ja seal, kus on kadunud usk ja demokraatia, on heatahe ja mõistus rahvusvahelistes asjades pidanud andma aset kõrgekõlalisele auahusele ja brutaalsele vägivaldale.“ „Tahame kaitsta oma maakera poolt, kuid ka koos teiste rahvastega...“, „...sest kui valitsus, kes on relvastatud hambuni, jätkab vägivalda poliitika õllistamist, siis võib ainult kaitserelv anda julgeoleku...“ „Viimastest sõjast me õppisime, mida me peame tegema...“

Selle läkitusega Roosevelt on astunud otsustavalt demokraatlike riikide etteotsa ja selle vastukaja nii Inglis- kui Prantsusmaal tõendab, et on moodustunud tõeline autoritaarriikide-vastase ideoloogiaga riikide grupp, mille mõju ulatust on raske ära määrata. Üks on aga kindel, mida ka president Roosevelt oma kõnes juba tähendas: Ühendriikide neutraliteedi seadus tuleb muutmisele. Seni kehtiv vastav seadus, mis anti Abessiinia sõja puhul, lähtus põhimõttest, et tuleb kõiki sõdivaid pooli kohelda üheväärselt, sama mõõdupuuga, s. t. keeld väljavedada sõdivale maale relvi jne. oli maksev võrdselt kõigi sõdivate poolte suhtes. Nüüd aga tahab Roosevelt teha vahet kallaletungija ja kallaletungitava vahel, keelates igasuguse abi kallaletungijale. See seisukoht läheneb suuresti Rahvasteliidu artikli 16 sanktsioonide põhimõttele ega kujunda kehtiva rahvusvahelise õiguse normide kohaselt enam neutraliteeti. Seega

on Roosevelt selgesti teatanud, et ta ei katvate kinni pidada ideoloogilisest ega ka materiaalsest neutraliteedist kallaletungija suhtes, olgu see kes tahes. Seda näeme juba praegu; Ühendriigid keelavad relvade väljaveo Jaapanisse ning abistavad Hiinat krediitidega jne.

Loomulik, et niisugune seisukohavõtt on mõeldav ainult suurriikide juures, kel on jõudu sõda pidada ning kes on sunnitud seesuguseks sammuks oma võimu ja mõju-ulatuse säilitamise huvides.

Peamiseks põhjuseks selleks oli Saksa kiirenev nii majanduslik kui poliitiline penetratsioon Lõuna-Ameerikas. Siin nägid Ühendriigid otsest hädaohtu oma huvide ja võimufääris, Monroe doktriini ohustamist. Sellel taustal ongi arusaadav enne jõule (10—24. det.) Pan-Ameerika konverentsil Lima's vastuvõetud põhimõtteline deklaratsioon. Põhimõtted on järgmised: rahutahe, rahvusvahelise õiguse austamine, üheõiguslikkus riiklikus suveräniteedis, isikliku vabaduse austus vaatamata rassile või usule. Ameerika valitsused kinnitavad deklaratsioonis uuesti oma solidariteeti ja soovi säilitada selle põhimõtteid ning oma otsust kaitsta end iga välisriigi vahelise segamise või tegevuse vastu, mis võib ohustada nende absoluutse suveräniteedi põhimõtteid. Kui oleks ohustatud mõne Ameerika vabariigi rahu, julgeolek või territoriaalne integriteet, siis tehakse see solidariteet efektiivseks riikide suveräänse tahte koordineerimise teel, nii nagu see on lepingus kindlaks määratud.

Oma ideoloogilises osas on see palju ulatuslikum kui Monroe doktriin ja siit peale võib nüüd rääkida juba Lima doktriinist.

Lima deklaratsiooni peasihiks oli muidugi sulgeda Lõuna-Ameerika turgusid Saksale.

Väga iseloomustavaks nähtuseks on samuti Ühendriikide lennu- ja allveelaevade baaside ehitamine nende mereteede lähedusse, kust kulgeb ühendus Euroopa ja Lõuna-Ameerika vahel.

Kõige selle juures on iseloomulik, et Saksamaa saatuseks on ise ajada anglo-

saksi rahvaid oma vaenlaste ridadesse. Saksa-Ühendriikide vahekorrad on kogu aeg olnud pinevil, jõudes nüüd haripunkti Ühendriikide presidendi selgesti mõista andva kongressi-läkitusega.

Suuresti on selleks kaasa aidanud Saksamaa leppimatu rassipoliitika, kuid peamist põhjust tuleb siiski otsida võitluses natsionalismi ja anglo-saksi suurkapitalismi vahel.

Sakslased, kes ütlevad end võitlevat uue epohhi eest, olles kantud ühes teljekaaslega teatavast messianistlikust poliitikast, on viinud uuesti Briti ja USA impeeriumid teineteisele lähenevatele, mida tuleb lugeda esmajärgulise tähtsusega faktoriks maailma viimase aja poliitilises arengus. Eks olnud Saksa ainsaks riigiks, kellele ei võimaldatud tollisoodustusi Inglise-Ameerika kaubandusleppete tagajärjel — tendents on ilmne.

Samuti võib Inglise-Ameerika lähenevamine otsustavalt mõjustada sündmuste käiku Kaug-Idas, kus sõjakäik niikuinii on toonud juba pettumusi Jaapani valitsusele, kelle peaministrid on sunnitud demissioneerima „hägiga“. Ja Kaug-Ida hädaohu „lokaliseerimine“ võib omakorda vabastada Briti käed, andes talle tagasi suurema tegevusvabaduse Euroopas...

Kas ei ole samuti sümptoomiline, et Roosevelti läkitus toimus kohe pärast Edeni külaskäiku Ühendriikidesse! Kõigil on veel meeles Hitleri väljendused Edeni, Cooperi, Churchilli jne. aadressil, nimed, keda juba sosistatakse Briti uue valitsuse liikmetena.

Pöörates nüüd pilgud meie Baltimere rajooni, näeme, et jaanuarikuu tähistas ka siin suureulatusliku tähtsusega sündmust: Rootsi ja Soome kokkulepe Ahvenamaa saarte kindlustamiseks 7. jaanuaril s. a. Stokholmis.

Ahvenamaa saarte neutraliteedi kaitse moodustab olulise osa Rootsi ja Soome eneste neutraliteedi kaitsest. Arvestades eriti moodse sõja iseloomu, evib see saarestik esmaklassilise strateegilise tähtsuse nii mere- kui lennubaasina. Et vältida saarestiku sattumist mõne Baltimerel võitleva poole valdusesse, millega oleks ohustatud

nii Soome kui ka Rootsi neutraliteet, hakkasid mõlemate maade valitsused otsima teid nende saarte kindlustamiseks. Sest neutraliteeti peab kaitsma, tarbe korral relva-jõuga.

Et aga probleemi lahendust tiivustas septembri kriisi päevadel saarestiku läheduses kummitanud ühe välisriigi laevastik, jõuti viimaks 7. jaanuaril Stokholmis kokkuleppele, mis on kompromissiks, arvestades kõikide poolte huve.

Vastavalt sellele kokkuleppele Soome saab õiguse neutraliseeritud tsooni lõunapoolses osas kasutada iga liiki defensiivseid sõjalisi vahendeid. Samuti saab Soome ajutise õiguse, mis kehtiv on 10-ks aastaks, läbi viia teatavaid kindlaid sõjaväelisi ettevõtteid selles maksimum-raamistikus, milles Rootsi ja Soome vahel eraldi on kokku lepitud. Mainitud tsoonis, mis kokkuleppes on eraldi piiritletud, on Soome vabastatud igast tegevusvabaduse ja otsustusõiguse kitsendusest, mida näeb ette 1921. a. konventsioon. Ahvenamaa elanikkond kuulub sõjaväeteenistuse-kohustuse alla ja Soome annab lubaduse, et vastav seadus, mis esitatakse Soome riigipäevale Ahvenamaa maapäeva nõusolekul, sisaldab eeskirju, mis kindlustavad sõjaväeosade juhtiva koosseisu rootsikeelse ja -meelse iseloomu ja näevad ette ahvenamaalastest ajateenijatele komandokeelena rootsi keele.

Eesti seisukohalt, kes on ka konventsiooni-osaline, võib seda kokkulepet ainult tervitada, sest see on kaitseks ka meie neutraliteedile.

Lõpuks paar sõna veel Eesti-Läti vahelkorradest, mis viimasel ajal, arvestades kummagi maa avalikku arvamist, on võtnud jälle ebasoovitava pöörde, laskudes vastastikustesse teravustesse. On tõsi, et mõni meie ajaleht, pärast Läti välisministri külaskäiku Kopenhaagenisse ja

Londonisse, laskus tarbetusse poleemikasse Läti ajakirjandusega mõningate minister Muntersi väljenduste suhtes välismaal, nagu Danebroggi saaga, mis ka Taanis esineb mitmes variandis. Siiski meie avalik arvamine oli õigustatud võtma seisukohta mõningates küsimustes, nagu majandusvahekorrad mõlema riigi vahel, mis on reguleerimata kaubanduslepinguga, mis aga on eelduseks igale normaalsele vahekorrale riikide, liiatigi veel liitlaste vahel.

Ei tarvitse seepärast imestada, et meie ajakirjandus kõne alla võttis Soome riigipäeva väliskomisjoni esimehe R. Svento ütluse, et Eesti ja Läti vahel on „liit ilma liitlasteta“ ja et Eesti ja Soome on „liitlased ilma liiduta“ ning katsus leida selle ebatavalise olukorra põhjusi.

Kuid mitte ainult majanduslikul alal ei näi olevat põhjusi lahkeliideks.

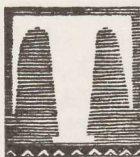
Kaitseliit, kes seob Eestit ja Lätit kui kahte saatuskaaslast, nõuab ja eeldab piinlikku ning samaväärset erapooletust mõlemalt partnerilt, seega ka enam-vähem kooskõlastatud välispoliitikat. Ainult sel eeldusel ja sel juhul võib kaitseliit vajaduse korral funktsioneerida.

Ent otsustades erapooletult ainult välisriikide ajakirjanduses toodud väidete ja arvustuste põhjal, võib konstateerida, et sel alal ei ole Läti jälginud seesugust siirast ja piinlikku erapooletuse joont nagu Eesti. See on Eesti-Läti kaitseliidu aluseid ohustav, mis on kahetsetav.

Kuigi välisajakirjanduse väited oleksid ka põhjustatud vaid väärarusaamisist, siis juba nende ilmuminegi välispressis on kahjustav Eesti-Läti koostööle ja nende haju-tamiseks või illumise põhjuste kõrvaldamiseks ei tohiks kallis olla ükski pingutus.

K. Keevesk.

Hooaja esimene pool Tallinna teatris

Tallinna teatril lasub suurem vastutus kujuteldava kultuuri-kohtumõistja ees, kui nad seda igakord ise teavad või mees peavad. Koostades oma repertuaare küll omaendi kalkulatsioonide, kalduvuste ja veendumuste, trupikoosseisude ja mõne muu teguri ajal, nad annavad samal hoobil tooni kogu maa teatritele: peaaegu kõik, mis Tallinnas läbi lööb, võetakse töökavasse provintsiteatrite ja suutlikumate maateatrite poolt. Nõnda vabanevad väiketeatrid valikuraskusist ja -riisikost, neile langeb kasuks pealinna reklaam, mõnikord ka lavastuslik eeskuju ja nad ei tarvitse kulusid kanda tõlke hankimisel, võttes selle väikese tasu eest suurteatrit. Välja arvatud „Vanemuine“, avaldavad teised väljaspool Tallinna tegutsevad teatrid vähe aktiivsust ja iseseisvust ses punktis. Pealinna poolt sissesõidetud teedel liuglemisel satub niiviisi provintsi- ja maalavadele ka nõrku, tühiseid ja kitslikke tükke (nagu Vuolijoe ülesreklaamitud asjad, mõni „Ahi“, rida ungari n.n. kommertsnäidendeid jm.). Selles, koolilastekeeles üteldud, repertuaari äravaatamises või „spikkimises“ juhtub ka provintsiteatrite o m a v a h e l i s t repertuaari-jäljendamist ning mõnikord õigegi kehva kauba kasuks, nagu näiteks kino-kitslik „Maja sadamas“, mis „Ugala“ poolt lantsseerituna lasti ringkäiku provintsis.

Silt moraal: mida kaalukama, ideeküllasema, kunstilisema ja eluteenivama repertuaari koostavad pealinna teatrid ja mida jõulisemalt-tihedamalt-kunstilisemalt ja läbilõõvamalt nad seda teostavad, seda kultuursema näo ja teo võtavad provintsiteatrid, seda enam on siis nendel ka õigust riigi, omavalitsuse ja üldsuse tähelepanule, soodustusele ja toetusele.

Tallinna teatrite seniteostatud k. a. repertuaaris ei ole kõnealusel eeskujuandmises suuri patustusi kirja panna.

*

„Estonia“ teater algas hooaja sõnalavastuse alal Ed. Vilde „Pisuhänna“ uuesitusega, mis endise, A. Lauteri tubli näitejuhtimise all möödus vanas tuntud headuses, sest mängus olid seesugused esirinnajõud nagu P. Pinna, H. Laur ja A. Üksip ning uutena M. Parikas ning Mare Leet täiendasid ansambli kõiki mõtte väljaandvalt. „Pisuhänna“ taastulek kujunes ühtlasi selle komöödia taasleidmiseks üldsusele ja tõestas väidet: antagu head tükki heas ettekandes — ja teater võib sellega välja tulla ka tüki „vananenud olles“. Ja õigeks osutus ka nõue: kui ei ole võtta tuluuusi algupärandeid, siis täidavad ülesannet ka väga hästi vanad tõhusad teosed. Ning teatril ei tarvitse teha avalikkuse ees meeolu: ei ole algupärandeid või „algupärandid ei kõlba“ — nagu läinud kevadel, eelolevate töökavade väljakuulutamisel levis kõmu Tallinna teatrite suhtes.

Järgmisena toodi lavale August Mälu näidend „Metshumal“ Juhan Tõnopa lavastusel. Viimane kahjuks andus rõhutatud lavastamisele, selle asemel et teost näitejuhtida lihtsalt, astasti ja taamale tõmbununa reaalelu piirides, ainult ökonoomsete meeoluannustega. Selle asemel teos otse uputati meeolotsemisse, kiritarvitati harmooniumi muusikat „undermalungina“ ja kohaldati tekstigi liialdatult *re qu i e m i*-liistule. Mängijaist on selle mõne kuu kestel, mis meid lahutab esietendusest, enamik mälust kustunud — ainult Reet Aarma reibas-naivne, lapselikult tõsine ning teesklematult elav esinemine on jäänud mäluõelale pidama. — Näidendi teksti lugemata ei saa selle kohta ulatuslikku hinnangut anda, kuid nii halb see tükk ka ei olnud, kui seda mõne arvustaja poolt toonitatult rõhutati ja selle kannul avalikkuses autorit tükk aega karistati. „Metshumal“ ei ole nõrgem A. Jakobsoni „Purunenud vaasist“, mis lavastati E. Draamateatris. See on kirjutatud lavavilunuma käega kui A. Jakobsoni

esikteos, aga ei ole ideelt kaugeltki nii pre-tensioonikas ja ühtlasi riskantne kui „Purunenud vaas“. Avalikus arvamises aga pöörati teose väheõnnestumise süüdis-tused enamikult ettekande vastu, kuna „Metshumala“ puhul patuoinaks peeti suure hulga poolt autorit. Kaksipidi mõõtmised!

Edasi esitati Birabeau komöödia „Mi-nu poeg — minister“ Paul Pinna la-vastusel ja ühtlasi peaosa kehastamisel. P. Pinna oli esietendusel sedapuhku bene-fitsiant ja oli nii juhtimiselt läbivilunud kui mängult läbikindel, tüübiehtne, mängu-rikas ja tujuküllane. Teised mängijad moodustasid ladusa koosmiku ning laialdane menu oli kindlustatud sellele poliitilisele naljamängule, kus parteide väärvalitsuse nõksud ning ootamatused saavad oma va-lusad viitsad. Ei ole midagi imestada, kui leiame peatselt selle komöödia provintsi-teatrite mängukavast, ja pole ka imestada, kui selle jandi riskantsused ning liialdused leiavad ebateadlikuma publiku juures puhta-raha-eest-võtmist.

Küll tuleks imestada (ja väga soovida), kui järelemängimine saaks osaks K. Čapeki monumentaalsele ja haaravale emadraa-male, patsifismi ja ühtlasi rahvuslikku endakaitset pooldavale teosele „Ema“.

Teatris, kus ei omata Liina Reimani taolist näitlejannat ema osa jaoks, on tea-tava riskimisega seotud selle draama kä-silevõtmine. „Estonial“ sedakorda oli koos-seisus (pooleks hooajaks) Liina Reiman — ja teose lavaline läbilöövus oli kindlusta-tud. Lavastajana figureeris külalisena A. Särev. Ta piirdus mõistlikult näitejuh-timisega ja teksti teenimisega, kuid ei kaits-nud end ka lahkarvamuste vastu. Nii tul-nuks tõlgitseda ema käitumist oma sur-nute suhtes alguses ja kohati kolmandas vaatuses — ema traagika suurväljenduste v a h e l — nagu looritatult, sest tema kõne-lused surnutega on ikkagi väliselt tingli-kud, tõeliselt aga s e e s m i s e d pöördumi-sed k a d u n u t e poole, mistõttu läbireaal-sed toonid ja liiga elavad äripäevlikud vär-vid nõuavad retušeerimist ja asenda-mist käitumisega, mis koosneb vaateist

enese sisse, vaateist irreaalsesse, pie-teedist ja aluspinnalisest kahjutundest; kuigi tulevad ette mõned „tõrelemised ja tülitsemised“, siis need ometi on mõeldud adresseerituina surnuile, seega peab kaasuma mõningal määral märgatav lugupidamine ja v a i k n e s ä ä s t l i k -k u s. Seesugused finessid ja sordineeri-mised teatavate ruttamiste asemel oleksid etendust enam süvendanud. Sellega ei ole siin etteheidet mõeldud L. Reimani-le, puudutatud on vaid näitejuhtimise lähtu-mist ning suhtumist. Aga võimalik on, et neist peenustest ületõttamine oli põhjus-tatud esietenduse ärevusest.

Näitejuht pidanuks aga valjema kont-rolli alla võtma noore näitleja Teet Kop-peli ja rolli enam läbi töötama A. Esko-laga. Tulnuks vähemalt viimaseski vaatu-ses A. Eskolat ta loidusest üles raputada, häälestada teda n ä r v i d e g a elama ja panna teda kõikuma vähemalt niisuguste tunnete ja impulsside vahele (et oleks vä-hegi vastasmängu Liina Reimani emana): lootus, et ema lubaks poega lunastada kaasõpilasile antud sõna ja seega laseks tal minna võitlusse sissetunginud vaenlase vastu; siis poolenisti pahanemine, kärsitus ja pettumus ema tõrkumise pärast; ühtlasi ka kahjutunne, et ta pahanes ema peale; siis paluv pöördumine ema poole, jälle mõtlemine ootavatele seltsivendadele. Neid üleminekuid tulnuks kasvõi tehniliselt esile tuua, kui roll ise ei kujunenud näitlejale ela-museks. Kui aga seegi proovidel ei õnnest-nunud, siis ikkagi näitleja kodanlik väli-mus tulnuks muuta noorukile kohasemaks — kasvõi riietusegi abil; praegune välimus oli lihtsalt oma 10 a. vanema häärasehe laisk-kodune olemine, mitte koolipoisi rüht ega figuur.

Teet Koppeli agitaatorlikke hõikeid, mis ju jäid õõnsaiks-trafaretseiks, võinuks lihtsalt vähendada, kui ei õnnestunud saa-vutada usutavamalt tuld ja hoogu.

Muide tegi näitejuht mõistlikult, et ta surnute ilmumisega ei lavastanud mingit viirastuste ega tontide paraadi, vaid et nende irreaalne olemus oli vaid kergelt

toonitatud kahvatuse, vaiksuse ning piiratud liikumisega.

Aga peapõhjused, et teos vaatajat haaras ja ebahariiklikul määral kaasa elama pani, peitusid Liina Reimani lõplikult ning kogu olemusega anduvas mängus. See vapustav kohkumine ja murdumine, mis sündis näitlejannaga esimeses vaatuses lendurist poja kaotamise puhul, oli nii läbituntud, intensiivne ja valuline, et tõsieluliski rängemat kohata on vaevalt mõeldav. Otse vaev oli end sundida seda katastroofi väliselt rahulikult pealt vaatama. — Niisama suure sisseelamise ning ütleksin — isikliku kannatamisega — esines ta järgnevategi saatuselöökidest ning lõpuks viimse julmima löögi puhul (et võetakse talt ta noorim poeg). — Pikim roll surnuist oli S. Lipul majorina — siin näitleja kasutas äärmiselt vähe välismängu ja üldse mängu, see oli paljas esinemine, kuid ometi usaldust võitev ja seesugune, et just nii seda kuju tahaksidki näha. Samuti väga vastavalt esines H. Laur surnud arstina. Erilist tähelepanu pälvis H. Paris ammusurnud vanaisana — see oli lõpmata mõnus vanahärra, sümboliseerides üllatavasti ulatuslikult ning kujukalt läinud sajandi stiili, vaimu ja mentaliteeti. Ometi oli roll õigegi lühike. Karakteriloomise meistersaavutus!

Teose sisuliste väärtuste kohta on ütelda ainult kiitvat ja selle fantastiline külg ei tarvitse kedagi häirida; see surnute esinemine otsekui elusaina ei ole ju lõpuks palju muud kui üks samm edasi Maeterlineki „Sinilinnu“ mälestusmaa pildist, mille mõte oli: niipea kui me surnuid meele tulefame, muutuvad nad nagu elusaiks, meie meelepidamine vabastab nad tardumusest ja unustusest.

„Ema“ repertuaarivõtt tähendab poolhooaja kohta tähtsaimat, dramaatiliseltsel haaravaimat, ideeküllasemat ning ellulõikavaimat sammu. Ka mängult oli see haara- vaim. Selle draamaga ületati kõik muu nii oma kui teistes teatrites.

*

Need read olid kirjutatud tükk aega varem, kui saabus lühike telegramm leh-

tedes: „Karel Čapek surnud“. Kõigest 48-aas- tasena! Tõesti halastamatult laastab saa- tus Tšehhoslovakkia. Vast- ja varalah- kunud kirjaniku näol on kogu kultuuriline maailm saanud raske löögi. Mitte iga hooaeg ei too maailma teatreile püsivaid ja silmapaistvaid teoseid. K. Čapek oli üks neist vähestest, kes maailmale andis sääraseid väärtusi oma draamade näol, mis on ikka ideelt sügavad ning suured ja lavavormilt ainulaadsed. Seepärast luge- sime sügisel healmeelset sõnumit, et üks No- beli auhinna kandidaate on K. Čapek. Kuid see eelrõõm oli petlik. Ei määratud auhinda temale. Võib-olla kartsid määrarjad sel- lega avaldada poliitilist värvi. Võib aga ka olla, et poliitilised mõjutegurid l. a. No- beli auhinna määramisel liigesti mängus olid.

K. Čapek ei vaja enam auhindu ega eelistusi. Küll aga vajanusime meie, jä- relejääjad, eelistusi mehele loomingu eest, mis on nii idealistlik ja kõrgesti human- ne. Et sellelaadsed teosed saavutaksid veel suurema ja laiemat mõju. Head teo- sed vajavad ka head lantsseerimist.

Nüüd kujunes Čapeki surnutedraama meil tema endagi lahkumise aktuseks. Ja üldse see draama oli suur ning sügavasti haarav surnute mälestamispuha teatris.

*

Et seda draamat lavastas külaline ja et külalislavastajatega meil „Estonias“ on tegu sageli, siis oleks kohane kõnelda ka mõni põhimõtteline lause ses asjas.

Juba aastaid märkame „Estonias“ la- vastajate-näitejuhtide puudust. Kuna näi- teks Töölisteater oma arvukaima re- pertuaari teostab algusest peale oma- enda juhtidega, olles need ise leidnud ning arendanud, laenab „Estonia“ sageli juhte siit ning seal, isegi rajatagant. Ei saa mi- dagi olla külalislavastajate kutsumise vastu eri ülesannete jaoks (nagu näit. ooperi alal Poolast, Tšehhist ja Venest juhtide kutsumise parema rahvusliku ko- loriidi andmiseks vastavaile oopereile: „Halka“, „Müüdud mõrsja“, „Vürst Igor“); ei saa sellele vastu vaielda ka vahelduse võimaldamise korral, kui omad kindlad

näitejuhid-lavastajad tunnevad end tühjaks-ammutatuna (A. Lauteri kohta seda ometi ütelda ei saa), kuid kui tavalise, reeglipärase, jooksva töö jaoks kutsutakse abi väljast, siis tundub see juba nagu „varjaagide kutsumisena“ ja süsteminõrkusena. Tugevust ja endakiindlust taotlev teater varustab end juhtidega seestpoolt. Seda tendentsi oleme „Estoniaski“ omal ajal märganud. Kadunud Jungholzi ajal katsetati lavastamist peaaegu kõigi tähtsamate näitlejatega: nägime juhi kohal E. Villmerit, Betty Kuuske-maad, Albert Üksipit jt. (P. Pinna, A. Lauteri, K. Jungholzi, A. Sälliku kõrval). Hiljem esinesid juhtivaina H. Gleser, H. Paris, H. Laur peajuhtide A. Lauteri ja P. Sepa kõrval. Ka H. Kompus rakendus vahel sõnalavastusse. Kuid siis tulid aastad, kus näiteks P. Pinnat ei nähtud enam ligi 10 hooaega juhi kohal (nagu sellest kirjutati äsja ta rakendumise puhul Birabeau komöödia näitejuhtimisse). Hugo Laur, kes omal ajal lavastas menukalt kolm teost, ning Harry Paris, kellele toona usaldati lavaline juhtimine umbes viiel korral ja kes muuseas nii nõudliku draama nagu „Eeljuurdlus“ õnnelikult lavale tõi, on mõlemad lavastajaina unustusse langenud. Selle põhjendamist tahaksime küll kuulda, seda enam, et mõnel hooajal H. Parise aega ja talenti pole kasutatud ulatuses mitte üle kümne protsendi — pigem vähemgi. Neid ja mõningaid teisiigi produktiivseid, ära-proovitud, kuid latentseid jõude tuleks rakendada produktiivsesse juhtimistegevusse, et üle saada näitejuhtide-lavastajate kriisist ja tarvidusest kutsuda väljastpoolt jõude, eriti neid, kes ei ületa omi inimesi.

*

Viimasena anti poolhooaja lõpul Ants Lauteri osaval lavastusel poolaka W. Perzyski komöödia „Kergemeelne öde“. See enne Maailmasõda kirjutatud lavateos ei oma erilist hiilgust ega ole üidini lait-matu, ka annavad end tunda ajalised muu-tused, kuid korralikult kirjutatud nn. pa-remata seltskonna paljastus-näidendiks võib seda küll pidada. Lavaline teostus andis omalt poolt värvi ja plüsse juure, sest

mäng oli tõepoolest põhjalikult läbitööta-tud ja tempo hoogus. Jumekalt ja ilme-rikkalt esinesid M. Parikas, M. Kamp, M. Leet, J. Tõnopa, A. Eskola, J. Koger ja K. Karm.

*

Eesti Draamateater startis A. Strind-bergi „Eerik XIV-ndaga“ nii tugevasti, et pä-ris kohe paremuse võidupärja, mida tal al-les poolhooaja lõpupooltel tuli jagada „Es-toniaga“ viimase „Ema“ lavaletoomise pu-hul. „Eerik XIV-nda“ lavastamisele võit ja teostamine oli täiel määral Ruut Tarmo teene. Peame sel puhul hindama ennekõike lavastust, mis ületas tavalised nõudmised ja võimised: läbi töötada ansambli vastuvõe-tavaks kogumikuks allüürniku seisukorras olles, nii vähe kogenud tegelaskonnaga, ja taga ajada ökonoomiat, see nõuab erilist arvestamist ja tunnustamist. Hea abimees illusiooni loomises oli lavastajal dekorator P. Raudvee, kes oma suvist Stokholmis-käiku oli suure innuga kasuta-nud heade ja kujukate materjalide saami-seks etenduse sinseks lavapildiliseks välja-ehitamiseks. Ainete kasutamine ei ole siin mainitud dekoratori teenete vähendamiseks, vaid tunnustamiseks: põhjalik stuu-dium teeb meistriks au.

Lavastuses tundsi siiski mõnda olu-dest tingitud puudust: suur pulmasöö-maaeg, kus Eerik kutsus lauda vaeserahva ja muud selle maailma väikesed ning ma-dalad, jäi hõredaks: massi oli ülearu vähe ja publik pidi kujutlema, et pidusööming toimub kulisside taga. Selles puuduses on süüdi teatri kehvus, mis ei lubanud lavas-tada kujuteldavat pilti täies pitoresksuses, rahvarikkuses, värvikuses ning mahlakuses.

Et lavastusliku hiiglatöö kõrval R. Tar-mo siiski mahti leidis nimiosa kujundada seesugusena, nagu R. Tarmo meile esines, see oli ka saavutus. Muidugi, kui R. Tar-mot oluaks juhtimas temast lahus olev loov näitejuht, me saanuksime täiuslikuma Eeri-ku, kuid kes pidi juhtima, soodustama ja kontrollima R. Tarmot? Ainult oma fan-taasia, intuitsioon, taip ja paljas peegel.

Reast teistest tegelastest, kes enamikult esinesid korralikult, tuleb ennekõike esile

tõsta Aug. Sunnet Göran Perssoni osas. Kui sääraseid markantseid täiskaraktereid laval sageli näeks — rõõm oleks istuda teatris. R. Tarmot juhina ja nimiosalisena ei toetanud aga teatri reklaam ja selgitus-aparaat küllalt intensiivselt ega ulatuslikult: seesuguseid suudraamasid peab publikule ka teoreetiliselt lähemale tooma. Kordan: hea asi nõuab ka head lانسseeringut, eriti niisugune komplitseeritud teos.

Järgmise uudisega, Stefan Kiedrzyński abielu- ja armastuskomöödiaga „Önn al-gab homme“, saavutati väga ladusast, ringreisil hästi sisseharjutatud ning läbi-töötatud koosmängust hoolimata märksa nõrgem kunstilis-ideeline efekt. Autor on oma teose lõpplahenduses ja happy endi poole tüürimises olnud nii ettevaatamatu ja psühholoogias hoolimatu, et kaotab jalge alt nii loogilise kui ka ideelise pinna.

Paistab, et teos on kirjutatud peajas-likult selleks, et anda võimalusi reale näit-lejaille arendada tugevat mängu. Seda te-gelaskond eesotsas Liina Reimani-ga Ed. Türgi juhatusel ka tegi. L. Reimani män-gus hindasime täiel määral ta dramaatilisi situatsioone ja väljendusi loobuva emana. Arenenud mänguastmele oli tõusnud A. Talvi. A. Suurorg ja M. Möldre löid lõ-bus-kujukaid tüüpe.

Kolmas uudis, ainus algupärand pool-hooaja kohta, oli Aug. Jakobsoni draama „Purunenud vaas“. Draama loogiliselt-elu-line konstruktsioon, selle areng ja ideeline lahendus panid jälgija pead vangutama. Siin selgus üldsusele see, et kirjanik võib romaani alal olla lähilõõnud mees, kuid sattunud draama nõudlikumate ja karmimate seaduste ette, kohmetub ning komistab.

„Purunenud vaasi“ lavastas R. Tar-mo korralikult, liiga suure säästlikkusega autori teksti suhtes ning suutmata asja viia kuigi suurele veenvusele (milles pea-mist põhjust tuleb otsida teosest endast). Professori rolli mängis lavastaja soojalt, mõistvuse ning tõelise isalikkusega, autori mõttega kooskõlalisel. Muude tegelaste töö ei liigitunud nende teeneteraamatusse.

Viimane esietendus, Joh. Linnankoski romaani „Laul tulipunasest lillest“ drama-

tiseering, jäi peatuma menu keskiasemele, vahest ehk lavastuse vahelduselt ja rea kõrvaltüüpide kujukuselt pigala võrra kõr-gemalegi kui Jakobsoni teos. Dramati-seering oli nähtavasti võetud töökavva sel-les heas lootuses, et romaan ise on meil väga tuntud ja armastatud ning sellest tu-leks head reklaami etendusele. Kuid dra-matiseering oma skemaatilisuses pole kau-geltki see, mis romaan. Mängus oli peaosa V. Alevi kehastada, kel küll raskusi oli ro-maanist saadud illusiooni realiseerimisega, kuid kes oma arengu teel selle osaga astus märgatava sammu edasi. Teistest A. Talvi, O. Ungvere, Türgid ja Hõimre löid tõhu-said kujusid L. Kalmeti hoolikal juhtimisel.

*

Töölisteater andis kuus esieten-dust: „Justiina“, „Preili Maliczewska“, „Naisevõtt“, „Caramba“, „Äripäev“ ja „Mets“. Seega sõnalavastuse alal teoste arvu poolest intensiivsem tegevus kui ees-vaadeldud teatris.

„Justiina“, see H. Vuolijoe järjekord-ne kombinatsioon teatritundmisest, elu-tähelepanekuist, kitsist, kinolikkusest, vas-turääkivusist ja järjekindlusetusist sai teatri poolt avatükina liigse au osaliseks. Teater haaras küll kinni „Justiina“ lõpp-pildisse ehaorgaaniliselt pistetud „ühiskond-likest“ noodikesist, kuid need on seal nagu raasukesed Laatsarusele rikka mehe laualt ja nendega rahuldumine on sihiteadliku, li-pukirjastatud ja ideeline-ollataotleva asu-tuse jaoks liigne paindlikkus ja vähenõud-likkus.

Selle teose lavastas, ühtlasi ulatuslikus meespeaosas esinedes, A. Särev korralikult ja elavasti. Korrektselt mängis nimiosa K. Välbe, laia löögiga ja esikohale kerkivalt esines tühise seltskonnadaamina L. Lindau. M. Varango noore plika rollis oli vilgas ja eluline, H. Malmsten nooruki osas veenev oma puutumatus ja temperamendiga. A. Tamm algul ei elanud end päriselt ossa senaatoriprouana, hiljem aga muutus kind-lamaks ning kodunes päriselt.

G. Zapolska näidend „Preili Ma-liczewska“ ei teinud poola näitekirjandu-sele just suurt au oma tendentsipaksuse,

erapoolikuse, drastiliste võtete (vägivalla toimepaneku katse härrasmehe poolt niimiosalise kallal), paigaltammuvuse ja lõpuks ideelise raugemisega. Kuid väga hea mängu juures paljugi kõigest sellest oleks maskeerunud. Ent kust seda väga head võtta?! Peaosaline valmistab tugeva pettumuse ja ta härrasmehest ülalpidajal tuli ka kõvasti maadelda oma ebausutavusega. Kordaminekuid tuli otsida kõrvalosadest — ja neid leidsid H. Sooperi, H. Raa, H. Vaagi, L. Römmeri ja eriti O. Põlla esinemises, kes kõik nõutud kujud löid plastilisteks ja tuumakandvaiks.

Edasi, N. Gogoli ammutuntud „Kosjad“ anti „Naisevõtu“ nime all. Püüti ka lavastusest moodne olla, põimides sisse pantomiim-esinemisi, mis paralleelselt kujutasid komöödia tüüpe ja käiku. Nendega pandi ainult i-le punktid peale ja „illustreeriti“ seda, mis isegi on illustreeritud — eks teksti lavaleseadmine ole ise juba „illustreerimine“. Need tantsvahemängud, välja arvatud üks liialt forsseeritud hüppaja-liikuja, olid omaette mänguliselt ilmekad väärtused, kuid komöödia jaoks üleaarused (nagu seesugused tantsivad teisikud üleaarused olid toonases „Kolmekrossiooperi“ lavastuses samas teatris).

Mängust rahuldab kõige enam R. Bauman Podkolessinina, kes lõpuks koguni elevusegi löi. Üldiselt ei suudetud pääseda Gogoli komöödia olemusele lõplikult lähedale, mis on ka mõistetav, arvestades rassilisi erinevusi. Seda lähedale pääsmist tõkestas tublisti N. Andreseni tõlke puisus, ebaeestilisus ja paigutised väärtusedki.

Suurem kordaminek oli juba P. Põldroosi lavastatud opereti paroodia „Caramba“, mis sisuliselt tähendas jälle teatri eneseleidmist, vormi poolest aga näitas lavastaja ning tegelaste (ühes liikumisjuhiga) loova vaimu olemasolu ja erkust. Teos antud kujul on lihtne skeem, mida täitma ja külluslikult elustama peab lavastaja, kusjuures ka tegelaste kaasaminekul ning improviseerimis-oskusel ühes tuju tekitamise võimega on oma tähtis koht. Kõike seda oli, ja rohkemal ning värskemal määral, kui oleme harjunud seda nägema.

Igatahes O. Põlla ja M. Varango, H. Sooper ja H. Malmsten, Helle Raa ja pt. näitasid tugevat mängunärvi. Neis ei olnud midagi tavaliste operetifiguuride läägusest, vaimutusest ja šabloonist. Eriti lõbus-vetruvalt ja ehtseit-teatriveliselt esinesid M. Varango ja A. Rebane. Kui esimene oli ehitanud oma osa nobedale nurgelisusele ja kohtlusele, siis teine otse võlus oma särava heasüdamelisuse, näoheelgamise ja seesuguse rõõmsa meeleolu levitamise, millist ei osanud oodatagi. Ja uue jõuna G. Mõölman mängis muusikut publiku seast säärase endastmõistetava kindluse ja asjalikkusega, et väga tihti kiskus silmi peategelaste generaalselt mängult endale oma saatelises, kuid huvitavalt esitatud osas.

Järgnev O. Lutsu „Äripäeva“ dramatisering, tehtud ja lavastatud A. Särevi poolt, osutus trupile samavõrra kergeks ja omaseks pähkliks nagu naaberteatris „Kergemeelne öde“ Siin teater näitas, mis ta võib. Tüüpide loomine oli nagu varrukast puistatav toiming. Ja sa pidid imestusega tunnustama, kuipalju ilmet, juimet ning omaprofiile võib leiduda meie maa-, mõisa- ning alevi-miljööös. Ja nende nägemises ning lavalises taaskujutamises ilmutasid näitejuht ning tegelased teravat silma, hinnatavat huumorimeelt ja erilist teatriversid. Selles galeriis olgu kõigepealt kiitvalt nimetatud: A. Teetsov ja E. Jürilo, samuti R. Bauman ja A. Mägi, siis J. Romot, K. Välbe, G. Mõölman, E. Toona, L. Römmer jt. Ainult Kiire kujuga ei saa olla nõus: liiga jantlikuks oli ta veiderdatud. Lavastajale pidanuks silma torkama, et seesugust hernehirmutist paari panna säärase viisaka õmblejannaga, keda L. Reial kujutas kauni endassetõmbumise ja ilusa lihtsusega, on päris vägivalla-temp nii psühholoogiliselt kui ka kunstiliselt lähtekohalt vaadatuna. Kuid mänguhoog ja tujurikas lõpuspart panid unustama selle dissonantsi.

Viimane tõeumber, Ostrovski „Mets“, jättis järele kõlama paremaid helisid kui „Naisevõtu“ lavastus ja hajutas hea osa sellest skepsisest, millega läksid esietendusele: ikkagi Ostrovski — ja eesti laval.

Muidugi, kes on näinud Ostrovskit vene-
laste ületamatus ja sünnipärasest män-
gus, sel tuli nii mõndagi unustada, kuid
näidendi ideelisus ja tugev õiglusejoon, sa-
muti vastuvaidlematu inimeste tundmine
— need säilivad ja moodustasid kandva
osa. Sel alusel, pluss rea tegelaste hoogus
ja siiras mäng, komöödia tekitas jälgimisel
sundimatut huvi ja lõpupoole üha kasva-

vat kaasaenamist. Olgu vaid lühidalt tun-
nustatud Priit Põldroosi tööd lavastajana
ja ühtlasi donkihhotliku traagikuna, A. Mä-
gi komejanti, A. Tamme inimlikku mõisa-
prouat — teos lavastati A. Tamme 35 a.
lavategevuse tähistamiseks —, O. Põlla
karjeristi, H. Raa orb-näitsikut jt. — Hoo-
aja esimene pool lõppes märksa ilmeka-
malt kui algas. Artur Adson.

„Vanemuise“ teater sügishooajal

Ka möödunud sügishooajal pidi „Vane-
muise“ teater tegutama erakordseis oludes.
Oldi sunnit ikka veel kasutama võõrast,
puuduliku seadeldusega lava, kus töötakis-
tusena andis end tunda harjutusruumide
kitsus. Vastavalt neile olukordadele ja
tingimustele näis kujunevat sõnalavastuste
repertuaar ja selle täitminegi. Siin ei ol-
nud erilisi kunstivõite, kuid ei juhtund ka
pahandavaid ebaõnnestumisi. Kui arvesta-
da veel tegevust ooperi ja opereti alal, siis
on „Vanemuises“ jätkat teatritööd õigupo-
olest hoogsalt ja pidevalt ning kui me ei
märka selles soovitatavat kunstilist sihikind-
lust, siis peame ometi rahulduma teadmi-
sega, et kogu laialdane trupp on võind
mitmekülgset edasi arendada oma võimeid.
Tahame loota, et need võimed leiavad kes-
kendet ja kunstiküpsema rakenduse siis,
kui on valmind uus ajakohane teatrihoone.

Hooaja avamine toimus A. Mälgu näi-
dendi „Metshumal“ esilavastusega. Vara-
jased eelteated ja eelreklam selle tüki
puhul oli paljutootav. Et avatükilt ollakse
harjund ootama tähenduslikku ja pare-
mat, siis esietenduse järel need ootused
valmistasid tunduva pettumuse. „Metshu-
mala“ ülesehituses ja tüüpide joonistuses
on puudusi, mis ei lase seda näidendit
mänguliselt kujuneda teatrisündmuseks.
Väga hästi oleks võind see minna hooaja
keskel puhke- ja vahetükina, sest huviga
jälgitav on see näidend nii Mälgu toodan-
gu kui ka üldse näitekirjanduse ja publiku
maitse seisukohalt. See on tüübiliselt üle-
minekuaja näidend. Nagu aastate kestel
lava ja meie näitekirjandus on püüdnud
enamail juhtudel end seada publiku rea-
geeringute järele, nii on nüüd ühiseks soo-
viks, et just lava meelejääva ja sügavalt-
haarava mänguga juhtivalt kütkestaks ning
kisuks kaasa publiku. Mälg on oma tõesse
suhtund tõsiselt, kuid selle tõsiduse muu-
dab krobredaks autori pinnaline käsitlus-
laad. Mälg on rajand intriigiarengu psühho-
loogilisele konfliktile, kuid eredalt süven-

det psühholoogiline valgustus ei mana esile
üksnes elamus, vaid ka probleemistiku ja
tõe ning õiguse küsimused. Kui kõiki neid
tegereid ei suudeta veenvalt tervikuks su-
latada, siis on oluline keskendada tähele-
panu võimalikult kitsamale tegevusalale.
Paratamatule surmale läheneva kunstniku
elu- ja loominguiha ning kohusetunde teise
inimese vastu, samuti tundliku ja tempe-
ramentse Illa ennastohverdav kiindumus
oleks iseenesest võimaldand kauni draama
kujundamise. Selle dramaatilisust paisu-
tada veel kokkupõrkega hoopis teisest
maailmast pärit oleva tööka vana talume-
hega, kel on põhjust nõuda oma eluõigust
ning kes on juba varem pidand tooma
kunstile ohvriks oma tütre, säärane põne-
vuse lisandus tekitas ülepingutuse tunde.
Kui neis sügavale tungivais konfliktis on
vahendaja ning lepitava osa usaldet liht-
meelse sulase hooliks, siis aitab see suu-
rendada laialivalguvuse muljet, nii et la-
vastus ja mäng ei suutnud märkimisväär-
sest püüdlikkusest hoolimata pakkuda haa-
ravat teatrielamust.

Sisult tuumakamaiks, tüüpidel ja kohati
mängult meelejäävamaiks etendusiks ku-
junesid M. Gorki näidend „Põhjas“ ning A.
Kitzbergi ja J. Simmi laulumäng „Kosja-
sõit“. Mõlemad teatritükid on pärit juba
varajasemast repertuaarist. Gorki näidendi
olustikus ja tüübistikus on palju venepära-
sust, mis praegu võib tunduda meile voo-
rana, kuid autor on peagu kõigis tegelas-
tes esile toond nende karakterseid oma-
dused ning on suutnud neis ühiskonna
heidikuiski näidata niipalju üldinimlikku
tundesügavust, et hää mängu puhul see näi-
dend võib alati pakkuda mõtlema panevaid
elamusi kauemaks ajaks. Et siin jätkub
kõigile tegelastele häid mänguvõimalusi, siis
ei olnud seekordses ettekandes eriti mär-
gata „Vanemuise“ lavastusis nii sageli esi-
nevat pahet, et ooperit oma pinnalise fa-
miliaarsusega tikub kõrvalosades upe-
pallitama ning rikkuma pääosaliste kunsti-

pärast mängu. Korraks tungis see purjus kingsepa näol siingi esile, kuid osa lühiduse tõttu ei lõhkund siiski ansambli. Mängulist mõjuvust kahandas pisut küll ebakohane valgustus ning tinglik lavaseadeldus, mis ei sobind seekordsele mängulaadile. Kuigi mõned osalisel oleksid võind olla veelgi süvenenumalt elulised ja loomutruud, nägime mitmelt teiselt osakandjalt päriselt ehtset ja hingestet elukujutust. K. Aluoja juhtimisel toimund etendusist oli näidendi „Põhjas“ lavastus terviklikum ja õnnestunum.

„Kosjasõidu“ tegevus liigub opereti ja kerge naljamängu vahemal, kuid pääle laualevuse pakub see laulumäng meile veel huvi olustikupildina lähemast minevikust ning selle kujud ja vembud manavad esile mõndagi tüübilist omaaegseist inimestest. Seepärast võime seda teatritükki korduvasi lavaletoomise puhul eelistada tühiseile komöödiale. Ses lavastuses rakendet stiilsatsiooni-püüded ei suland siiski tervikuliseks pildiks. Lavaseadeldus ja rahvariideis koori esinemised olid omal kohal, kuid enamik üksikosalisi oleks võind siiski „kerge“ tüki puhulgi enam süveneda oma ülesandesse.

Kui teatrit oodata päämiselt ladusat mängu või meelelahutuslikku teatraalsust, siis kujunes mängulisel tervikulisemaks ja ansamblikindlamaks lavastuseks L. Lakatose komöödia „18-aastased“. A. Meringil kui näitejuhul oleme juba varemni võind märgata õiget ja teravat pilku antud olukorra ja võimaluste hindamisel ning tal on tihti õnnestund leida sobivat kooskõla näitleja võimete ning osa nõuete vahel. Osade õnnelikul jaotusel põhjenes päämiselt ka nimetet komöödia kunstiline õnnestumine. Siin ei esinend palju eriti meelejäävaid kujusid ja pilte, kuid ühe õhtu ulatuses jatkus küllaldaselt elevust, noorusjõu esilepuhkemist ja seikluslusti selles komöödias, mille ettekanne oli enamikus usaldet noorte näitlejate kättesse. Paar kaasalõõvat vanemat lavajõudu ei olnud ka rutiinist halvat enesekeerdajad, vaid kujundasid oma osad vastavalt ansambli. Mängutempo oleks võind olla veelgi hoogsam, kuid niigi jäi sellest etendusest hää üldmulje.

Riskantsem oli lugu hooaja viimase lavastusega, milleks oli F. Helli ja A. Schützi komöödia „Eesriie langeb“. See on puhtakujuline situatsiooni-komöödia näitlejate elust ning nõuab vajalikuks mõjulepääsmiseks väga artistlikku mängu. Päätegelaste osatõlgitus oli ju üldiselt rahuldav, kohati üllatavgi ja terviklust taotlev, kuid enamik kõrvalosalisi tundusid ses kahekordistet teatriõhkkonnas väheusutavaina ja segavaina. Lavastuses ja ansambli

esinevaid lünki aitasid katta situatsioonide ootamatused ja koomika, nii et üldiselt võis sedagi etendust pidada siiski vaatamisväärseks.

Lõpuks tuleb mainida veel teatri õppeühma etendusi. Kahes erinevas koosseisus esiteti siin O. Aloe juhatusel P. Vegneri näidend „Tütarlaps Irene“. Noortele ettekandeks on see näidend sisult ja tüüpideelt väga sobiv, ainult selle lõpplahendus on kuidagi põhjendamatu ruttav ja eeskirjalik ega võimalda veenvat mängu. Teatri tuleviku seisukohalt olid need etendused huvipakkuvad, sest võisime osaliselt jälgida seda suurel määral lava taha jäävat ettevalmistavat tööd koosseisude uuendamiseks ja värskendamiseks. Nägime kohatise saamatuse ja küündimatuse kõrval mitme noore lavajõu esilerühkimist.

Näitlejate üksikmängu alalt on põhjus ses ülevaates käsitleda päämiselt seda, mis tavalisest osatõtmisest ulatus osakujundamiseni ja selle kunstipärase tõlgitsemiseni. Siin tuleb esmajoones nimetada teenelist näitekunstnikku J. Põtra. Tema see oli, kes taluperemehe osas andis „Metshumalale“ eluhoo ning jäi lõpuni selle kandvaks kujuks. Tema poolt esitet näitleja näidendis „Põhjas“ oli sügavalt läbituntud ja eluliselt haarav kuju. Üldiselt näib J. Põder nüüd, kus ta on vabanend esimese armastaja kohustusist, pakkuvat hoopis uudet elamuslikku ja loomutruud mängu karakterosades. Tüübiloोजना ning osakujundajana esines silmapaistvalt A. Randviir. Usurändaja Lukana näidendis „Põhjas“ näitas ta väga distsipliini ja lõpuni ühtlaselt teostet mängu. Omapäraselt ja temperamentselt esines ta nooruk André Tilvykuna komöödias „Eesriie langeb“, kuid kahjuks ei õnnestund tal anda tarvilikku veenvust selle osa elamuslikel muldekohtadel. Viimati-mainit komöödias saime Henry Tournina tervikliku ja vaos hoitud kuju noorelt lavajõult V. Adralt. Veenvalt ja loomutruult esinesid veel näidendis „Põhjas“ I. Suvero Nastjana ning A. Pulst suureva naisena. Samas näidendis pakkus oma võimetest parimat ning oma seniseid saavutusi ületavat mängu J. Jürjo Vaska Poppelina, millises kujus oli juba seesmist jõudu ja mehisust, seega omadusi, mida oleme seni harvem näind, kuid sageli oodand sellelt välise lavarühi ja hääletämbri pooldest nii sümpaatselt näitlejalt. Hooaja üllatuse valmistas H. Aren komöödias „Eesriie langeb“ noore algava näitlejatarina. Aastate kestel oleme näind H. Arenit viibivat nagu mingis seesmises tardumuses, kuid nüüd võisime jälgida ootamatult ehtset, enesekindlat ja hoogsat osatõlgitsemist. Säärast seesmise jõu ning võimete esilepuhke-

mist, vabastavat julgust ja kindlust tahaksime näha veel mitmelt „Vanemuise“ truppi nooremalt lavajõult. Oma tavalisel ja üldiselt tähelepanu ärataval mängutasemel püsisid teenelised näitlejad R. Ratassepp, L. Laonliidu ja L. Tubin. Lõpuks väärub veel märkimist õpperühma mitme lootust andva noore seas L. Rammul, kes näitas juba elamuslikku ja kujunduslikku mänguoskust.

Üldiselt „Vanemuise“ praegusest tegevusest rõõmustavama nähtusena paistab silma püüe võrdlemisi innukalt hoolitseda

lavajõudude järelkasvu eest. Juba praegu on tegevas trupis rida noori näitlejaid, kellele on pakut ulatuslikke esinemisvõimalusi ja kes on tihti näidand hinnatavaid tagajärgi. Vanema koosseisu püsimisel nõutavas kõrguses ei peaks „Vanemuisel“ olema lähemas tulevikus põhjust kaevata lavajõudude puuduse üle. Ainult teatri juhtkonnalt nõuab see esialgu pingutatavat valvsust ja teadlikku tööd, et neid jõude kooskõlastatult rakendada edaspidiseiks saavutusiks.

Erni Hiir.

Kiri Helsingist

Möödunud jõulud olid siin sõna tõsisemõttes raamatujõulud: jõulune kirjandusturg oli ilmunud uudisteoste hulgalta harukordselt rikkalik, niisama harukordne oli aga ka läbimüük. Juba nädalat paar enne jõule olid raamatukauplused ostjaid täis ja Helsingi suuremad raamatuärid ütlevad, et niisugust nõudmist ja huvi kirjanduse vastu ei mäleta olnud varem.

Jõulukirjanduse suurteosteks said seekord biograafilised teosed — T. Vaaskivi sulest ilmunud „Loistava Armfelt“ (Hiilgav Armfelt) ja eesti lugejaile juba kahe eelmise romaani kaudu tuntud autori Ester Ståhlberg'i elulooline romaan „Mathilda Wrede“, mis ilmus kohe ka rootsi keeles.

Kustaa Mauri Armfelt, väepealik, diplomaat ja asevalitseja, on 18. sajandi silmapaistvamaid isikuid Euroopas. Ta mängis mitme maa õukondades valitsejate soosikuna ja naiste lemmikuna hiilgavat osa kaasaegseis poliitilises intriiges ja avaldas mõju kaudu Vene valitseja ka Soome rahva saatuse käigus. Suur ja hiilgav lend, tõusudega ja mõõnadega, kuulsusega ja pettumustega.

Selle elu kirjeldamisel Vaaskivi meisterliku osavusega maalib pilte ajajärgust ja isikuist. Teoses säravad täies hiilguses 18. sajandi valitsejad ja õukonnad, arenevad poliitilised ja armuintriigid, tõusevad ja kustuvad ajajärku iseloomustavad aated ja inimesed — Friedrich II, Kristjan VII, Aleksander I, Robespierre, Napoleon Bonaparte — nende mõjustajad ja sõbrad, nende tõeline pale ja põhjatu inimlik

traagika. Selles mõttes Vaaskivi teos on huvitav kultuurpoliitiline läbilõige, kirjutatud osava sulega ja heas stiilis. Arvustus on avaldanud teosele suurt tähelepanu.

Ester Ståhlberg'i „Mathilda Wrede“ on suure naise elulugu. Mathilda Wrede († 1929) oli Soomes ja ka välismaal tuntud „vangide sõber“, kes sügava usulise veendumusega ja väsimatu ligimesearmastusega pühendas oma elu vangide hooldamistööle, ning on jätnud sügavaid jälgi järelaega. Ta põlvneb vabahärra Wrede, Saksamaalt pärit olevast suguvõsast, kelle üks osa on asunud elama Eestisse, teine osa aga on Soomes rahvasõbraliku ja õiglase tegevusega läbi mitme põlve võitnud rahva täielise poolehoiu ja lugupidamise. Autor lähtubki kogu suguvõsa ja eriti Mathilda Wrede vanemate saatusest ja kirjeldab selles raamistikus vangide sõbra lapsepõlve ja noorusaega, lõpetades romaani ta elu poolel teel. Haaravaima osa teosest moodustavad noore Mathilda Wrede rikkalikud kogemused ja elamused vanglasisi Soomes kui ka mujal. Autor on aine kallal töötanud aastaid, teos on kirjutatud väga elamuslikult ja meisterlikult. Täie õigusega ütleb ajalehe „Helsingin Sanomat“ kirjandusearvustaja L. Viljanen: „Vaevalt on teisi nii haaravalt kirjutatud teoseid ilmunud soome keeles“.

Eriti arvurikkalt on näha jõuluturul romaane, küll tuntud, küll tundmatute autorite teoseid.

Mika Valtari andis lisa oma eelmisele, kinolinal läbilõõnud romaanile „Võõras

mees tuli tallu“ teise osaga nime all „Lõppvaatus“.

Ajaloolist romaani esindab Lauri Haarla „Kurgede lugu“ (Kurkien taru), milles autor käsitleb ühe tuntud Soome talupojasoo vana ajalugu avaral ühiskondlikul taustal.

Romaane on annud veel:

Hilja Haahti: „Inimpõlved vahelduvad“ (Sukupolvet vaihtuvat); Selma Anttila: „Noored kaupmehed“ (Nuoret kauppiaat); Katri Ingman: „Elu muld“ (Elämän multa); Helvi Hämäläinen: „Küla põleb“ (Kylä palaa); Erkki Kivijärvi: „Steegeri perekond“ (Steegerin perhe); Anne Nuolivaara: „Päev ja õhtu“ (Päivä ja ehtoo); Arvi Kivimaa: „Saar tuulte süles“ (Saari tuulten sylissä); Yrjö Kivimies: „Teise astme inimesed“ (Toisen asteen ihmisiä); Heikki Hosia: „Tulipunased ratsurid“ (Tulipunaiset ratsastajat); Iris Uurto: „Teemandiseaduste all“ (Timanttilakien alla).

Mitmed nimetatud teostest on ilmunud järjena sama autori eelmisele romaanile.

Soome kirjanduses näib praegu eriti hinnas olevat suguvõsaromaanide sari.

Peale nende iimus jõuluturule terve rida esikteoseid senitundmatuult autoreilt, kes krooniti kirjastuste poolt korraldatud võistlusil. Kirjanduslik arvustus ei ole neist uudisteoseist ühtki esile tõstnud, küll aga on kuuldavale tulnud arvamusi, mis räägivad niisuguste võistluste korraldamise vastu.

Novelli esindas jõuluturul Toivo Pekkanen'i hilissügisel ilmunud kogu „Rahutus“ (Levottomuus), mida peetakse autori kogu loomingus parimaks.

Luule alal oli suursündmuseks Otto Manninen'i luuletuskogu „Matkamees“ (Matkamies). Samuti hea arvustuse osaliseks sai Lauri Viljanen'i kogu „Vaademäelt“ (Näköala vuorelta) ning uustulnukaist üllatas arvustust luuletuskoguga „Küünlasüida“ (Kynttilänsydän) Aalle Tynni, kellele ennustatakse suurt luuletaja tulevikku

Erika Viirsalu-Nivanka.

ARVUSTUS

Rudolf Sirge: Häbi südames

Romaan. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, 1938.

Rudolf Sirge oma varemates romaanides (nii „Rahu! Leiba! Maad!“, aga ka „Must suvi“) näis pühendavat eriti hoolsat tähelepanu olustiku kujutamisele, epohhi hinguse edasilandmisele. Üsna kadestataval määral tal jatkus virkust ja püsivust hankida hoolega vastavasse ajajärku puutuvaid materjale ja joonistada välja olukordi kaunikestigi detailselt. Kuid ta perspektiivi-tunne lonkas ja tal polnud veel küllalt tundlikku närvi teha vahet olulise ja ebaolulise vahel. Liiga vähe oli soojendanud neid raamatuid kunsti elustav valgus ja nendel radadel käies jäi südamesse tihti umbne tunne. Seepärast polnud põhjust eriti aplalt haarata selle autori kolmandagi romaani järele.

Olgu aga kohe üteldud, et „Häbi südames“ on kõigiti meeldiv üllatus. Avameelselt peab tunnistama: see on ilmekas näide ühe meie kirjaniku-isiksuse jõudsast kasvamisest. On vallandunud ja vabanenud autori kujundamis-ihad ja väljendamisrõõmud, on kasvanud tuntavalt kunstikindlus. Kõikide reservatsioonidegi kiuste, mida võib tõmmata, peab tunnistama, et Sirge kolmanda romaani probleemirikkus, kunstiline siirus ja elamuslik sugestiivsus on võimeline haarama ka kõige eelarvamuslikumalt idutatud lugejat.

Olustiku freskomaalingute asemel on Sirge seekord annud hingeeluliste eritluste mosaiiki. Teoses käsitletakse tänapäeva võrdlemisi noorte inimeste — igatahes alla

keskealiste — peamiselt sisemisi heitlusi, puudutades õigegi paljusid probleeme. Teose juhtiv ja tooniandev mõtteline tuum peitub peategelase Hugo Ohjaku saatuses. Hugo Ohjak on neid „lastetoata“ haritlasi, õigupoolest pool-haritlasi, ükskõik milliseid diplomeid nad ka taskus ei kannaks, kes maast-madalast on pidanud ise hoolitsema oma kasvatusliku ja haridusliku arengu eest. Pärit kehvemast kehvast ja soojuseta kodust, on ta sunnitud hankima mitmesuguse füüsilise tööga endale ülalpidamist, kuni on taskus gümnaasiumi diplom ja avanenud ülikooli ukсед. Kuid raskused ei lõpe sellega. Ülikool ei suuda täita kujutlusis juba haiglaselt kõrgele kruvitud lootusi, õigupoolest Hugo Ohjak ei oska ega jõua enam sealt võtta seda, mis talle tarvis oleks, mis teda rahuldaks. Meeleheitlikest rabelemistest hoolimata kontakti järele kõige olemasolevaga, pakseneb üha enam vahesein tema ja elu vahel. Igatsus sünteesi järele teravneb, skepsis ja kaksipidi-mõtlemine lahastab aga kiududeks sellegi, mis seni on püsinud koos. Pärast lühikest ja läägelt-kibedat ajakirjaniku „karjääri“ püüab ta oma ummikusse sattunud elule uuesti suunda anda füüsilise tööga, kuid kõik on asjata. Ja kõik, mida ta suudab veel teha, on tormata nendest sisemisest riidudest ja tülidest hyronliku žestiga Hispaania barrikaadidele, kus Terueli rindel ta rahutused jäädavalt vaigistatakse.

Millest niisugune flasko? Mida tahab kirjanik ütelda selle masendava pankrotiga? Esiteks vist küll seda, et inimene on kõigest hoolimata olevus, kes vajab „lastetuba“. Õrnas ja paindlikus eas peab teda kultiveerima, et ta ei kasvaks üles nagu metsik võsa, suunamata, juhtimata, vastasel korral täiskasvanuna ellu astudes ta ei tea, mida ta tahab ja mida ta suudab. Petlike illusioonide ja väärkujutluste umbrohi peab hävitama varases eas, et see hiljem ei lämmataks elu. Hugo Ohjak on niisugune hoolitsuseta kasvanud võsu, kes ei oska ega jõua enam hiljem elus endale tugipunkti leida. Ta isu ja aplus on suur, kuid teda pole õpetatud valima endale elu söögilaualt toitused, mis sisaldavad tema

organismile vajalikke vitamiine. Ja see pärast ta pole iialgi rahul. Rahu on aga — vähemalt mõnikord — energia säästmiseks ja jõudude koondamiseks siiski vaja. On nii mõistetav ta iha elada tuhandes vormis, näha elu kõikidest võimalikest tahkudest. Kuid kes tugevaks, nii teistele kui endale kasulikuks saada tahab, see peab oskama valida, see peab leidma oma elu juhteli. Hugo Ohjak seda ei leia. Ta on inimene, kes ei tunne iialgi täieliku andumise rõõmusid. Ta maitseb maailmavaateid, ta isu sünteesi järele — nii eneses kui maailmas — kasvab, kuid ta nälg jääb kustutamata. Ta tunneb sümpaatiaid pahempoolsete maailmaparandajate vastu, kuid kannab endas ühtlasi ka kodanlase elu-ideaali. Niisama valiku-võimetu on ta naistegi suhtes: teda kütkestab mõnevõrra Liina animaalne loomus, Marta intellektuaalne kirkus ja Irma anduv õrnus.

On kaunis ja üllas, kui inimene võitleb enese raskuste rägastikust välja. Sellest maksab unistada ja seda maksab kujutada „positiivsetes“ romaanides. Elu aga näitab tihti nii armetult selgesti, et inimese jõutagavarad on piiratud. Ka parimate ideaalidega ja üllamate ideedega inimene kustub kui lamp, kui seal pole enam õli. Hugo Ohjaku saatuse puhul rõhutab kirjanik väga selgesti just seda.

Hugo Ohjak on neid inimesi, kes oma elu ettevalmistus-klassi eest on maksanud liiga kallist kooliraha. Ta energia-tagavarad on kulutatud niivõrd põhjani, et tal pole jõudu enam midagi parandada. Ja kõige selle pärast ta kannab — häbi südames...

Pealiskaudsel vaatlusel võib näida, et Hugo Ohjaku elu saatusliku käänaku põhjustab juhuslik teadasaamine, et Liina laps on tema laps. Õigupoolest on siin tegemist aga ainult viimase tilga fenomeniga. See situatsioon, kus Ohjak teada saab, et tema laps kasvab võõra mehe tiiva all, on kirjaniku poolt antud enam Liina olemuse valgustamiseks. Hugo Ohjak on niikuinii otsas. Sellel pole enam olulist tähtsust, missugustel asjaoludel saabub ta faktiline lõpp. Me ei usuks mingil tingimisel enam

ta renessanssi ka siis mitte, kui raamatust puuduks ta elutee romantilise glooriaga punkt.

Hugo Ohjaku eluteel figureerivad kolm väga erisugust naist: Liina — praktiline ja „normaalne“ naine, kes oskab n. ü. liüa elule hambad sääremarja; Marta — intellektuaalne targutaja, kes mõnevõrra poseerib seltsimeheliikkusega meeste suhtes ja püüab elada teadlikult ja tahtlikult seda nii ihaldatavat loomulikku elu, mida Liina elab vaistlikult, filosoferimata selle üle. Ja lõpuks Irma — õrn ja nii šarmikalt abitu, vaimsete huvidega, kuid kaugeltki mitte ta naiselikkust rikkumal määral, autori poolt suure sümpaatiaga modelleeritud üks neid naisi, kes oma armastuses võivad põleda „kustumatult nagu igavene lamp“. On mõistetav, et Hugo Ohjakul kui oma loomu poolest väga maskuliinsel mehel on mugav olla Liinaga, huvitav ja põnev Martaga. Aga armastuseks kui kõigi hingeliste, vaimsete ja füüsiliste jõudude kokkumänguks sobib talle kõige enam Irma, kelles ta vaistlikult tunneb midagi sugulaslikku oma mõranenud laadile.

Hugo Ohjak on täiesti „lastetoata“ inimene, Irma paindlikud aastad aga, nagu autor laseb aimata, on möödunud halvast „lastetoas“, ta fuuriast ema närvilise ja halvava hirmuvalitsuse all. Võrrelgem näiteks Sanda Varepi, seda mineviku kassikullast unelevat, kohutavat ja neurootilist ema-tüüpi Liina lihtse ja nii targasti elu kaduvust mõistva emaga. Nende mõju tagajärjed on nende laste juures ilmselt näha.

Irma Varepi kujus on siiski dissonantse. Ühest küljest näidatakse teda kui haigluseni ihutud tunnete ja eksalteeritud meelelaadiga naist, kes fanaatiliselt hoiab kinni oma armastuse-kujutelmast. Ta on neid liialduse-inimesi, kes ei pea püri oma igatsustes ja see toobki talle katastroofilise lõpu — pimedaksjäämise. Kaunid ja tõepoolest nii inimese-väärilised on võimsad ja oma suuruses hävitavadki kiindumused — kas siis mõnesse ideesse või teisesse inimesse. Kuid nendes kajab ikka neurooti-

line põhiheli. Nad võivad meid tiivustada millekski väga suureks, kui on rikkalikke jõu-tagavarasid, kuid enamasti see on rakkus, kiire ja hävitav leegitsemine.

Ühest küljest leegitseb Irma nii vastu oma lõpule. Teisest küljest aga näitab autor teda kui üsna mõistlikku ja tasakaalukat tüdrukut. Ta ei hoidu seltskondlikest naljadest kihlates ennast — olgugi lõõpimisi — rikka kaupmehega. Ta ei unusta oma teenistuslikke kohustusi, isegi siis mitte kui teda kodus päeviku näol on ootamas avatuna üle kõige armastatud inimese elu ja enne kui ta lugemist jätkab, leiab ta veel mahti ööseks võrguga oma juuksed katta. Autor viitab küll väikesele enesekiusu joonele Irma iseloomus, liigitades teda inimeste hulka, kes ei ava kirju otsekohe nende saabudes, kuid kõik see näitab siiski, et Irma ei ole reaalsest elust võõrdunud „õnnetu armastaja“, kes on taandunud üksindusse, kandes hinges viha ja kibedust. Naiseliku leebusega otsib ta optmistlikult kõige parandamisvõimalusi ja toidab ennast isegi lootuse kübemetega.

Kahtlemata on siin vastuolu Irma karakteris, kuid kas imestaksime suuremategi vastuolude üle Ohjaku ja Irma taolistes iseloomudes! Ei.

Huvitava ja õpetliku kontrasti annab kirjanik Liina ja Irma kujude kõrvuti-seadmise. Nad mõlemad armastavad Hugo Ohjakut, kuid kumbki oma-moodi. Liina armastab rahulikumalt, „mõistlikumalt“, mitte nii ekstaatiliselt ja pööraselt kui Irma. Liina aga on osanud endale jätta Hugo Ohjakust elava mälestuse — lapse — Irmale jääb pihku ainult pakk pabereid — Hugo Ohjaku päeviku-lehed, viletsad riismised ühest elust, mis kisendavad mõistmise järele. Ometi oleks Hugo Ohjakult saadud laps see ainus olnud, mis oleks annud Irma elule sisu ja mõtte. Nüüd ei jää talle midagi, sest ta tee on olnud — ähmane lootus. Tal ei ole julgust või otsustavust olnud end lahti armastada lasta surmast, mis oleks võib-olla päästnud ta käesolevast katastroofist, sest siis ta ülepingutatud tundeelu oleks saanud tingimata vabastava suuna teisele.

Umbes niisugustena näivad allakirjutatule käesoleva romaani juhtivate tegelaste palged. Nende elusaatused kergitavad üles ja puudutavad paljusid probleeme ja mõtetsuundi, mis annab teosele küllusliku ilme. Võib-olla oleks teose kompaktsusele tulnud kasuks, kui olustiku andmise asemel oleks veelgi süvendatud ja tihendatud teost psühholoogilisest aspektist.

Ka kompositsiooniliselt väärib käesolev romaan ligemat tähelepanu. Sirge näib üldse armastavat suhteliselt erakordsemaid kompositsioonilisi võtteid. „Musta suve“ proloogiks ja epilooigiks olid kirjavormis antud lõigud, mis klammerdasid enda vahele teose sündmustiku. Käesoleva romaani sündmustik on suletud ühe ööpäeva raamistikku. Selle aja kestel tereandub Irma mälestusis kõik möödunu, selle aja kestel antakse Irma elust olevikulisid fragmente ja suletakse osavasti sinna raami Hugo Ohjaku kui mees-peategelase elu, päeviku-vormis antuna. Ja romaani algust ning lõppu ei unusta Sirge ornamenteerimast efektse ja mõnevõrra sümbolise pildiga kärbses ja ämblikust.

Ühe-ööpäeva-romaanid nende mälestuslikus retrospektiivsuses ähvardab tihti üksluisus ja igavus. Seepärast Sirge mõte elustada seda päeviku-vormi sissepõimimisega on kõigiti õnnestunud. Päeviku-vorm omakorda võimaldab kirjanikul olla siiram, aga võimaldab ka — ärgem kartkem seda ütelda! — väiksema kunstilise jõukulutusega tungida inimese hinge varjat-

mate kudedeni. Toormaterjali vahelelukkimine ja veendumuste hüplevus pole päeviku-vormis niivõrd häiriv kui mõnes muus objektiivsemas ja rangemas vormis. Päevik on inimese intiimsete elamuste kroonika ja süsteemitus, kristalliseerumatus seal ei saa põhjustada kuigi karne etteheiteid.

Hugo Ohjakule pääsime õige lähedale ta päeviku-lehekülgede kaudu. Need on kirjaniku poolt antud väga siiralt, neis otskui heliseb kaasa autori enda elu. Halastamatu on seal Hugo Ohjak nii enda kui ümbruse suhtes, ta lahastav vaim oskab tabavalt eritella elunähtusi, kuid kõike seda loorib juba algusest peale mingi rahutu ja traagiline kuma.

Sõnastusstiili suhtes ei ole märgata eriti autori hoolitsevat ja viimistlevat kätt. Lihtne ja vigurdamata on ta ütlemisviis, spontaanselt ja hoogsalt voolates. Juhtub aga ka libastumisi, nagu siin pisut maitset riivav, salongilisemas poeesias end hästi tundev epiteet — alabastriline säär, ütlushend nagu elutraagikaraamat jms. Salakavalalt on sisse libisenud ka väike poetika valda kuuluv eksitus — stroofi- ja värsi-mõiste segiajamine (lk. 51). Üldiselt on Sirge sõnastusstiilis siin raamatus rohkem soojust kui varem ning paiguti ka intellekti helkivust.

Romaaniga „Häbi südames“ ületab Sirge jõudsasti oma senise toodangu. Aga sellele raamatule tuleb anda ka tähelepanev koht kogu meie möödunud aasta romaani-lõikes. Erna Tilleman.

E. Tammlaan: Raudne kodu

Draama lauludega. Kolm vaatust, proloog, epilooig.

„Raudne kodu“ on lugu kaubalaeva meeskonnast, keda kaks aastat on meredel vintsutatud ja roiskunud ainetega alatoitlustatud ja kes lõpuks verisesse kokkupõrkesse satub laeva äritseva juhtkonnaga: peremehed taotlevad relvalasti saatmist parempoolsesse Hispaaniasse, aga pahempoolset häälestatud meeskond on vastu ja tõstab mässu, laev jookseb karile ja hukub.

Relvade salavedu Hispaaniasse, meeskondade konfliktid ohustatud võõtmetele sõites olid ja on päevakorralised sündmused ning Tammlaan on virgalt juhust kasutanud seda rahvusvaheliselt aktuaalset nähtust dramatiseerida.

Kirjanik on meremeeste elus ja kutsetegevuses kõigiti kodus, ta suudab valitud keskusest anda väga elava ja usutava kujutuse, millega teos oma põhijoontes ank-

rustatakse kindlale realistlikule alusele. Tüübid on selgepiiridelised välises joonis- tuses, kõneldakse kutsekohast, miljööst võrsuvat madruse-žargooni, mille kõnekäänd on naturalistlikud samas heas mõttes, nagu meie teistes näidendites talupojad kõnelevad maamehelikult või aguli-tüübid kraaderahva väljendustes. Et meremeeste- miljöö ja laevadeki-žargoon on meie näitekirjanduses haruldased, siis „Raudse kodu“ žanril on seesama värskus, millega meid võlusid Mälu esimesed rannajutud.

„Valges lagendikus“ sõideti omnibus, „Raudses kodus“ liigub merel laev. Tammlaan ei harrasta ainult tugevat intriigi, ka tema dekoratsioonid on diinaamilised. Meie passiivse, staatilise ülekaaluga näitekirjanduses Tammlaan on väga tervitatav ja lootusi äratav temperament. Me imetleme ta lühidat, täpset dialoogi ning meisterlikku osavust liigutada hulki. Kollektiivne diinaamika õigupoolest ongi, mis teost laval kannab. Isiku-hingeeluliselt ei ole sügavamale vaadatud kui hädavajalik.

Näidendi kompositsioon on vähem õnnelik. Tugevdramaatilised keskmised vaatused annaksid ilusa ümardatud elamuse. Kuid autor pole küllaldaselt usaldanud oma loomulikku talenti, vaid on püüdnud teost kenastada mõningate literatuursete ja teaterlikkude lisandustega. Teost on ette ja taha venitatud proloogide, epiloogide ja vahelugemistega.

Proloog kaluripojast Peetri ja rikka laevadeomaniku tütre lige lapsepõlvest loob eelduse, nagu oleks see sissejuhatuses sügavamale isikudraamale, millele sündmused laevadekil on ainult taustaks. Tegelikult kujuneb aga asi nõnda, et peategelaseks kerkib laeva kollektiiv ja kokkupõrge juhtkonnaga koondab enesele keske tähelepanu. Peetri-lige romaan jääb mängima üsna kõrvalist osa ning mattub kollektiivse ragina ja madina alla. „Raudse kodu“ otsustavatele sündmustele pole seda sentimentaalset proloogi üldse tarvis, näidendit võiks rahulikult alustada esimese vaatusega.

„Raudse kodu“ karmi realismiga ei sobi hästi ka autoripoolsed moraalitsevad vahelugemised, need kahjustavad ja lõdvendavad teose loomulikku pinget ning on laval ka kergesti kärbitavad.

Lavastaja avasõnas, mis on antud enne tegevuse proloogi, antakse mõista, et meie teatrid seisavad liigselt rahvamaitse teenistuses ja et „Raudne kodu“ on nüüd niisugune erakordne teos, milles publikule pole tehtud järeleandmisi. See autoripoolne

väide ei taha hästi paika pidada. Vastupidi, suur publik on sellest uuendusest kindlasti meelitatud, et kõigiti tõsine draama kaldub laulmuigulisse laadi. Näidend algab müristamiste ja välgulõõmistega, tormi ja hukkumistega merel. Madrused mäsavad laeval — antakse terve pilt relvastatud kokkupõrget. Joomingud ja kaklused sadamakõrtsis. Laeva karilejooks ja meeskonna põgenemine päästepaatidesse. Teatrilaval näeb küll väga harva seesuguste puhtväliliste efektide kokkukuhjamist. Aga filmis on see ju päris igapäevane tehnika. Ja siit ei ole enam kaugel mõte, et just kinoekraanil „Raudne kodu“ pääseks õigele mõjuvusele, olgugi et ka teatrilavastused on olnud kõigiti edukad.

Tundub, et Tammlaane esimesed lavateosed on sündinud otsingute rahutustes. Ta haarab mitmeid stiile korraga, alates sentimentaalsest melodraamast kuni sadamakõrtsi rämeda naturalismini, veel mitte küllalt suuteline olles neid kõrvuti jooks- vaid sugemeid kunstiliseks sünteesiks sulatama. Kriitiku ülesanne on kirjanikku ta voorustes toetada ja talle ta valekuju tultsi enesest selgitada.

Üldiselt on „Raudne kodu“ noore algaja seisukohalt üsna tugev andeproov, mispärast jääme põnevusega ootama Tammlaane järgmist näidendit. Kunstilise ehtsuse poolest hindame käesolevas näidendis pilti sadamakõrtsis parimaks, mis ilmutab kirjaniku tugevust žanrmaalingus ja näitab, et kõige õnnelikum juhus on, kui autori diinaamiline temperament väljendub konkreetses, meelelises realismis. Kirjanikul leidub romantilistes kallakutes küll tehnikat, kuid märksa vähem on seal kunstilist siirust.

Minu mulje Tammlaane senisest lavatoodangust on niisugune: autor ei ole näitekirjanikuna end veel küllaldaselt leidnud, ta kipub hoiakut võtma, milleks tal ei ole juuri. Ei ole õige ega loomulik, kui Tammlaan draamakirjanikuna jätab peagu kasutamata oma suure humoristliku talendi. Tema pingutatud tunglemine puhtasse traagikasse näitab välispidi küll kenakest näpuväledust, kuid sisemiselt jääb see muu kõrval mitmeti õõnsalt kõmisema. Üksi juba see asjaolu, et traagiliste konfliktide süvendamiseks ja lahendamiseks ta nii meelsasti haarab teaterlike efektide kui päästerõnga järele, reedab, et siiramaks käsitluseks ei piisa loomulikest eeldusist.

Hugo Raudsepp.

„Meie“ eestlased

August Jakobson: Oktoobrituul II. Romaan. Noor-Eesti kirjastus. Hind kr. 4.—

A. Jakobsoni uus köide heidab tänuväärset valgust nendele algatatud probleemidele, mis eelmises kahes köites kippusid jääma tumedaks. Koos sõja arenemisega areneb ka tegelaste hingeelu. Sündmustiku arengu mõttes „Oktoobrituule“ teine köide liitub otseselt esimese köitega ja viib osa selle köite sündmusi ja probleeme lõpuni.

„Oktoobrituule“ II köite keskkujuks tõuseb dr. Kubeliku problemaatiline natuur. Selle veidrikust vanapoisi kätte jooksevad kõik sündmused kokku. Doktor Kubelik on kahe sugupõlve usaldusmees. Nii vanad kui noored Kubelikud ei saa temata läbi. Ta esineb nii ihu kui hinge arstina, sellepärast koonduvadki kõik niidid sinna. Romaani kestel ta toimib otse perekonna kasvatajana, kuid temagi oskus ja hää tahe ei suuda sõjaolustikus valminud saatusi ümber kujundada. Ta allub vahel skepsise, vahel resignatsiooniga. Sagedasti autor näitab teda väsinuna ja ülepingutatuna otsekohese ja kaudse töö tagajärjel.

See doktor Kubeliku kuju hakkab meid „Oktoobrituule“ II köites üha enam huvitama. Kes ja mis on õigupoolest doktor Kubelik? Inimese viimset mina iseloomustavad ta suhtumised keskpõlvemõistele ja välismaailmale.

Doktor Kubeliku puhul häirisid esimestes köidetes ta korduvad jumalateotused, mis ei kõnelnud just häast kasvatusest ega maitsesest. Käesolev romaani heidab sellele probleemile küll üsna napilt valgust, kuid siiski niipalju, et umbes mõista, millest johtub Kubeliku jumalateotus.

Kui sõdurist lellepoja Kubeliku naine Eeva on lapsevoodi surnud ja doktor Kubelik saab teada, et Eeva võrgutaja Paul Justuse poeg on langenud Eeva venna käe läbi, siis läheb dr. Kubelik pidusse, mille on vend Henrik korraldanud venna Martini poegade, alampolkovnik Kubeljajevi ja kapten Maksi kojutuleku auks.

Jätame psühholoogiliselt lahtiseks küsimuse, kas normaalne inimene võis niisugust juttu ajada, kui ajab doktor Kubelik, ka „Uduagarates“, või mitte, kuid selles jutustamises, kus doktor Kubelik ajuti peab oma vennapoega, preester Nikolaid, jumalaks endaks, ütleb doktor Kubelik muuseas, et „ma tahtsin sinule (s. o. jumalale) pühendada kord kogu oma elu ja kogu oma mõistuse, sinule, sa koletis, keda võib tõeliselt ainult vihata!“ Praktiliselt võib seda mõista, et doktor Kubelik, kui ta pidi arvestama tõusu ja elamisvõimalusi, tah-tis kord saada tõeliselt jumalasõna-su-

laseks — pastoriks. Edasi loeme samalt leheküljelt (352): „Kui mul su kaasabi esimest korda vaja läks, kui-das... ma... sind... siis palusin. Kaljud oleksid mu ahastust nähes pehmeks muutunud ja teras oleks selle vaese viletsakese kisendusi kuuldes pudedaks läinud nagu... vana savi! Sina aga... vaikisid! Vaikisid nagu alati! Vaikisid nagu praegugi, millal miljonid ja miljonid su poole käsi ringutavad.“ Säälsamas pisut allpool: „Ometi pole ma palunud ega nõudnud sinult mitte midagi endale, kuuled sa! Mitte midagi! Kui ma olen sind hüüdnud ja sõimanud, siis ikka ja ainult nende pärast, kes sind tõesti vajasisid.“ „...eks me katsume ka tulevikus läbi saada omaenda jõuga... Head und, head und, Issand Jumal!“

Nagu näeme, väga terav usuline konflikt, mis ei ole veel lõplikult lahendatud. Alateadvusse tõrjutuna võib see tõepoolest põhjustada hüsteerikat. Aga veel enam. Rahvusesalgamise probleemi arutades ütleb doktor Kubelik Antonile: „Sest ma... häbenesin! Häbenesin jah! Nii neid kui enast. Ja et seda häbenemist nii nende kui enda eest varjata, pingutasin ma teises sihis veidi üle.“

Ütleme, et Kubelik ei pinguta end teises sihis mitte veidi, vaid üsna palju üle, ja et see ülepingutamine on mõistetav. See on katse vabaneda kannatusest, väljaelamine kontrastiseaduse järele.

Doktor Kubeliku jumalateotus on seega üks moodus usulisest suhtumisest Jumalale, on, kui nõnda võib ütelda, väärdpalve. Nüüd aga hakkab meid huvitama, mis juhtus doktor Kubelikuga, milline seik tema elus tõi ta sellele väärdpalvele, kujundas ta iseloomu. Selle probleemi jälgimine oleks palju huvitavam kui igasuguste noa- ja lõbukangelaste seiklused. Doktor Kubeliku isiksuse kujunemise oleks autor pidanud andma juba eelmistes köidetes, siis oleks välditud mõnigi arusaamatus. Lugeja oleks võinud suurema arusaamisega jälgida doktor Kubeliku elu ja toiminguid.

Aga siirdume nüüd teise koordinaadi juure ja vaatame Kubeliku suhtumist rahvusküsimusele. Juba ülaltoodud tsitaadist kuulsime, et doktor Kubelik piüdis oma südamehäält rahvusküsimuses teiste ja enda eest varjata, sest ta häbenes, ja siis ta pingutas end tugevasti üle. Jälle tugev ja lahendamatu konflikt — ühel pool südame ja vere hääle, teisel pool mõistusega võetud seisukoht. Jälle armastus, mis nurjunud. Lahendamatu konflikt, alatead-

vusse surutud armastus oma rahvuse vastu on käärinud aja jooksul kompleksiks, mille vördlahendus ilmneb mõnitustes ja selle armastuse teotamises. Kuuleme, mis doktor Kubelik ise ütleb.

Kõigepäält tunnistas ta seda, et ta on, „kuni kontideni kadaklane“, aga ta ei taha, et teistest kadaklased kasvaksid, sest see oleks õnnetus nii inimesele enesele kui ka rahvale, kelle hulka teatav inimene kuulub. Edasi pihib doktor Kubelik, et ta on nii omaenda kui ka oma lihaste vendade saatuse pärast rõhkesti kahetsust tunnud. Ta ütleb, et tal puudub „liiga vähe häbematus“ ja sellepärast jääbki ta „lõpuni oma eksiteele“. „Meie eestlased — see jääb talle „ainult varjatud salaharrastuseks“. „Ma olen eestlane, kuid kahjuks ainult saksastunud eestlane. Leht, kes on enda vabatahtlikult emakese puu küljes? lahti rebinud... Ja sääraseid taganejad võivad oma loomusunnilisele verehäälele järgnedes ainult kahju teha. Tähendab — rahvusele, kelle nimel ja heaks nad veel häält tõstavad.“ Samas lausub doktor Kubelik veel, et „meie, eestlased, oleme imelikud inimesed: samal ajal, kui me kaine aru arvestuste sunnil sakslastele ja venelastele silmi teeme, ihates nendega ühte sulada, tunneme siiski ka vajadust esineda sellena, kes me oleme“.

Selle vajaduse ja kadaklasena olemise kokkupõrkest tekibki raske konflikt doktor Kubeliku hinges. Eestlus jääb talle salaharrastuseks. Ja me näeme ning kuuleme otse ta enda suust, et tema toimingu, milledes on tegu rahvusaktiga, sõltuvad otse ta „salaharrastusest“. Veel enam. Meie võiksime ütelda, et doktor Kubelik on otse eesti separatistlik natsionalist, natsionaalsotsialistliku kallakuga. Väga mitmel puhul ta kõneleb väga üleolevalt venelastest. Ta eksib arsti eetika vastu, saates terveid mehi koju sõjaväe komisjonist. Ta on teadlik inimestest, kes „ei annaks üldse Vene sõjavägedele siit meie kubermangudest lisa“ ja „kes ei taha hoopiski neid kaht mõistet ühendada, see tähendab meid ja suurt Vene riiki“.

Sel „eestluse salaharrastajal“ on väga terav pilk eesti rahvuslikes küsimusis. Ta kritiseerib teravalt ja õigusega „meie rahvusliku iseteadvuse julgeid eestvõitlejaid“, kes üle-öö muutuvad riigiustavateks keisri-alamateks ja lasevad end püha vaimustust tundes suruda lipnikumundrisse, et kärvata alandlikult sügava mõttetuse eest „rāpaste külavanklate seas“. Kõiges selles näeb doktor Kubelik „inimeste huvitavat ebaloogilisust ja mitmepaiksust“, päälegi kui seda sõjavaimustust võib leida isegi tulisemate radikaalide ja opositsionääride juures.

Seda ebaloogilisust ja mitmepaiksust tunnetab doktor Kubelik ka iseneses. Me näeme, et ta teod, rahvuslikud aktid, sünnivad hoopis varjatud hingeliste tungide ajal. Sõnad ja välissuhted muu maailmaga rändavad ise rada. Äbarikkus kogu ta olemuses on küll mõistetav lahendamata higeliste konfliktide tulemusena, aga kas just sel määral, kuipalju annab A. Jakobson, on siiski küsitav. Nagu on küsitav, miks doktor Kubelik peab eestlusest ainult salaharrastuseks. Ta tõendab küll, et kui tal ei puuduks häbematus, siis kõneleks ta avalikult eesti asjadest. Mis häbematus see oleks kõnelda eesti asjadest? Jakobson väidab Kubeliku suu läbi, et rahvusesalgajate haarang eesti asjadesse oleks asjale kahjulik, nagu oli kahjulik kadaklike ärkamisaegsete tegelaste toiming. See oleks siis seepärast häbematus Kubeliku poolt.

Selles seigas on kindlasti tõtt, kuid ainult poolikut tõtt. Kuid ikkagi jääb püsima küsimus, mis asi oli takistuseks, et see humaanne ja sõjavastane arst, kes end eestlasena tundis, ei suutnud tunnista oma kadaklikku eksitust ega liitunud eestlastega. Kummatigi leidis eestlaste keskel mehi, kes olid vabad etteheidetest, mida teeb osale rahvajuhtidele doktor Kubelik. „Häbematus“ puudusest, nagu Kubelik ise arvab, on selleks vähe. Peab olema veel midagi muud. Ja mis muu see oleks? Kas häbi tunnista oma rahvusesalgamist, oma eksimust, kas karakteri-nõrkus või mehisuse-puudus? Või lõpuks usu-puudus eestluse elujõulisusse vaimsel ja ainelisel alal? Kõige usutavamana paistab meile just viimane oletus, sest selle usu-puuduse tõttu ongi muutunud rahvusesalgajateks niipalju andekaid päid ja tundlikke südameid ning hinnatavaid iseloomu. Me loodame doktor Kubelikku näha eestlaste seas märkamatu talle enesele sel hetkel, millal rahvuslik eneseusaldus spontaanselt tekib, s. o. Vabadussõja päevil, siis, millal „häbematus“ ja piinlikkus on üsna väikesed asjad. Kubelik, nagu näib, vajab hingelist järeleaitamist väljastpoolt, ta ise ei suuda lahendada oma komplekse.

Doktor Kubeliku saatuse on tähtsaim käesolevas romaanis. Tema saatusega on seotud probleemid, mis pakuvad tõsiselt huvi meie nii pinnapäälse kirjanduses. Seepärast oleks autorilt soovinud doktor Kubeliku saatuse kujunemise selgejoonelisemat piiritlemist. See oleks veelgi tõstnud huvi romaani vastu. Kuigi käesolevas romaanis näib olevat kõrvalleibisemisi vähem, kuigi siin on antud häid stsene, mis on nii psühholoogiliselt kui ka stiililiselt loomulikult lihtsed, näiteks kapten August Kubeliku esimene tervenemispuhang (lk. 170),

Ami-Lie lugu (lk. 244), mis on antud edasi kiiduväärt nappide vahenditega, Aug. Kubeliku ja endise preili Brocki kõnelus (lk. 270) jne., tundub siiski kogu romaanis tugevat ülepingutust ja proportsioonipuudust. Teatav naturalistlik liialdus, mis on ikka omane olnud Jakobsonile, ei puudu ka käesolevas romaanis. Oma sügavalt nähtud probleemide juures A. Jakobsoni sõjavastane tahe kiusab teda näitama võimalikult eredates värvides sõja laastavat mõju tagalas. Sellest tekib tasakaalu-puudus kirjeldustes, stseenide toorus ja liialdus. Võtame väikese näite. Tagala ohvitser võtab tingimata sugulasest sõdurinaise. (Kas sel ohvitseril preilidest puudus oli?) See sõdurinaise tingimata sünnitab. Teda abistavad kaks arsti, aga ta sureb siiski nurgavoodi. Sõdurinaise vend tapab ohvitseri. Doktor Kubelik jätab tapmise üles andmata. Nii erka süümega mees kui Kubelik? Saatuslik ahelik võib ju kujuneda, see oleks ise juba Dostojevskit väärt. Aga kui nii mõneski teises saatuses tuleb ette niipalju kokkukuhjamist, siis tekib paratamatult kahtlus, kas kurjal saatusel seda kõike just vaja on, ehk vajas seda autor

mõneks muuks otstarbeks. See kahtlus võib hävitada reaalsuse illusiooni ja tekitada arvamise autori romantilisest tungist painutada reaalelu teatava sihi huvides.

Väärtuslike probleemidega romaanis tunduvad täiesti venitustena ja ülcarustena niisugused päätükid nagu „Oodatakse kangelaste ärkamist“ ja selle järgnev päätükk. Ja ikka jälle võtab lugejas maad kahtlus. See tundub olevat mingisugune reaalesemete ja reaalnägude paigalt-nihutamine nagu futuristlikus maalings. See paigalt-nihutamine irriteerib reaalselt mõeldud teoses. Jakobson peaks siin selgusele jõudma.

Tahaks näha ka suuremat stiili-puhtust. Familiaarseid autoripoolseid sõnu, nagu vehkis minna jne., pudeneb siia-sinna. See „vehkis“-stiili tõbi võib tulla ka lohakusest ja hoolimatusest stiiliväärtuste vastu.

A. Jakobsoni romaan on looduslikult viljarikas ja maapõuevarade poolest ahvatlev maa. Aga on tarvis veel kultiveerimist, et selle looduslikud varad kujuneksid meie kirjanduse rahvuslikeks varadeks.

Ma isiklikult eelistan seda maad meie kirjanduslikkude kõrbedel keskel.

Henrik Visnapuu.

Erni Hiir: Palgest palgesse

Kaheksas kogu luuletusi. Noor-Eesti kirjastus, Tartu, 1938. 96 lehek. Hind. kr. 2.25.

Erni Hiire uus luuletuskogu on ideoloogiline teos, kuid seda mitte kitsas parteiprogrammilises ega tendentslikus mõttes. See on loova vaimu siiras tõekspidamiste väljendus, mis pole rakendunud mingi kitsa teooria või ühekülgse maailmavaate reklaam-propaganda sihilikku teenistusse. Muidugi võivad erineva elulesuhtumisega inimesed omada lahkarmumusi siin esinevate autori tõekspidamiste suhtes, kuid see ei saa arvesse tulla nende luuletuste kunstilise külje hindamisel. Viimase mõõdupuuks jääb ikkagi esmajoonelise luuletuste vormiline täiuslikkus ning mõtteline sügavus.

See kolme tsüklisse jagatud kogu kujutab autori hingeseisundi kolme erinevat faasi, mis nagu järk-järgulise arengu teel esile kerkivad.

Esimeses tsüklis „Enesega“ näeme autorit heitlemas oma tõekspidamistega, mis on alles kujunemisel. Tsüklil nimipoeem algab ilmeka väitega: „Nad ütlevad, et jätta, jätta teedjuhtiv sõna, ründav samm“, kuid sama stroof lõpeb vastastele omistatud halvustava ning lamedavõitu interpretatsiooniga: „las kaaslanegi unub hätta, / kui endal sul on mugavam“. Edasigi

leiame tabavaid stroofe vastaste pilkeks ning sapisid ründesõnu nende vastu: „maailman on kiskjate hambaid, / mis purra ei oska, vaid aeglaselt närivad“, kuid samas ka trotslikku enesejulgustust. Ei puudu küll siin ka kriitiliselt kaalutlevat ettevaatusele manitsust:

Üskõik mis usku oled ausalt usklik,
võid jääda naeruväärselt rumalaks,
kui arvad meeleldi vaim geeniuslik
end olevat, kes sündind jumalaks.

Kõige selle heitluse lõppsaavutuseks on siiski vaid võrdlemisi habras lootus leida mõistmist tulevikus, kõigi vastaste kiuste. Samalaadset pingutust kui näeme selle poeemi mõtestikus, leiame siin ka vormi alal.

Poeemis „Hommik“ süvenetakse veelgi enam neisse tõeotsimise juurdlusisse. Siin hakatakse juba kritiseerima iseenast, loobudes süüdistamast vaid teisi, sest et oialakse samuti patustanud. Tekivad südametunnistusepiinad, mis ei leevendu enam nii kindla endasse sisendatud veendumusega kui eelmises poeemis. See pooleldi vabavärsiline poeem mõjub oma vähemate pretensioonide tõttu sümpaatsemalt kui eel-

mine. Siia meeleoludega kooskõlaliselts sissepõimitud loodusekirjeldused on kohati omaette pärlid, — näiteks:

Kui põetaks taevan pilvelambaid,
nii villa sinkjasrasket alla vajub,
et läbi tiheneva saju
nüüd vaevu veel
silma seletab kui tummuvaid ausambaid
vaid mõne voorimehe kujutust ristteel.

„Nagu need tuled“, „Tean“ ja „Arm“ kajastavad samu otsisklevate tungide orienteerumispüüdeid nagu selle tsükli kaks esimestki poemi. Siin märkame juba teatavat avardumist puhtisiklikust kitsast mina-ringist perekondliku miljöös suunas. Leitakse hingeline kontakt pojaga ja naisega. Kuid mingi painajalik alateadvuslik opositsioon välismaailma suhtes püsib endiselt ning see välisloke ei lase meeleoludel puhkeda ka vabaks perekonnaidüllil nautimise rõõmuks.

Vaatamata teatavale otsingulisele kõhelusele ning tinglevale vätlemisele hõõgub selle tsükli kõigist luuletusist ometi elujulget enesetunnet.

Tsükli „Karge selgus“ ilmneb üleminek tõekspidamiste otsivast orienteerumisstaadiumist selgesti piiritletud maailmasuhtumisele.

Selle tsükli kaks esimest luuletust „Sügishommik“ ja „Hele päev“ moodustavad nagu mingi sissejuhatause, viidates, et järgnev lepitus maailmaga sünnib harmoonilises kooselus loodusega.

„Vabastus“ on selle tsükli ning ühtlasi ka terve kogu maailmasuhtumuslikku pöördepunkti tähistav luuletus. Siin näeme lõplikku kristalliseerumist kandvaks isiksuseks, keda ei kõiguta enam kõheltused:

Näed vaenlasen seltsimeest nõtra,
kes olla tahab enam kui on,
jäägu talle ta julgustav jonn,
kohtled teda kui õnnetut sõpra!

Vastasteid mõnitav toon on kadunud. Aset on võtnud tasakaalukas, leplik üleolek. Suusaspordi meeleoludki, millele „Helledas päevas“ ei saanud õiget tuult tiibade alla, on siin kandvas kooskõlas sügavamate hingeelamustega ning toetavad jõuliselt seda omapalgeliseks mehistanud isiksust:

Lumme rapsatab suusakepp,
peksleb tantslema uinuva tuisu,
künkalt künkale rutaskled suisa,
kui taeva viiks valendav trepp.

„Viimne tuisik“ ja „Retk“ moodustavad kujukad vahepalad, illustreerides luuletaja võidukat meeleolu. Siin näeme puid ja linde jõuküllaselt võitlemas loodusega saabuva kevade kasuks.

Vormikindlais ning sisule vastavalt ker-

gerütmilisis värssides on siin pilt-elavalt kujutatud seda meeleolu, mida tekitab võidutsev jõuküllane enesetunne.

Sellele kevade eelmängule looduses järgneb „Kutse“ ühineda oma hingeelamustes kevadega ärkavaks kooseluks loodusega, et ammutada sellest jõudu ning julgustust tegetsemiseks.

Järgmised kolm üleskutsuvat poemi: „Usu!“, „Tunne!“ ja „Ela!“ tähistavad juba loodusega kooselu teostamist. „Usu!“ kajastab veel kõhlevaid ning autosugestiooni vajavaid meeleolusid varakevadise pakatamiseelse looduse taustal, mis ei inspireeri veel vabamat mõttejulgest.

Pateetiline „Tunne!“ kõlab peagu hümna metsale:

Tasa! Tasa
astu viie meelega
oma tunnete ja südamtuksega
metsatempli avaralle uksele.

Siin näib koguni, nagu oleks luuletaja vaimustuses pooleldi unustanud oma raamatu esimeses poemis vastaseile heidetud pilke: „Kui vaatled loodust, muutu fauniks...“ jne. Siin sulatakse hingeliselt ühte loodusega: „Taju lehepuhkemise indu, / tunnet, kuis hingab kõikjal / vastset ülestõusev, elav maa / nagu noor ja endakindel võitja!“ Neis paiguti rahvaluulet õnnelikult imiteerivais värssides leidub ülihäid kirjeldusi.

„Ela!“ on inimese kätetöö ülistus. Siin siirdutakse puhkenud looduse juurest imetlema inimeste loovat tööd looduse julgustaval eeskujul, olles täiesti vabanenud kahklusist: „Su unelmapõldude harjult / välja kitkut on kõhkluste rägu.“ Selleks imeteldavaks „kunstide meistritõöks“, mille on loonud „inimen päiksega liidun, iidse pingega ehitushoon“, on autorile „majade värvikad kuubid, nurme kirevad laiud ning ruudud“, „terasest lind“, „raudne ratsu“ ja „traktor — künnihärg võimalikult puhklev“, kes „jõudu rinnutsi maaga säääl katsub“. Autori innukad ülistused on pühendatud siin päämiselt inimese praktilisele loomingle, kes „põlluks laasiden rabastiknõlvu, teelt veereten ramped ja kaljud, on ehitand maastikuvaateid“. Toda „oma suurusen lihtset“ „inimest ehitajat, inimest meistrit“, kes „kõrvu päiksega väljadel seisten, / maaga hingaten ühisen rütmis“ täis loominguist tööindu ei lase end väärata sihilt, kellel, „kui väsinult mulda kord vaarub, teine sõnast või tööriistast haarab“, — toda inimest nimetab autor „maailma mõtteks, ainsaks loojaks, kelle „hinge on ürgajast peidest paradisiliku elu legend“.

Selle inimese jumalaks kroonimisega lõpeb autori maailmasuhtumuslike otsingute ning tõekspidamistes kõhkluste faas.

Järgmises, raamatu viimases tsükliis „Kaks jõudu“ näeme teda juba tõdesid kuulutava prohvetina üles astumas. Siin õhutatakse ning julgustatakse juba teisi võitlusele — tööloomingus.

Oma entusiastlikult laadilt meenutavad need Erni Hiire poemid noore Gustav Suitsu elujulgeid laule. Need Hiire poemid on üleskutsuvad manitsused taktikakindlaiks võitlusiks eluhävitavate rüüstejõudude vastu, keda ta kirjeldab oma tähelepanekute järele kogutud vaatluste põhjal.

„Otsustajas“ kirjeldatakse kaunis ilmekalt üldjoontes seda loova ja hävitava jõu situatsiooni tänapäeva elus. Tööinimese halvemale elukorrale viidatakse rahulikult, ilma ässitava üleskihutusega: „Töötav vend kesk päiksekiiri, / millal tõmmata võid piiri / ümber põlistõe enda soo: / Õigus eluks sel, kes elu loob!“

Nagu eelmise luuletus selgitas olukorda tõõmehele, nii kutsub „Sõnajõuga“ vaimu-inimesi võitlema „sõnatunglaga“ sõjatondi vastu.

Kaks pikemat poemi „Kaks marssi“ ja „Kaks jõudu“ haaravad kokku selle tsükli tuuma. Esimese poemi teises osas kirjeldatakse sõjatondile vastukaaluks rahvast, kes ei anu abi tangilt ega piigilt, vaid kelle „põldudel, tehasen, aasal endohverden töötavad väed... on vallutaman eluruumi tühi-kuid“. Siin näeme oma tõekspidamistes enastleitud autorit juba ühinemas terve rahvaga tööloomingut kiitma.

„Kaks jõudu“ on mõtteliseks jätkuks eelmisele poemile. Siin õpetatakse poega täiendavalt hindama selle ehitava tõu valutavat jõudu, mis „ellu tungleb oma ürgsest lätest, / me rahva töötavaist kätest / ning selgelt mõtlevaist päist“.

Luuletused „Ülespoole“ ja „Uus põlv“ tähistavad juba autori lõplikult veendunud usku oma tõekspidamistesse, mida nüüd enam ei propageeritagi, vaid millele toetatakse kui endastmõistetavale aluselle, et asuda ehitama uut tööloomingu maailma. Need on kaks hümni: üks töötavale rahvale ja teine nooremale sugupõlvele, kelles

nähakse sellele tööloomingule andunud rahva täiuslikemaid kehastajaid. Mõlemais leidub ajakohaselt sisukaid ning mõtteliselt uudseid hümnistruufoe:

Nad tõusevad külast, nad ilmuvad linnast, need noorukid vabastet maa.

Nad sündind on suuril võitluste aastail, mil teoks sai maarahva riik, võõra sund käsusõnaga pole neil laastand elujulguse kõrguvat hiit.

Usk teine on neil, kui on usklikul ajal, mil õigust teeb sõdurikand, siit Põhjamaa paelt teine tõehüüd kajab, — inimliidud loob sõpruskääand!

Selle koguga on Erni Hiir saavutanud küpsuse oma ideoloogilise luule alal. Ning tuleb tunnustada, et seda ideoloogia-luule valdkonda viljeldes Hiir on suutnud küllaltki väärtuslikku ütelda meie rahvale ning meie ajastule. Kui Hiir oma ideoloogilise luulega on ässitanud endale rohkesti vastaseid, siis on see tingitud peamiselt sellest, et ideoloogilised probleemid on nii elulised (eriti tänapäeval).

Erapoolelt vaadeldes tuleb Hiirele au anda, et tal on jätkunud julgust pidevalt viljelda nii okkalist valdkonda, nagu seda on ideoloogiline luule.

Hiire ideoloogiliste luuletuste täielikku mõjulepääsu näikse veel takistavat ka tema isikupärane värsirütm, mis näib olevat tingitud viljeldatava ala omapärasusest ning ühtlasi ka luuletaja isiksusest, kes lähtub sisust, otsides sellele sobivamat vormi. On teada, et Hiire värsid autori enese poolt eitekantuina kõlavad paremini kui neid suudab lugeda ükski teine — ka vilutuim deklameerija. Oleks tarvilik, et nüüd, millal Hiire luule ideoloogiline taust on välja kujunenud, mõni ideoloogiliselt vabamõtteline luulekriitik võtaks ka Hiire värsitehnikat ligema analüüsi alla.

See võiks ehk pakkuda küllaltki tähelepanuväärseid uudismaa-avastusi, sest on ju teada, et luule põeb tänapäeval kogu maailmas mingit vormikriisi uute ajakohasemate vahendite leidmiseks. A. S u i k.

Eesti Vabariigi President Konstantin Päts

Konstantin Pätsi ametisse astumist Eesti esimese presidendina ja tema 65-ndat sünnipäeva 23. veebruaril 1939. aastal tähistav teos, mille eluloolise osa kirjutanud Märt Raud, eessõna August Jürimalt, keeleliselt revideerinud Villem Altoa, toimetanud ja välja annud Henno Rahamägi ja Juhan Veelma. Tallinn, 1938. 67 lk. pluss 22 pilditahvliit. Hind 4 krooni.

Kui mõne tähtsama sündmuse tähistamiseks sobiva mooduse valik tekitab raskusi isiklikus elus, siis seda raskemaks ku-

juneb see ülesanne, kui on tegemist populaarseima mehega riigis, kes saatuse kutsel on poole mehega kestel kehastanud rahva

elutahet erakordseil aegadel ja kelle rahvas on läbi ühiste võitluste ja kannatuste tõstnud oma võiduvilja — iseseisva riigi esimeseks presidendiks. Sest viimatimainitud erakordse sündmuse ning säärase erakordse tähtsusega mehe 65-nda sünnipäeva tähistamine pole enam isiklik, vaid on riiklik-rahvuslik sündmus, mis sügavalt puudutab terve rahva enesetunnet ja tema kõrgemaid tundmusi.

Ent nagu isiklikus elus lihtne ja südamlik tähelepanuavaldus sageli kaalub üles ja asendab suuri varasid või suurejooneliselt üritusi, nii ka käesoleval juhul osutub küsimuse õnnelikuks lahenduseks katse sõnastada kõne all olevate riiklik-rahvuslike tähtsündmuste puhul rahva ja tema juhi ühiste võitluste, kannatuste ja võitude sügavamalt olemust lihtsais ridades.

Vaadeldava teose ajaloolise osa kirjutajal, tuntud pedagoogil ja paljud teoses valgustatud sündmused isiklikult kaasa elanud avalikul tegelasel Märt Raulal on see katse õnnestunud hästi. Vähestes ridades, nappide vahenditega on teoses Konstantin Pätsist maalitud suure rahvajuhini ning erakordsete võimetega riigimehe tõetruu portree ja sellele portreele antud reljeefne taust ajalooliste sündmuste ja loogilisse süsteemi viidud ühiskondlike nähtuste näol. Paljude seni avalikkusele tundmata episoodide ja faktide esitamine ja suur objektiivsus nähtuste edasiandmisel kõnelevad autori põhjalikkusest materjali kogumisel ning sellesse süvenemisel ja suurest enesedisipliinist nähtuste hindamisel ning nende kausaalsuse otsimisel. Autor esitab meile sündmusi ja nähtusi nende loomulikus käigus, ilma midagi kaunistamata ja värve paksendamata. Selles ilmnebki autori õnnelik käsi: materjali üliküllusest, kaasaegsete sündmuste massist, mille vaatlemiseks puudub vajalik ajaline distants, anda mõne joonega usutav ja teraviklik läbilõige tervest ajajärgust, mis algab võõra surve hämarusest ja lõpeb riigireformi aastatega 1934—1938. Ent esitatud sündmuste ja nähtuste hinnangute jätmises lugeja teha avaldub autori pedagoogiline vilumus ja selles mõites on see rahvakasvatulik teos rahva suurest õpetajast ja poliitilisest kasvatajast.

Teos seob nii Konstantin Pätsi elukäigu kui ka üheskoos sellega vaadeldava kaasaegse eesti ühiskondliku elu minevikuga. See on eriti tähtis, kuna see aitab kaotada üsna levinud tunnetust, mille järgi Eesti iseseisvuse saabumine on „ajalooratta õnneliku pöörde“, s. o. juhuse tulemus. Juba teose esiosa sisaldab Pätside perekonnalo valgusel paljusid sugemeid nii President K. Pätsi kui ka hilisemaid ja kaasaegseid

nähtusi iseloomustavaist momentidest, millega autor laseb viimaselid näha sündmuste ja nähtuste loogilise arengu üksikosaadena ja Eesti iseseisvust — saatuse kutsumusena.

Näiteks Pätside perekonna põlvnemine ärkamisajal ajaloolise kuulsuse omandanud Holstre vallast vanal Sakamaal, seal samas eriti intensiivseks kujunenud „õiguse otsimise“ liikumise kirjeldamine, millise liikumise juhiks pärast Adam Petersoni asumisele-saatmist kujunes K. Pätsi isa Jakob Päts ja mille sisuks oli võitlus õiguse eest maa le, vihjab rahva ajaloolisele võitlusele oma eluruumi eest. Seda võitlust peegeldavate nähtuste rida läbis tab teose punase joonena, mis lõpeb autori ennustusega teose lõppsõnas, et K. Pätsi poolt süüdatud tuli ei kustu, kuni noorsoo „juured püsivad kindlasti kodumaa mustas mullas“ (lk. 67). Ja K. Pätsi, tema isa ja esisade visaduse ja leidlikkuse ilmeka kirjeldamisega on tabavalt peegeldatud rahva visadust selles võitluses tema ajaloolise vaenlasega. Viimase jesuiitlikku moraali on vaevalt kusagil mujal nii tabavalt iseloomustatud kui selle teose üksikuis mõõdaminevalt puudutatud episoodides: K. Pätsi vanavanaisalt vabaduskirja väljapetmine ja talust väljaajamine, a. 1860 alanud „õiguseotsimise liikumise“ mässuks tembeldamine, vandeadvokaadi ja Tallinna abilinnapea K. Pätsi 1905. a. karistussalvidele Rapla valla küllakingsepana esitamine, K. Pätsi a. 1918 mööda koonduslaagreid viintsutamine jne. Et säärase moraaliga vastase vastu aitas ainult tugev vaimne relv, seda tundis K. Pätsi isa, püüdes anda oma lastele „head haridust“ (lk. 9); ent selle nähtuse kirjeldamine näitab meile, et seda tundsid tol ajal teisedki eesti ärksamad isad ja emad, tundis terve rahvas ja asus kindlustama endale oma eluruumi parema hariduse abil. Ja kui rahvas inertsi mõjul seda praegu edasi püüab, siis tuleb seda mõista...

Et K. Pätsi isa ühines liikumisega, mis lähtus maast ja maamehe õigustest ning püüdis murda mõisnike ülevõimu, ja mida juhtis C. R. Jakobson, see on loomulik (lk. 9), sest teda juhtis selles rahva elutahtest johtuv terve vaist. See oli demokraatlik sotsiaalse sisuga vool ja Pätside perekonna tugevast sotsiaalsest elemendist kõneleb kasvõi autori poolt teose algul esitatud Pätside perekonna traditsioon leiva jagamisest nälja ajal, mis on saanud omal ajal selle perekonna nime põhjustajaks. Märt Raud nimetab tabavalt ja minu teades esmakordselt selle voolu realistlikuks ja sellega antagonismis asuva J. Hurti poolt juhitava kirikliku aristokraatliku il-

mega voolu, mis oli sotsiaalsete nähtuste suhtes indifferentne, idealistlikuks vooluks. Nende voolude olemuse kohta annab autor põgusa iseloomustuse, mis kahtlemata osutub teretlunud abiks õpetajale koolides ajaloo õpetamisel.

Et 1880. a. paiku nende voolude vahel otsustamata jäänud võitluse jätkajana K. Päts asus C. R. Jakobsoni positsioonile ning sattus võitluse 5 aastat varem J. Hurti positsioonile asunud J. Tõnissoniga, sellegi leiame teose seisukohalt loomulikuna: see oli rahva eluvaist, pärandatud isa verega. Autor lausub: „Siida kutsus K. Pätsi rahva keskele, rahva eest võitlema“ (lk. 13). Ja me loesime teosest, et noor jurist hülgas nii rahuliku teadusmehe kui ka hiilgavate väljavaadetege karjääri ja, asunud noore advokaadina Tallinna, kus talle nälgia ennustati, hakkas kohe tõlkima Eestimaa Talurahva Seadust. Ja hiljem, maapao aastail Ollilas, ilmub tema sulest muude hülgas „Eestimaa talurahva seaduse arenemise ülevaade“ ja „Solidarismus“.

K. Pätsi ja J. Tõnissoni vahelise võitluse teeb autor meile mõistetavaks kui võitluse mitte kahe auahe mehe jõukatsumisena, nagu seda ehk võiakse mõista, vaid kahe maailmavaate, idealistliku ja realistliku, vahelise võitlusena, kusjuures väga huvitavaks osutub idealistliku voolu iseloomustuses see tunnetus, et see põhineb juhi autoriteedil, kes ei salli ei teisitimõtlejaid ega vasturääkimist (lk. 18), kuna realistlikku voolu iseloomustab demokraatlikkus, juhi sulamine rahvasse. Sellel võitlusel ei ole M. Raua arvates puudunud positiivseid tulemusi poliitilise eelvuse tekitamiseks. Teos annab meile ka pildi kummagi voolu võitluse taktikast: sel ajal, kui idealistliku voolu juht peab võitlust rüütelsõja vaimus, on realistlikule voolule tähtis vaid positsiooni vallutamine moodse kaevikusõja reeglite järgi, nagu näiteks Tallinna linnaomavalitsuse vallutamine sakslastelt a. 1904, mida Tartus vallutada aitas alles Vene revolutsioon a. 1917...

K. Pätsi elus on kolm suurt lahingut oma rahva eest: a. 1901—1905 Tallinnas, mis lõppes sakslaste kaotusega Tallinna linnaomavalitsuse positsioonidel; a. 1917—1919 Eesti riigi rajamisel ja a. 1934—1938 Eesti riigi päästmisel ja suurreformil. Igale lahingule eelnes vastav ettevalmistus. Esimesele — Tahkuranna asuniku poja sirgumine nooreks advokaadiks pideva töö, visaduse ja isikliku tihlituduse tõttu. Teisele rasked katsumisaastad maapaos ja vanglas, kus valmis tulevane riikliku iseseisvuse lahingu kindral. Kui tugevaks oli tema vaim karastunud sel ajavahemikul, näitab episood, et ta, a. 1911 paiku uuesti Tallinna ilmunud, asjata oodata laskis oma visidile

kõikvõimsat kubeneri Korostovetsi, vaatamata sellele, et sellest olenes palju. Kolmanda ajajärgu eel valmib riigireformi teostaja suurvaim. Neid ajajärke ja võitlusi kirjeldab M. Raud temale omase tabavusega. Sellest hoolimata, et osa kirjeldatud sündmustest on meile tuttavad, heidab teos nii mõnelegi momendile uut valgust või jälle seob selle mõne varajasema nähtusega.

Üle kogu sündmustiku aga hõljub K. Pätsi suurmehe kuju, mis kasvab meie silmis võimsaks, nii et me jääme hardusse tema töö suuruse ees, eriti Eesti riigi rajamisel a. 1917—1918, algul maaomavalitsuse loojana, millest varsti kujunes meie riigivõim ning riiklik korraldus, ja siis Vabadussõja päevil Ajutise Valitsuse peaministrina ja sõjaministrina, millisele ajajärgule teos heidab koguni uut valgust. Enne 12. III 34 valitsenud mentaliteet ei hinnanud ju isiku osa riigi elus; K. Pätsi töö suurus ja tema osa erikaal Eesti rahva saatuse kujunemisel sunnib autorigi oma lõppsõnas lausuma, et K. Pätsiga kaasneb õnn. Tahaksime seda õnne mõista nii, et saatuse on temale õnneks annud olla oma rahva kutsumise kehastajaks ja on võimaldanud viia temale usaldatud ülesande edukale lõpule. Et temale on õnneks antud olla oma ajajärgu suurtes sündmustes suureks isiksuseks.

Õnnestunud on ka Henno Rahamäe ja Juhan Veelma pildiline osa. Seda võiks pealkirjastada „Asundustala tarest presidendi lossini“ ja seegi annab piltides omaette tervikulise pildi K. Pätsist ning tema osast Eesti elus. Perekondlike piltide seas mõjub hingehaaravalt piltidepaar, milledest pahemal leheküljel asetsev kujutab K. Pätsi abikaasa ja poegadega Soomes paosviibimise päevil, kuna parempoolne pilt kujutab tema abikaasa matust Tallinnas a. 1910, kus vanglas viibivat meest asendab pärg lindiga „Unustamatule abikaasale ja enneaegselt surnud murejagajale“.

Pildi kohal ülal asetseb ülesvõte K. Pätsi postkaardist omaksele enne vanglasse minekut 1910. a. suvel, kus ta palub hoida „meie vaeseidlapsi terveina, neil ei ole nüüd isa ega ema lähedal...“ Siin peegeldub inimliku kannatuse suurus paremini, kui sulg seda suudaks teha. Edasi järgneb sügavtrükipilte heal paberil võitlustest ja pingutustest, kuni algab piltide-seeria momentidest, kus rahvas pakub paljarmastatud pojale suurimat tänu ja austust, mida rahvas üldse suudab pakkuda!

Kaunis raamat suure eestlase suurest isamaa-armastusest! Kaunis kink igale kodanikule oma Presidendi 65 a. sünnipäeva puhul.

A. Leinjärv.

VARIA

Eesti kirjanduse tutvustamine Lätis.

Läti kirjanduslikes ringkonnis on viimastel aastail tähelepanu vääriava intensiivsusega püütud tutvustada eesti kirjandust, on tõlgitud palju meie teoseid läti keele. Mõni aeg tagasi läti keeles ilmunud A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ äratas sealses lugejaskonnas väga elavat tähelepanu. Teos sai ülistavaid arvustusi ja viimane asjaolu omakorda on suurendanud ilmselt huvi eesti kirjanduse vastu. Kuid ka üldiselt võib märkida, et Lätis eesti kirjanduse propagandaks ja tutvustamiseks laiematele rahvahulkadele tehakse tööd tunnustust vääriava süstemaatilisusega. Eesti kirjanduse kohta on paljudes lehtedes ja ajakirjades ilmunud korduvalt ülevaateid ja samuti on meie kirjanduslike teoste tõlkimine Lätis järjest suurenenud.

Suurt tähelepanu eesti kirjanduse vastu on osutanud ka Läti Ringhääling, kes alles hiljuti korraldas rea loenguid eesti kirjanduse üle. Loengutega esines pr. Lonija Jeruma-Kukura, kes on õpinud teatavasti Tartu Ülikoolis ning tunneb põhjalikult eesti kirjandust. Lisaks sellele on Läti Ringhäälingus kantud ette eesti novelle ning mitmeid romaanikatkendeid ja luuletusi. Ringhäälingu kirjandusliku osakonna toimetaja Atis Zālītis, kes on tuntud kogu Lätis suure Eesti sõbrana, on oma igapäevases töös püüdnud viljakalt rakendada ning elustada oma sümpaatiid, mis mitmeti on tulnud kasuks meie kirjanduse levikule Lätis.

Lähemal ajal on ilmumas läti keeles terve rida eesti kirjanduslike teoseid. Gramatu Draugsi kirjastusel ilmub juba kõige lähemal ajal August Mälgu romaan „Õitsev meri“. Arvestades seda, et huvi eesti kirjanduse vastu Lätis veelgi suureneb, pöördus nimetatud kirjastus hiljuti August Mälgu poole selleks, et hankida kirjanikult eesõiguse tema teoste läti keele tõlkimiseks. Mälk on kuuldavasti nimetatud soovile vastu tulnud.

Möödunud aastal ilmus Ziedoni Kurksi kirjastusel August Mälgu näidend „Vaesemehe ututall“, millel läti keeles on pealkirjaks „Zeme aizina“ (Maa kutsus). Veidi varem ilmus Juhan Jaiki „Esivanemate kuld“, mis Läti Põllumeeste Teatris ettekantuna saavutas üldise tähelepanu. Mõlemad ülalnimetatud näidendid tõlkis läti keele pr. Lonija Jeruma-Kukura. Nimetatud autoril on praegu teoksil Ju-

han Jaiki teise näidendi „Sinep ja sool“ tõlkimine läti keele. Autor loodab selle tööga jõuda lõpule juba lähemal päevil. „Sinep ja sool“ tuleb ettekandele Eesti Vabariigi aastapäeval 24. veebr. Läti Ringhäälingus.

Samuti on Lonija Jerumal valminud tõlge Eduard Laamani raamatust „Eesti iseseisvuse sünnid“, mis ilmub hiljemalt Eesti Vabariigi aastapäevaks A. Kroderi toimetusel ja eessõnaga A. Gulbise kirjastusel. E. Laamani teost on tõlkes pisut lühendatud.

Lähemal ajal on kuuldavasti kavatsusel veel mitme teisegi eesti autori ilukirjandusliku teose tõlkimine.

H. Raudsepa „Vedelvorst“ Soomes lavale.

Juba aastaid tagasi tõlgiti Hugo Raudsepa „Vedelvorst“ soome keele. Tõlkijaks oli endine Viiburi teatri direktor ja pärastine soome Näitlejate Liidu juhtiv tegelane Otto Antilla, kes juba surnud. Nüüd on Kansanteatteri Raudsepa näidendi võtnud oma repertuaari. Teose lavastajaks on Eestist kutsutud „Estonia“ näitejuht Ants Lauter, kes selleks juba on annud vastava nõusoleku.

„Vedelvorsti“ kavatseti mängida juba käesoleva teatrihooaja algupoolel, kuid et Lauter tööga oli võrdlemisi ülekoormatud ja ta Soome-sõit ning pikemaks ajaks sinnajäämine mitmeti raskendatud, lükati Raudsepa näidendi lavalettoomine edasi hooaja teisele poolele. Seni pole veel lõplikult kindlaks määratud teose esietenduse aeg, kuid tõenäoliselt toimub see kas märtsis või aprillis.

Hulk näidendeid Vabariigi aastapäevaks.

Meil on leidunud vähe näidendeid, mida oleks sobiv Vabariigi aastapäeval ette kanda. Nõudmine päevakohaste lavateoste järele on aga järjest suurenenud. Seda asjaolu arvestades on Autorikaitse Ühing viimasel ajal kirjastanud terve sarja lavateosteid, kokku üheksa uut näidendit, mis eriti sobivad ettekandmiseks Vabariigi aastapäeval ja teistel riiklikudel tähtpäevadel. Nimetatud sarja kuuluvad: A. Antsoni „Inimesed tuisus“, näidend kolmes vaatuses; A. M. Almiste „Kaunistagem eesti kodad“, rahvatükk lauludega kolmes vaatuses; T. Braksi „Punased pilved“, näidend kolmes vaatuses; K. Irdi „Võitlejad kodu eest“, näidend kuues pildis; I. Metua „Vabadussõja päevilt“, näidend neljas vaa-

tuses; R. Sirge „Must suvi“, näidend kolmes vaatuses; A. Tamm „Naabrid“, näidend kolmes vaatuses; A. Teppani „Parun süütepommiga“, näidend kolmes vaatuses ja E. Voitki „Valga langes“, draama kolmes vaatuses.

Eesti lavateoseid saksa keele.

Tallinnas tegutseva Saksa Teatri juhtivate tegelaste algatusel on otsustatud tõlkida saksa keele kaks eesti näidendit: Eduard Vilde „Pisuhänd“ ja August Mälgu romaani „Õitsev meri“ dramatisering. „Pisuhänd“ tuleks Saksa Teatris ettekandele juba eeloleval hooajal, kuna Mälgu romaani dramatiseringu ettekanne toimuks järgmisel sügishooajal.

Tõlkeid mõlemast eesti lavateosest kaivatsetakse saata tutvumiseks ka Saksamaa suurematele teatritele.

Neljas kogu epigramme.

Aleksander Antsonil on valminud neljas kogu epigramme. Teos sisaldab kokku ligi kakssada epigrammi, millest osa on ilmunud varem ajakirjades, osa aga täiesti uusi. Autori eelmistest kogudest on esimesel trükk juba täiesti läbi müüdud ja teisigi järgnevaid kogusid on ostetud võrdlemisi elavalt. A. Antsoni uus epigrammide kogu ilmub sügishooaja algul tõenäoliselt „Noor-Eesti“ kirjastusel.

Dr. Karel Čapek †

25. detsembril a. suri Prahas maailmakuulsuse omandanud tšehhi kirjanik Karel Čapek. Čapek oli oma töös väsimatu ja veendunud, et ka kunstnik on kõrgemalt poolt kutsutud elu parandama. Hea inim-saatuste vaatlejana esines ta ülaltoodud põhjusil ka iroonilise maailmaparandajana. Čapek ei armastanud kirjanduses paatost, ta tarvitas väga lihtset ja markantset keelt, mis tegi ta arusaadavaks kõigile. Pealegi kuulus ta nii Böömimaa kui ka terve Euroopa parimate ajakirjanike hulka. Čapek tunnetas ja teadis, et kirjaniku looming ei kaota midagi oma väärtusest, kui ta tegeleb päris igapäevase elu küsimustega. Čapek ei tunnud suuri ega väikesi inimesi, väikesi ega suuri saatusi. Oma demokraatliku humaansuse ja südamlikkuse tõttu oli ta väga sarnane tšehhi kirjanikele Havlíček'ile ja Neruda'le, kuigi ta oma univertsaaalse hariduse tõttu oli lähedas vaimusuguluses Anatole France'i ja Herbert G. Wells'iga. Čapekil oli õnn elada oma rahva suurel ajastul, töötada oma rahva heaks vaimseil aladel. Emakeel oli kirjanikule pühaks instrumendiks ja terve ta looming on kiidulaulu töötavale inimesele.

Čapeki kirjanduslik looming evib tuheva intellektuaalse varjundi. Olles üht-aegu novellist, romaani- ja draamakirjanik, esseist, följetonist, reisi- ja ajakirjanik, tarvitas ta kirjanduses väga mitmekesiseid võtteid ja teemasid. Ta ei põlga tarvita-mast isegi madalama kirjandusliigi sensatsioonilisi vahendeid, kasutades romaanis, eriti aga novelles, detektiiv-kriminalistlikku keerulisust. Seda võiks väita eriti novellikogudest „Jutustused ühest taskust“ ja „Jutustused teisest taskust“ (Povidky z jedné kapsy, 1929; Povidky z druhé kapsy, 1930). Čapek kasutab isegi lavareviüü loodevat tehnikat ja kiirendatud kinotempot, et aga võita rahva poolehoidu neile meeldiva kirjandusžanriga. Rahva seas leiab ta ka tõesti elavat poolehoidu oma igapäev-susele pühendatud tähelepanekutega. Just vastandina eelnevale generatsioonile rõhu-tab Čapek Neruda eeskujul ilukirjanduses jälle ajakirjanduslikke elemente ja katsetab isegi teaduslike võtetega romaanis, kus-juures ta seob teaduselt laenatud inspirat-sioone utopistlike aimustega. Seesuguseile võtetele baseeruvad kirjaniku kaks tähele-pandavat romaani: följetonistlik „Absoluutsuse vabrik“ (Továrna na absolutno, 1923) ja visionäärne „Krakati“ (1924).

Maailmasõjale järgnenud rahuaastail kirjutab Čapek seltskonnakriitika „Putukate elust“ (Ze života hmyzu, 1921), samuti elurõõmsa kiidulaulu elule, müstilise mehhanismi tragikomöödia „RUR“ (1921), mis on lavastatud ka Eestis, ja pika probleemtragöödia „Causa Makropulos“ (Več Makropulos, 1921). Neis teoseis võtab kirjanik terava irooniaga arvustuse alla iseenda loodud utopiad. Ent kibeda pessimismi ja naeratava skepsise taga peitub siin sotsiaalne headus, inimarmastus, veendumus inimeste üheväärsusest, millest sõltubki Čapeki Nerudat meenutav huumor, mis on peale helisevpuhta loomuliku keele üks Čapeki romaanide ja draamate peavõlusid. Tema teoseist mõnigi on tõlgete kaudu leidnud tee maailmakirjandusse. Viimaseil aastail on kirjanikult ilmunud romaaniid „Hordubal“ ja „Üks igapäevane elu“, peale selle rida kergemasulisi humo-ristlikke teoseid ja reisikirju Inglis- ja Põhjamailt. Eesti keeles on ilmunud 1937. a. Karel Čapeki „Kõnelused Masarykiga“.

*

24. nov. 1938. a. suri Ülem-Austrias Linzi linna läheduses oma mõisas endine baltisaksa kirjanik Maurice Reinhold v. Stern 79. eluaastas. Stern on sündinud Tallinnas 1860. a., elanud 1880—85 lihttöölisena Põhja-Ameerikas, hiljemini Saksamaal ja Austrias, kus ta ka suri. Sajandi vahetusel oli Stern tuntud eriti oma lüürika tõttu.

Ta sulest on ilmunud luuletuskogud: „Proletaarlasaulud“ (1885) „Excelsior“ (1889), „Vaikuse hääled“ (1894), „Õhtuvalgus“ (1901) jt. Ka on kirjutanud ta romaane ja novelle ning avaldanud mõned filosoofilised tööd.

Ameerika 1938. a. raamatutoodang.

New Yorgis ilmuva ajakirja „Time“ 19. dets. number toob arvulise ülevaate 1938. a. eelmise 11 kuu jooksul ilmunud kirjanduse kohta Ameerikas. Mainitud aja kestel ilmus Ühendriiges 9949 uut raamatut, nende seas 1590 romaani, 606 elulookirjeldust ja autobiograafiat, 329 reisikirjeldust, 1158 uut teost luule, romaani ja kriitika alal, 764 raamatut poliitika, majandusteaduse ja sotsiaalteaduste aladelt. Artikli lõpus on loeteldud rida tähelepandavamaid teoseid aastatoodangust, mida soovitatakse ostmiseks ja lugemiseks.

*

Rahvusvahelise Kirjanike Liidu järgmine kongress peetakse 1939. a. juunis Mehhikos ja New Yorgis. Liidus on Ameerika ajalehtede teateil praegu 700 liiget, kelle arv kasvab alata. Pole ühtki silmapaistvamat ja edumeelsemat Ameerika kirjanikku, kes ei kuuluks mainitud liitu, kirjutab New Yorgi ajaleht „Daily Worker“.

Hans Carossa 60-aastane.

15. detsembril m. a. täitus 1938. a. Goethe-auhinna saajal, käesoleva aja tuntuimal saksa kirjanikul Hans Carossa'l 60 aastat. Olles sündinud arsti pojana, huvitas ka kirjanikku arstiteadus ja arstina võttis ta osa Maailmasõjast Rumeenia ja Prantsuse rindel. Carossa sõjamälestused kajastuvad teoses „Rumeenia päevik“, millele lisandusid hiljem teosed: „Dr. Bürger'i saatused“, „Arst Gion“, „Külpse elu saladused“ ja üks luuletuskogu. Carossa nimel on muuseum ka Gottfried Kelleri ja Müncheni kirjanduslikud auhinnad. 1938. a. Frankfurdis peetud Goethe-pidustuste puhul esines Carossa seal ettekandega Goethe tähtsusest käesoleval ajal. Kirjaniku Goethekõne on ilmunud trükkis ühes ta teiste teostega „Insel'i“ kirjastusel Leipzigs.

Uudiseid N. Vene kirjanduse-turult.

Nõukogude Vene Teaduste Akadeemia väljaandel ilmus V. Ravdonikas'e teose „Onega ja Valge mere kaljudepealsed kujutused“ teine köide. Neis kahes köites on esimest korda täies ulatuses käsitletud ja kirjeldatud säilinud vanimaid neoliitilise

ajastu kujutava kunsti mälestusi Ida-Euroopa põhjaosast. Analoogilisi joonistusi Skandinaavia maade kaljudel, Atlandi ookeani ja Pürenee poolsaare kallastel jn. on kirjeldatud juba varem terves reas publikatsioonides ning Ravdonikas'e teos täidab sel alal vastavat lünka. Mõlemad köited on välja antud suures kaustas rikkalike reproduktsioonidega varustatult.

Ilmus teine osa hiljuti surnud vene lavastaja K. S. Stanislavski teosest, milles autor käsitleb tema poolt loodud süsteemi, mida näitleja vajab enda kallal töötamiseks. Raamatut nimetatakse ühtlasi „Õpilase päevikuks“, milles kajastub parimini raamatu sisu. Oma näitekunsti alal astunud esimestest sammudest alates Stanislavski otsustab pidada päevikut, kusjuures kiirkirja tundmine kergendab tal teostada seda ülesannet. Mis määral Stanislavski kui näitleja on kasutanud enda juures seda „süsteemi“, sel määral ka ta päevikulised märkmed sisaldavad teoreetilisi põhialuseid, mis on esitatud selleks, et anda näitlejaile õpetusi tõeliseks ja sügavaks reaalseks loominguks.

Ajakirjas „Iskusstvo“ nr. 4 on M. Solkolnikovi kirjutus kunstnik J. Golikov'i illustratsioonide kohta teosele „Slovo o polku Igoreve“. Peale selle on nimetatud ajakirjas rida artikleid Levitan'i loomingust ja pikem kirjutus tšehhoslovakkia kunstist. Kõik artiklid on rikkalikult illustreeritud.

Hilisemate Nõukogude Vene väljaannete hulgas väärrib tähelepanu A. V. Filippovi raamatu „Vene vanaaegsed kahhelkivid“ I vihk, kuna vanema keraamika kohta on seni ilmunud õige vähe kirjandust.

Selles raamatus kirjeldatakse XV ja XVI sajandist põlvevaid kohtadel säilinud hoonete fassaadidel tarvitatud keraamilisi tahvleid, terracotta hauatahvleid, ahjude kahhelkive jne. Väljaanne sisaldab peale tavaliste illustratsioonide veel 87 mitmevärvilist tahvlit.

Nimetatud teos võimaldab asjastuhvitaile tutvuda hauatahvlietega, missuguseid on suurel arvul säilinud ka Petseri kloostri hauakoobastes.

Vene raamatuturu teistest uudisteostest väärriksid mainimist prantsuse impressionistidele pühendatud albumi teine väljaanne fooliokaustas ja samasugune album, mis on pühendatud kunstnik Corot'le ja milles on reprodutseeritud suurem osa Nõukogude Vene muuseumides leiduvaid Corot' maalunguid. Scerias „Renessansiaja arhitektuur Toscanas“ ilmus suurekaustaline album, mis on pühendatud kunstnik Filippo Brunellesco'le. Peale rohkearvuliste reproduktsioonide sisaldab teos põhjaliku uurimuse nimetatud kunstniku loomingu kohta.

Arhitektuuri käsitlevate väljaannete hulgas paistab silma teos, mis on pühendatud arhitekt Vitruviusele ning sisaldab Daniele Barbaro kommentaare. Väljaandes on toodud tervikuna kõik esimeses itaaliakeelses väljaandes ilmunud tahvlid. Sissejuhatav peatükk on kirjutatud V. P. Zubov'i poolt. Raamat on välja antud albumi-kaustas.

Barbaro kommentaarid on väärtuslik dokument renessansiaja kohta, kuna Barbaro on kasutanud oma märkmete koostamisel oma aja kuulsamate arhitektide ja kunstnike kogemusi.

Kaukasuse arhitektuuri mälestustele on pühendatud kaks teost: „Svaneetide arhitektuur“, mille autoreiks on G. Ležava ja M. I. Džandneri, ja „Azerbeidžani ehituskunsti mälestusi Bakuus“, välja antud fooliokaustas — autoreiks on arhitektid S. A. Dadašev ja M. A. Usseinov.

*

Paralleelselt M. K. Čiurlionis'e nimelise Kunstimuuseumi poolt väljaantud luksusliku monograafiaga, mis Muuseum on pühendanud leedu rahvuslikule kunstnikule, kirjastus Pribačis on avaldanud trükkis raamatu: „M. K. Čiurlionis, der litauische Maler und Musiker“ („M. K. Čiurlionis, leedu maali- ja muusikakunstnik“), mille autoriks on Nikolai Vorobjov. Raamat on ilmunud prantsuse ja saksa keeles. Teos on hoolikalt välja antud. Kahetseda tuleb vaid, et 50 tekstis esineva reproduktsiooni hulgas on ainult üks värviline tahvel. Čiurlionis'e looming on mõistetav peamiselt ta maalilise kunsti prisma läbi.

Romain Rolland kirjutab ülalnimetatud teose autorile:

„... Minu huvi Čiurlionis'e vastu on pärit 1914. aastast, millal juhuslikult sattus mu kätte vene ajakirja „Apollo“ number, mis on pühendatud kunstnikule. Olin mingist valgusest löödud... Mis mind ennekõike haaras Čiurlionis'e teoste mõningate reproduktsioonide hulgas, need olid ta „Sonaadid“, — nende puht muusikaline, sümfooniaalne ja polüfooniaalne iseloom, — ühe

ja sama motiivi arendamine ja varieerumine. Ma pole saanud veel aega Teie teose põhjalikumaks lugemiseks, kuid juba pealiskaudne tutvumine raamatuga tõestab ta väärtust. Oli hädavajalik, et niisugune raamat ilmuks, ja ma loodan, et ta aitab tutvustada Läänes Čiurlionis'e nime ja geniaalsust“.

*

Ülemaailmsel gravüüride näitusel esitati hiljuti haruldasi Rembrandti joonistusi ja gravüüre Rotschildi kogust. Käesoleval ajal organiseeritakse prantsuse värvilise graafika näitus samasse kogusse kuuluvaist gravüürest. Rotschildi kollektsioon sisaldab parima prantsuse gravüüride väljavaliku maailmas, mis puutub nende seisukorda ja haruldusse.

*

„Sügise Salongi“ ülevaates kirjutab Alexandre Benoit oma „Kunstikirjades“ Eduard Viiralti gravüüridest: „Eestlase Ed. Viiralti gravüürid on suurepärased ja ületamatud tehnilisest küljest (üks neist kujutab vaadet Atlase mäeahelikule Marrakešist, teine lebava araablanna akti.“).

*

Pariisis ilmus hiljuti raamat pealkirjaga „Ebauche et premiers éléments d'un Musée de la littérature“, mis on pühendatud maailmanäituse ajal Trocadero korraldatud raamatunäitusele. Eessõna raamatule on kirjutanud Paul Lavery ja M. Julien Cain.

ÕIENDUSI.

Lisanduseks kirjutusele „Juhan Liivi portree T. Grenzsteinit“, mis ilmus „Varamu“ juulikuu nr. 1938, olgu tähendatud, et kõnesolev joonistus on käesoleva sajandi algul paaril korral reprodutseeritud.

Eelmises nr-is lk. 1200/1201 — vahelise pildi allkirjaks peab olema E. Haamer: Kamelja-püüdjad, mitte R. Sagrits: Randlased.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu. Väljaandja: K. O/ü. „Kultuurkoondis“. Kunstiosakonna toimetaja: R. Paris.

Toimetuse ja talituse aadr.: Pärnu mnt. 10, k. 8. Toimetuse tel. 411-34, Talituse tel. 411-35.

A.-S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42, 27. I. 1939.

Eesti Kiviõli A.-Ü.

SUURIM ÕLITÖÖSTUS EESTIS

TEHASED: KIVIÕLIS — TEL.: SONDA 15
MÜÜGIBÜROO: TALLINN, PÄRNU M. 10
TELEFON: 478-66

20

ILMUS TRÜKIST

Teedeministeeriumi Ehitusosakonna väljaandel

AASTAT EHITAMIST EESTIS

178 lehekülge suures formaadis, luksuslikul kriitpaberil, sellest 146 lehekülge pilte, neist kaks värvitrukis.

Käesolev raamat toob vaatleja silme ette ülevaate meie ehitustegevusest 20 aasta kestel (1918—1938), mille kohta annab õige ja ergutava hinnangu **Hanno Kompus**.

See raamat oma huvitava pildimaterjaliga on paljupakkuvaks teoseks igale arhitektile, insenerile, ehitustehnikule, aga ka kõikidele teistele kultuurihuvilistele.

Hind broš. kr. 7.50, kalingurköites kr. 12.—.

Müügil kõikides raamatukauplustes.

Pealadu: Kirjast. o-ü. „Kultuurkoondis“, Tallinn, Pärnu m. 10-8.

AS TEKLA RIIDEKAUPLUSED

TALLINN, S. KARJA 15, PÄRNU M. 6, ESTONIA PST. 11. ● HAAPSALU, KURESSAARE,
MUSTVEE, NARVA, PETSERI, PÄRNU, RAKVERE, VALGA, VILJANDI, VÖRU.

RESERVEERITUD

21. AASTAKÄIKU ALUSTAS

Eesti Õpetajate Liidu kasvatusteaduslik ajakiri

KASVATUS

„KASVATUS“ on meie vanim pedagoogiline ajakiri. Ta on talletanud 20-aastase ilmumise kestel meie pedagoogilise mõtte väärtuslikuma osa.

„KASVATUS“ ilmub 10 numbrit aastas. Tellimishind: aastas kr. 3.—, poolaastas kr. 1.75. Koos „Õpet. Lehega“ aastatellimise korral kr. 6.50.

Väljaandja: E. Õpet. Liit. Toimetus: Raua 32, Tallinn. Talitus: Pühavaimu 11, Tallinn.

Ühiselu

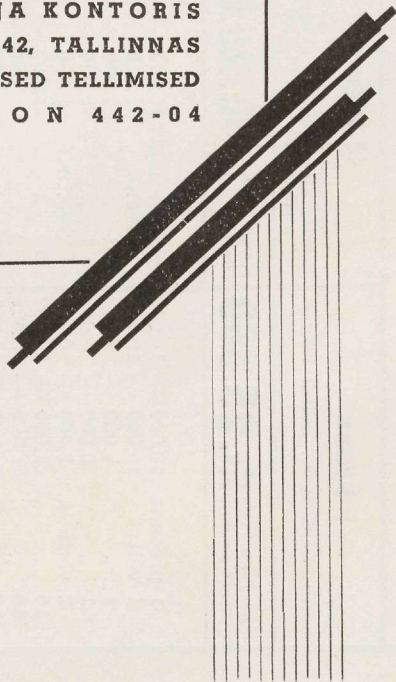
trükikoja

JUHTLAUSEKS ON

HEA TÖÖ, TÄPNE JA KIIRE
TELLIMISTE TÄITMINE,
MÕÖDUKAD HINNAD

SELLEPÄRAST AKTSIASELTS
„ÜHISELU“ TRÜKIKODA ONGI
SEE ASUTIS, MIDA TEIE VAJATE
OMATRÜKITÖÖDE TÄITMISEKS

TELLIMISTE VASTUVÕTMINE
TRÜKIKOJA KONTORIS
PIKK TÄN. 42, TALLINNAS
TELEFONILISED TELLIMISED
T E L E F O N 4 4 2 - 0 4

Eesti Vabariigi 8. klassiloterii plaan.

I klass Loosimine 29. ja 30. märtsil 1939. a.	II klass Loosimine 3. ja 4. mail 1939. a. Eelmise klassi pileтите vahetamine lõpetatakse 26. aprillil 1939. a.	III klass Loosimine 1. ja 2. juunil 1939. a. Eelmise klassi pileтите vahetamine lõpetatakse 25. mail 1939. a.	IV klass Loosimine 3., 4., 5., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 14., 15., 16., 17., 18., 19. ja 21. augustil 1939. a. Eelmise klassi pileтите vahetamine lõpetatakse 27. juulil 1939. a.																																																																																																																																																																		
Suurim võit Kr. 25.000 (õnnelik juhusel)	Suurim võit Kr. 25.000 (õnnelik juhusel)	Suurim võit Kr. 25.000 (õnnelik juhusel)	Suurim võit Kr. 80.000 (õnnelik juhusel)																																																																																																																																																																		
<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Kr.</th> <th>Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td>10.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>15.000</td><td>— 15.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>7.000</td><td>— 7.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>5.000</td><td>— 5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>3.000</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>1.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>500</td><td>— 5.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>200</td><td>— 2.000</td></tr> <tr><td>25 „ „</td><td>100</td><td>— 2.500</td></tr> <tr><td>120 „ „</td><td>20</td><td>— 2.400</td></tr> <tr><td>1000 „ „</td><td>10</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>3820 „ „</td><td>5</td><td>— 19.100</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	10.000	— 10.000	1 võit	15.000	— 15.000	1 „	7.000	— 7.000	1 „	5.000	— 5.000	2 võitu à	3.000	— 6.000	10 „ „	1.000	— 10.000	10 „ „	500	— 5.000	10 „ „	200	— 2.000	25 „ „	100	— 2.500	120 „ „	20	— 2.400	1000 „ „	10	— 10.000	3820 „ „	5	— 19.100	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Kr.</th> <th>Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td>10.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>15.000</td><td>— 15.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>7.000</td><td>— 7.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>5.000</td><td>— 5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>3.000</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>1.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>12 „ „</td><td>500</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>15 „ „</td><td>200</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>30 „ „</td><td>100</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>150 „ „</td><td>20</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>1200 „ „</td><td>10</td><td>— 12.000</td></tr> <tr><td>4578 „ „</td><td>7</td><td>— 32.046</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	10.000	— 10.000	1 võit	15.000	— 15.000	1 „	7.000	— 7.000	1 „	5.000	— 5.000	2 võitu à	3.000	— 6.000	10 „ „	1.000	— 10.000	12 „ „	500	— 6.000	15 „ „	200	— 3.000	30 „ „	100	— 3.000	150 „ „	20	— 3.000	1200 „ „	10	— 12.000	4578 „ „	7	— 32.046	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Kr.</th> <th>Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td>10.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>15.000</td><td>— 15.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>7.000</td><td>— 7.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>5.000</td><td>— 5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>3.000</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>1.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>12 „ „</td><td>500</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>15 „ „</td><td>200</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>30 „ „</td><td>100</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>120 „ „</td><td>30</td><td>— 3.600</td></tr> <tr><td>1000 „ „</td><td>12</td><td>— 12.000</td></tr> <tr><td>4608 „ „</td><td>9</td><td>— 41.472</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	10.000	— 10.000	1 võit	15.000	— 15.000	1 „	7.000	— 7.000	1 „	5.000	— 5.000	2 võitu à	3.000	— 6.000	10 „ „	1.000	— 10.000	12 „ „	500	— 6.000	15 „ „	200	— 3.000	30 „ „	100	— 3.000	120 „ „	30	— 3.600	1000 „ „	12	— 12.000	4608 „ „	9	— 41.472	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Kr.</th> <th>Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preem.</td><td>30.000</td><td>— 30.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>50.000</td><td>— 50.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>25.000</td><td>— 25.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>15.000</td><td>— 15.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>10.000</td><td>— 20.000</td></tr> <tr><td>3 „ „</td><td>7.000</td><td>— 21.000</td></tr> <tr><td>5 „ „</td><td>5.000</td><td>— 25.000</td></tr> <tr><td>12 „ „</td><td>3.000</td><td>— 36.000</td></tr> <tr><td>18 „ „</td><td>2.000</td><td>— 36.000</td></tr> <tr><td>60 „ „</td><td>1.000</td><td>— 60.000</td></tr> <tr><td>64 „ „</td><td>500</td><td>— 32.000</td></tr> <tr><td>300 „ „</td><td>100</td><td>— 30.000</td></tr> <tr><td>1200 „ „</td><td>30</td><td>— 36.000</td></tr> <tr><td>49133 „ „</td><td>9</td><td>— 442.197</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preem.	30.000	— 30.000	1 võit	50.000	— 50.000	1 „	25.000	— 25.000	1 „	15.000	— 15.000	2 võitu à	10.000	— 20.000	3 „ „	7.000	— 21.000	5 „ „	5.000	— 25.000	12 „ „	3.000	— 36.000	18 „ „	2.000	— 36.000	60 „ „	1.000	— 60.000	64 „ „	500	— 32.000	300 „ „	100	— 30.000	1200 „ „	30	— 36.000	49133 „ „	9	— 442.197
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	10.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
1 võit	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
1 „	7.000	— 7.000																																																																																																																																																																			
1 „	5.000	— 5.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	3.000	— 6.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	1.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	500	— 5.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	200	— 2.000																																																																																																																																																																			
25 „ „	100	— 2.500																																																																																																																																																																			
120 „ „	20	— 2.400																																																																																																																																																																			
1000 „ „	10	— 10.000																																																																																																																																																																			
3820 „ „	5	— 19.100																																																																																																																																																																			
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	10.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
1 võit	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
1 „	7.000	— 7.000																																																																																																																																																																			
1 „	5.000	— 5.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	3.000	— 6.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	1.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
12 „ „	500	— 6.000																																																																																																																																																																			
15 „ „	200	— 3.000																																																																																																																																																																			
30 „ „	100	— 3.000																																																																																																																																																																			
150 „ „	20	— 3.000																																																																																																																																																																			
1200 „ „	10	— 12.000																																																																																																																																																																			
4578 „ „	7	— 32.046																																																																																																																																																																			
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	10.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
1 võit	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
1 „	7.000	— 7.000																																																																																																																																																																			
1 „	5.000	— 5.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	3.000	— 6.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	1.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
12 „ „	500	— 6.000																																																																																																																																																																			
15 „ „	200	— 3.000																																																																																																																																																																			
30 „ „	100	— 3.000																																																																																																																																																																			
120 „ „	30	— 3.600																																																																																																																																																																			
1000 „ „	12	— 12.000																																																																																																																																																																			
4608 „ „	9	— 41.472																																																																																																																																																																			
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preem.	30.000	— 30.000																																																																																																																																																																			
1 võit	50.000	— 50.000																																																																																																																																																																			
1 „	25.000	— 25.000																																																																																																																																																																			
1 „	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	10.000	— 20.000																																																																																																																																																																			
3 „ „	7.000	— 21.000																																																																																																																																																																			
5 „ „	5.000	— 25.000																																																																																																																																																																			
12 „ „	3.000	— 36.000																																																																																																																																																																			
18 „ „	2.000	— 36.000																																																																																																																																																																			
60 „ „	1.000	— 60.000																																																																																																																																																																			
64 „ „	500	— 32.000																																																																																																																																																																			
300 „ „	100	— 30.000																																																																																																																																																																			
1200 „ „	30	— 36.000																																																																																																																																																																			
49133 „ „	9	— 442.197																																																																																																																																																																			
5000 võitu + 1 pr. = 94.000	6000 võitu + 1 pr. = 112.046	5800 võitu + 1 pr. = 122.072																																																																																																																																																																			
<p>Pileti hind klassiviisi ostes iga klass 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni. Poolpileti „ „ „ „ 1 „ „ 4 „ „ „ 4 „ „ Piletiraamatu (4 pil.) hind klassiviisi ostes iga klass 8 „ „ 4 „ „ „ 32 „ „ Poolpiletir. (4 poolp.) hind klassiviisi ostes iga kl. 4 „ „ 4 „ „ „ 16 „ „ Kes soovib osta telse, kolmanda või neljanda klassi piletit, ilma et tal oleks eelmise klassi piletit, peab maksma ka kõigi eelmiste klasside hinna. Klassiviisi müüakse pileteid Riigi Klassiloterii pileтите müügikohtades, pankades, postiasutistes jne. Iga klassi pileтите müük algab eelmise klassi võitude nimekirja avaldamisest ja kestab loosimiseni. Pileteid kõigi nelja klassi jaoks korraga müüakse ainult pileтите keskmüügikohas, Riigi Trükikojas, Tallinnas, Niine tän. 11. Postiteel saadetakse pileteid välja pileтите keskmüügikohast, Riigi Trükikojast Tallinnas, kui tellija on saanud ette pileти hinna ja saatekulu 10 senti iga saadetise kohta. Lunasaadetisena postiteel saadetakse pileteid välja ainult klassiviisi keskmüügikohast, kui tellija on saanud ette lunasaatekulu 25 senti hiljemalt 20 päeva enne loosimist.</p>																																																																																																																																																																					
<p>50.800 võitu + 1 pr. = 858.197</p> <p>Võidu korral I, II või III klassis võivad pileтираamatus kõik 4 piletit, sest iga võitnud raamatu numbri kohta loositakse selle raamatu 4 pileti vahel välja 4 võitu. IV klassis langeb igale raamatule kindlasti üks võit, mis loositakse kohe selle raamatu 4-ja pileti vahel.</p>																																																																																																																																																																					

Maitsvat ja kosutavat
kehakinnitust võimaldavad

Esto

VORSTID, SINGID,
KONSERVID,
PIRUKAD
JA TEISED EKSPORT-
TAPAMAJADE TÖÖS-
TUSTE SAADUSED
MÜÜGIL
LIHATSENTRALIDES
JA PAREMATES TOIDU-
AINETE KAUPLUSTES

Koduste koosviibimiste
puhul võimaldavad –
kiirelt ja nõgusalt lauda
katta telefonilise
tellimise peale koju
kätte saadetavad

SEKSERID

ÜHING EESTI LIHAEKSPORT

Piima kvaliteet paraneb

kui veate piima vastu-
pidavates piimaveo-
kannudes, nagu

Saksa „ROSISTA“
roostevabast terasest

Taani „F. M.“

Rootsi „ALFA“

Saksa „THIEL“

Piimakurnamisel tarvi-
tage aga kurnavatti
ja „F. M.“ ja „ALFA“
piimakurnasid.

Müüb piimaühingutele

P. K. **VÕIEKSPORT**

TALLINN, S. KARJA 23. KAUB. OSAK. TELEF. 446-06
